

LOKALNA RAZVOJNA STRATEGIJA

Lokalne akcijske grupe

„ADRIION“

SPLITSKO-DALMATINSKA ŽUPANIJA

Makarska, ožujak, 2013.

Kratice korištene u tekstu:

ARKOD	Sustav identifikacije zemljišnih parcela
APPRRR	Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju
BDP	Bruto domaći proizvod
DZS	Državni zavod za statistiku
DZZP	Državni zavod za zaštitu prirode
EU	Europska unija
ha	hektar = 10.000 m ²
HGK	Hrvatska gospodarska komora
HOK	Hrvatska obrtnička komora
HPA	Hrvatska poljoprivredna agencija
HPK	Hrvatska poljoprivredna komora
JKP	Javno komunalno poduzeće
JLS	Jedinica lokalne samouprave
LAG	Lokalna akcijska grupa (udruga)
LD	Lovačko društvo
LEADER	Program Europske unije za razvoj ruralnih područja
LRS	Lokalna razvojna strategija
LU	Lovačka udruga
MRRŠVG	Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva
MO	Mjesni odbor
MT	Ministarstvo turizma
NKD	Nacionalna klasifikacija djelatnosti
n.m.	nadmorska visina
NN	Narodne novine
OIE	Obnovljivi izvori energije
OPG	Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
OSC	Os strateškog cilja
PG	Poljoprivredno gospodarstvo
PP	Park prirode
PSS	Poljoprivredna savjetodavna služba
RH	Republika Hrvatska
ROP	Regionalni operativni program
RPZ	Ribarska proizvođačka zadruga
SC	Strateški ciljevi
SDŽ	Splitsko-dalmatinska županija
SRR	Strategija ruralnog razvoja
TUG	Naselja s otežanim gospodarenjem
TZ	Turistička zajednica
TU	Turistički ured

Sadržaj:

PREDGOVOR.....	4
1. Značajke područja LAG-a	5
1.1. Opće zemljopisne značajke područja	5
1.1.1. Veličina i osnovne prostorne značajke	5
1.1.2. Položaj i granice područja LAG-a	6
1.1.3. Geomorfološke karakteristike.....	7
1.1.4. Klimatske karakteristike područja	8
1.1.5. Prirodna baština LAG-a.....	9
1.1.6. Kulturno-povijesna i tradicijska baština	9
1.1.7. Kvaliteta života i stanje infrastrukture.....	12
1.1.8. Minski sumnjivi prostor.....	15
1.2. Gospodarske značajke područja	15
1.3. Demografske i socijalne značajke područja	20
2. SWOT analiza područja.....	24
3. Razvojna vizija	28
3.1. Razvojna tema i ciljevi	28
3.2. Sažetak razvojnih ciljeva (programa), prioriteta i programskih aktivnosti	29
3.2.1. Poboljšanje i unaprjeđenje uvjeta življenja stanovništva na području LAG-a, uključujući prirodnu, komunalnu i društvenu infrastrukturu te njihovo održavanje i očuvanje	29
3.2.2. Podizanje razine društvene i ekološke osviještenosti, znanja, sportskog i zdravog načina življenja	35
3.2.3. Održivo razvijanje turizma te generiranje i oblikovanje atrakcija i drugih receptivnih destinacijskih uvjeta	39
3.2.4. Unaprjeđivanje uvjeta gospodarenja i koordiniranje u smjeru održivog razvitka za djelatnosti poljoprivrede i poduzetništva općenito.....	43
3.2.5. Stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja i ravnomjerni usklađeni održivi razvoj područja LAG-a ADRION	49
3.3. Usklađenost razvojnih ciljeva i prioriteta s osima ruralnog razvoja.....	55
4. Strategija provedbe	57
4.1. Značajke partnerstva i izrada Lokalne razvojne strategije	57
4.2. Primjena načela »odozdo prema gore« i sudjelovanje različitih interesnih skupina, uključujući socio-ekonomske ugrožene skupine, žene i mlade u izradi strategije	59
4.3. Operativni plan provedbe i slijed aktivnosti u ostvarenju ciljeva	60
4.4. Sposobnost upravljanja javnim sredstvima	63
4.5. Utjecaj provedbe Strategije na okoliš	64
4.6. Plan potrebnih sredstava i raspoloživi izvori financiranja za provedbu Strategije.....	65

4.7. Procjena broja projekata i potrebnih sredstava 2013.-2014.	66
4.8. Praćenje provedbe Strategije i mjerenje učinaka.....	66
4.9. Procedura i kriteriji odabira projektnih ideja te davanje Pisma preporuke	68
5. Usklađenost LRS s nadređenim strateškim dokumentima	69
6. Karta LAG-a u mjerilu 1:100 000	70
7. Dodatak.....	71
7.1. DODATAK 1 – Popis JLS i naselja uključivo naselja s otežanim uvjetima gospodarenja	71
7.2. Dodatak 2 - Operativni i financijski plan provedbe LRS za 2013. godinu	73
7.3. Dodatak 3 – Detaljni kriteriji za odabir projektnih ideja za provedbu LRS	75
7.4. DODATAK 3 – Nacionalna ekološka mreža; NATURA 2000	76
8. Literatura	83

PREDGOVOR

Poštovani,

Lokalna akcijska grupa „Adrion“ područje je deset jedinica lokalne samouprave koje povezuje planina Biokovo, more i Zabiokovlje te kao takvo predstavlja jedinstven spoj mora i planine.

Sinergija mora i planine nametnula se i u svom imenu: *Adrion* je grčki i najstariji poznati naziv za planinu Biokovo, a koja ujedno znači i Jadransko more tj. – Adrias, kako su Grci skraćeno nazivali Jadransko more.

Osim prirodne povezanosti, ovo područje je i povijesno povezano, dok je stanovništvo vezano zajedničkom potrebom za očuvanjem prirodne i kulturne baštine kao i unaprjeđenjem kvalitete života našeg LAG-područja.

Svoju ulogu ruralnog razvoja od same inicijative formiranja LAG-a „Adrion“ shvatili smo vrlo ozbiljno i odgovorno, svakom članu pristupali individualno, vodeći se načelima LEADER-pristupa. Metode LEADER-pristupa, temeljene na aktiviranju lokalnih dionika i povezivanju susjednih lokalnih zajednica u partnerstvo otvaraju nove mogućnosti za održivim i inovativnim razvojem ruralnih područja te njihovu bolju budućnost.

Lokalna razvojna strategija LAG-a „Adrion“ koja je pred vama predstavlja strateško-planski razvojni dokument temeljen na potrebama i očekivanjima svih dionika koji su sudjelovali u zahtjevnoj zadaći njene izrade.

Naglasak smo stavili na lokalno stanovništvo koje živi s ovom kulturom, prirodom, poviješću i tradicijom te je upravo ono glavni nositelj ukupnog i održivog razvoja ovog ruralnog područja. Uključenost dionika iz javnog, civilnog i gospodarskog sektora, kao i svih skupina društva, njihova komunikacija, suradnja, te u konačnici povezanost, temeljni su preduvjet za razvoj gospodarstva područja, ugodnog i zdravog življenja u LAG-u „Adrion“ kakvom težimo. Lokalna razvojna strategija LAG-a početak je pripreme novih zajedničkih projekata i aktivnosti, ali i njihove realizacije koja će pridonijeti ostvarenju njenih ciljeva.

Želimo pomoći i potaknuti sve naše članove da identificiraju i razviju mogućnosti svog djelovanja te na taj način pridonesu ukupnom ruralnom razvoju LAG-a „Adrion“.

Zahvaljujem svim dionicima koji su pridonijeli izradi Lokalne razvojne strategije, uz nadu kako ćemo u daljnjoj suradnji zajednički pridonijeti ruralnom razvoju LAG-a „Adrion“.

Predsjednica LAG-a „Adrion“
Lidija Vukadin Vranješ, dipl. komunikolog

1. Značajke područja LAG-a

1.1. Opće zemljopisne značajke područja

1.1.1. Veličina i osnovne prostorne značajke

LAG „Adrion“ nalazi se na južnom području Splitsko-dalmatinske županije i sastoji se od deset jedinica lokalne samouprave (JLS), tj. od gradova Makarske i Vrgorca te općina: Baške Vode, Brela, Gradca, Podgore, Tučepi, Šestanovca, Zadvarja i Zagvozda.

Ukupna površina LAG-a „Adrion“, koja se prostire uz planinu Biokovo, iznosi 841,79 km², te broji 56 naselja. Broj stanovnika prema Popisu stanovnika iz 2001. godine je iznosio 38.870 stanovnika, a prema Popisu iz 2011. godine je iznosio 36.029 stanovnika gdje je uočljiv trend opadanja broja stanovnika. Prosječna gustoća naseljenosti područja LAG-a 2001. godine je bila 41,79 stanovnika/km², a 2011. godine 42,80 stanovnika/km². Najviši vrh na ovom području je vrh Sv. Jure i iznosi 1762 m.

Tablica 1 Osnovni statistički podaci o LAG-u „Adrion“

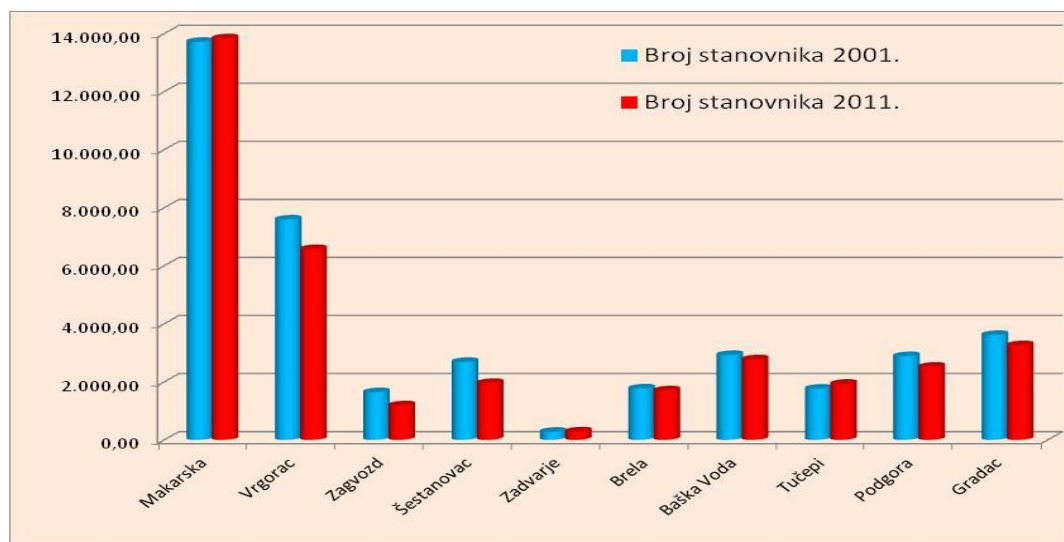
Općina/Grad	Površina JLS u km ²	Broj kućanstava	Broj naselja	Broj st. 2001.	Broj st. 2011.
Makarska	88,57	4918	2	13.716,00	13.834,00
Vrgorac	277,80	2157	24	7.593,00	6.572,00
Zagvozd	134,00	464	7	1.642,00	1.188,00
Šestanovac	89,54	738	5	2.685,00	1.958,00
Zadvarje	13,22	107	1	277,00	289,00
Brela	42,63	594	2	1.771,00	1.703,00
Baška Voda	23,35	1015	4	2.924,00	2.775,00
Tučepi	16,00	661	1	1.763,00	1.931,00
Podgora	77,45	1000	5	2.884,00	2.518,00
Gradac	73,25	1273	5	3.615,00	3.261,00

Izvor: DZS RH, Popis stanovništva 2001./2011.

Stanovništvo LAG-a živi u 56 naselja (Dodatak 1), u dva grada te osam općina. S obzirom na veličinu i geografsku specifičnost, područje ima uvjete, kako za daljnji razvoj selektivnih oblika turizma tako i za razne gospodarske djelatnosti. Zajedništvo, bogata kultura, dugogodišnja tradicija i povijest tek su, uz geografsku razmještenost, ono što povezuje i stremi razvoju cjelokupnog područja LAG-a.

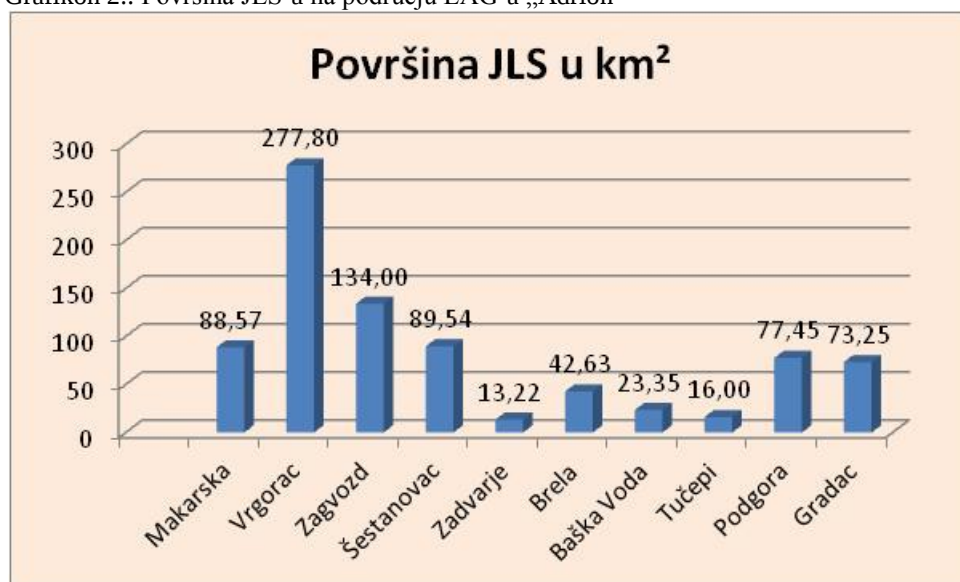
Jedna od najznačajnijih karakteristika LAG područja je njegova lokacija, tj. povezivanje obale i zaobalja u jednu cjelinu koja stremi ujednačenom razvoju. Ovo područje posjeduje bogatu i različitu prirodnu i kulturnu povijest i baštinu koja i dalje ima presudan utjecaj na društveno značajke područja. Ugodna klima, utjecaj planine Biokovo na svakodnevicu stanovnika ovog područja, mnoge skrivene ljepote čine osnovu za daljnji razvoj.

Grafikon 1.: Broj stanovnika na području LAG-a „Adrion“

Izvor: DZS Popis stanovništva 2001., Popis stanovništva 2011.

Grafikon 2.: Površina JLS-a na području LAG-a „Adrion“

Izvor: PP općina i gradova

1.1.2. Položaj i granice područja LAG-a

LAG „Adrion“ se nalazi na južnom dijelu Splitsko-dalmatinske županije. Sjeverni dio LAG-a graniči s administrativnim područjem grada Omiša te općine Cista Provo. Istočni dio graniči s općinama Lovreć, Lokvičići, Podbablje, Zmijavci i Runovići. Južni dio graniči s Dubrovačko-neretvanskom županijom. A zapadni dio, ujedno i morski dio LAG-a, graniči s morskim područjima otoka Hvara i Brača.

1.1.3. Geomorfološke karakteristike

Primorsko područje predgorske stepenice na užem dijelu čine naslage gornje krede (senona), dok dominiraju naslage tercijara i kvartara. Unutar krednih naslaga najrasprostranjeniji su rudistni vapnenci senona, koji su uglavnom gromadasti, svijetlo-sivi s manjim uklopcima dolomita, a nalazimo ih na uskom području iznad čela ljsuske od Dubaca do Basta i onda opet iznad Promajne iznad čela ljsuske i čela navlake. Tercijar je zastupljen uglavnom slabouslojenim foraminiferskim vapnencima, čiju glavnu stjensku masu često izgrađuju fosilne alveoline i numuliti, zatim vapnenim brečama, koje su slabo uslojene, svijetlo-smeđe do sive boje, a pretežito su s krupnim fragmentima mikrokristalnih kalcita i fragmentima fosilnih ostataka. Te naslage nalazimo na širem području od Krvavice, preko Makarske do Gornjih Tučepi. Fliš je vrlo rasprostranjen uz obalno područje, a izgrađuju ga pješčenjaci i detritični vapnenci u izmjeni s laporima. Po petrološkim karakteristikama klasificirani su kao kalciruditi, kalkareniti, kvarcalkareniti, kalcilutiti i lapori. Postanak kvartarnih taložina vezan je za padinske tj. subaerske gravitacijske procese na strmoj planinskoj padini, koja je uz snažne povremene bujice utjecala na brzi transport materijala i njegovo taloženje u podnožju. Ti procesi, spiranje i jaruženje, utjecali su na stvaranje deluvialnih i proluvialnih naslaga (breča), koje nalazimo duž cijelog priobalnog pojasa. Flišna brežuljkasta primorska zona sastoji se od fliša u kome se pojavljuju vapnenačke stijene paleogene starosti. Ova se zona proteže do otprilike 600 m apsolutne visine. Na ovom području ima dosta fenomena krasa, naročito vrtača i dolčica koji su ispunjeni plodnom zemljom. Obradivana zemlja je ograđivana većim suhim zidom, pa nastaju terase koje tvore posebnu sliku kultiviranog pejzaža.

Djelovanjem valova i morskih struja koji su razarali breče, zaobljivali njihove fragmente, prenosili ih i taložili na obalu, nastao je još jedan tip kvartarnih taložina, a to su šljunčane plaže, po kojima je Makarsko primorje nadaleko poznato.

Zaobalje je oblikovano u kredno-paleogenskim karbonatno-klastičnim naslagama. Ovdje se debele serije flišnih sedimenata odlikuju pravilnim izmjenama stijena krupnijeg i sitnijeg detritusa od breča, pješčenjaka, lapora do laporovitih vapnenaca.

Biokovo je dio planinskog masiva Dinarida i kao takvo ima smjer pružanja SZ-JI. Građu u nižim dijelovima prema moru i na suprotnoj zagorskoj strani čine pretežito eocenske fliške naslage, dok su viši dijelovi oblikovani u mezozoijskim karbonatnim sedimentnim stijenama. Podnožje

središnjeg dijela Biokova je blago nagnuta zaravan, koja se od mora izdiže do visine od oko 300 m, a s obzirom da je oblikovana pretežito u fliškim naslagama plodna je i zelena.

Na taj „zeleni pojas“ nastavlja se najimpresivniji dio stijena koje se izdižu u visinu oko 1000 m i kao fasada ograđuju Zagoru od Primorja. Povrh tih stijena pruža se regija koja ima oblik valovite visoravni, široka je oko 3-4 km, karakterizira je bogato razvijen krški reljef, a prema zaleđu se blago i postupno spušta. Krajem krede, prije otprilike 65 milijuna godina, započelo je sudaranje Afričke ploče s Euroazijskom. Sužavanje oceanskog prostora izazvalo je jake tektonske poremećaje, pri čemu su se horizontalni slojevi naborali, razlomili i izdignuli iznad površine mora, tvoreći planinske lance kao što su Alpe i Dinaridi, čiji je jedan dio Biokovo. Na taj način praocean Tethys je velikim dijelom nestao, a njegov je ostatak današnje Sredozemno more.

Na cjelokupnom području primorskog krasa, tlo je pretežno, i u pravilu, slabije razvijeno ili sastavljeno iz raspadnih proizvoda (mehaničkih i kemijskih) karbonata, uglavnom iz starijih i otpornijih vapnenaca i dolomita, a samo djelomice iz eocenskih vapnenaca, lapora i pješčenjaka. Procesu nagomilavanja raspadnih materijala i nagomilavanja čestica tla stalno se suprostavlja proces erozije, koji je posebice na Biokovu vrlo intenzivan. Ogoljele površine su prekrivene debelim slojem kamenog krša u kojem se mogu zadržati male količine crvenice.

1.1.4. Klimatske karakteristike područja

Područje LAG-a „Adrion“ karakterizira mediteranska klima, no u pomalo izmijenjenom obliku. Planina Biokovo klimatska je pregrada prema osojnom prostoru Makarske koji se spušta do mora. Radi velike razlike u apsolutnim visinama i blizine mora, javljaju se specifične klimatske prilike. Zimi se bura snažno ruši prema moru. U proljeće i jesen najčešći je vjetar jugoistočnjak koji donosi kišno, ali istovremeno i toplo vrijeme. Ljeti preko dana puše zapadnjak (zmorac), koji razblažuje ljetnu sparinu. Opadanje temperature zraka s visinom na svakih 100 m je prosječno za 0,56°C ili na 180 m za 1°C. Tako bi središnja godišnja temperatura zraka na Biokovu od 500 do 1762 m mogla biti 13,8°C. Iz ovoga se vidi kako opada temperatura zraka po nadmorskoj visini. Opadanje temperature s visinom osjetnije je u proljeće nego u jesen. Srednja godišnja temperatura je od 15,5°C u Makarskoj do 3,9°C na najvišem vrhu Sv. Juri, što pokazuje izrazitu klimatsku razliku (toplinska razlika od 11,6°C na udaljenosti od svega 3 km). U ljetno doba se preko dana u dolinama zrak jače zagrije i zato su u njima ljetni dani vrući, a noći hladne. Za zimskih noći i dana temperatura zraka može biti i do 10 stupnjeva niža u kotlinama i riječnim dolinama negoli na okolnim vrhovima. Svi viši, istureniji položaji su zimi topliji. Makarsko primorje i najniži primorski dijelovi Biokova imaju vrlo malo vlage. Viši dijelovi, osobito predjeli u primorskom nizu vrhova obiluju čestim, iako obično kratkotrajnim maglama koje se mogu pojaviti u vrijeme najtoplijih dana. Pogotovo su tu hladnija i kišna godišnja razdoblja bogata maglom koja se u višim dijelovima Biokova zadržava i duže vremena. Najviše oborina pada u hladnijim jesenjim i zimskim mjesecima, znatno manje u proljeće. Maksimum oborina ima mjesec prosinac, a nešto više oborina ima u proljeće mjesec travanj. Iako u zaobalju, i ovo područje ima, iako pomalo izmijenjenu, mediteransku klimu. To je klimatski tip karakterističan za Dalmatinsku zagoru i druge prostore koji se nalaze u neposrednom zaleđu Jadranskog primorja do kojih bar djelomično dopiru mediteranski utjecaji. Ova se klima karakterizira nižim srednjim temperaturama i znatno većim količinama padalina nego u primorskom pojasu, ali je raspored padalina tokom godine zadržao mediteranski režim. Preko 70% ukupnih padalina je u zimskoj polovici godine, od početka listopada do ožujka. Srednja temperatura za višegodišnji period iznosi 15°C, dok je minimalna u siječnju 9°C, a maksimalna u srpnju i kolovozu temperatura iznosi 21,6°C. Područje zaobalja ima znatno veću količinu padalina u odnosu na primorski pojas, ali raspored padalina tijekom godine ima tipični mediteranski režim. Preko 70% ukupnih padalina događa se u zimskoj polovici godine, od početka listopada do ožujka. No srednji broj dana s padalinama u toku godine veći je za samo 4% na zaobalnom području (Vrgorac 111, Makarska 106).

1.1.5. Prirodna baština LAG-a

Unutar administrativnog obuhvata JLS koje LAG obuhvaća, nalazi se, prema Zakonu o zaštiti prirode (Narodne novine 70/05), zaštićena prirodna vrijednost - dio Parka prirode „Biokovo“.

Dio područja ulazi u područje NEM-a (nacionalne ekološke mreže) – Park prirode „Biokovo“ HR1000030, koje sukladno Uredbi o proglašenju ekološke mreže (Narodne novine 109/07.) ulazi u važna područja za divlje svojte i staništa kao i međunarodno važno područje za ptice (Dodatak 4). Park prirode „Biokovo“ jedini je zaštićeni park prirode na području Splitsko – dalmatinske županije čija je zaštita još od 1981. godine. Biokovo je dio planinskog masiva Dinarida i kao takvo ima smjer pružanja SZ-JI. Građu u nižim dijelovima prema moru i na suprotnoj zagorskoj strani čine pretežito eocenske fliške naslage, dok su viši dijelovi oblikovani u mezozoijskim karbonatnim sedimentnim stijenama. Park prirode „Biokovo“ obuhvaća područje unutar granica: cestom od prijevoja Dubci na Jadranskoj magistrali do Novaka, zatim podnožjem strmca do zaseoka Bartulovići, putem do sela Topići i sjeverno od kamenoloma do starog sela Bast, preko Smokvine na izvor Jablan, nadalje putem od zaseoka Žlib-Veliko Brdo do sela Makar i ispod strmca sela Kotišina, do zaseoka Potpeć-Tučepi, zatim podnožjem strmca do ruba šume Staza, pa sjevernim rubom šume do vrgoračke ceste i nadalje vrgoračkom cestom do Gornjih Igrana, pa cestom do Kozice, zatim na sjeverozapada cestom do Zagvozda, gdje skreće put prema Dedićima i Lončarima do kapele sv. Stjepana, pa na kotu 306, zatim na zaselak Čikeš, preko kote Sedlača (278) na kote Strigovo (398) i Kula (382), te ravnom linijom na početnu točku prijevoja Dubci. Park obuhvaća površinu od 196km², s nadmorskim visinama 200-1762m. Geomorfološki fenomeni Biokova: vrtače, škrape, kamenice, jame (najdublja jama Amfora, 790 m), ledenice, špilje, krški izvori; više od 40 endemičnih biljnih vrsta npr. biokovsko zvonce (*Edraianthus pumilio*), značajna paleontološka nalazišta; prekrasni krajobrazi i vidikovci. Područja posebne zaštite su posebni geomorfološki rezervati: Nevistina stina, Ovčje polje, Kuranik-Šibenik-Štropac-Vošac; posebni rezervati šumske vegetacije: rezervati šume bukve i jele: Kaoci, Kimet-Sutvid; rezervati autohtone šume crnog dalmatinskog bora; Bukovac, Borovik, Šibenik-Borovac, rezervat primorske šume bukve: Vošac; botanički rezervati: Sv. Ilija-Šibenik-Štropac, Veliki Troglav koji obuhvaća najviši vrh Sv. Jure i s njim čini cjelinu. Prvi prostorni plan zaštite Parka prirode „Biokovo“ bio je izrađen 1983. godine (na Arhitektonskom fakultetu). Planina Biokovo je jedinstvena planina po položaju, prirodnim fenomenima, svom utjecaju i značaju u povijesti okolnog prostora, a naravno i svojoj dramatičnoj pejzažnoj slici i ljepoti. To je osebujan prostor, prostorni reper, ekran i doživljaj kojemu su okrenute planske odluke jer je ova planina trajna sveprisutna vizura koja utječe na oblikovanje ljudskog okoliša.

Botanički vrt „Kotišina“, dio Parka prirode „Biokovo“ zaštićen je Županijskim planom. Osnovan je na inicijativu fra Jure Radića 1984. godine. U njemu su zadržani pretežno autohtoni, prirodni i antropogeni oblici vegetacije sa samorodnom florom. Vrt ima znanstvenu, odgojno-obrazovnu i turističku funkciju. Nalazi se na nadmorskoj visini od 250 do 500 m i od središta grada je udaljen oko 3 km. Ukupne površine je 25,13 ha, a uže je područje površine 16,50 ha. Tu postoje vrlo raznolika staništa kao što su kamenjare, točila, vrletne stijene, obradive površine te kanjon Proslap s istoimenim slapom čiji je vodotok cijelom svojom dužinom zaštićen.

1.1.6. Kulturno-povijesna i tradicijska baština

Pregled etapa povijesnog razvoja LAG-a „Adrion“ pokazuje da se prostor koristio s obzirom na značaj koji je proizašao iz političkih okolnosti i položaja grada u odnosu na pripadajuću političku državu. Nekad su te okolnosti favorizirale morski put ili neku drugu prometnu prednost, nekad se pak udaljenost od političkog središta naglašavala perifernim značajem, pa i zastojem razvoja.

Nepristupačni dio biokovskog zaleđa bio je, zbog nepovoljnih klimatskih i hidroloških prilika, još od prapovijesti manje naseljen, a njegovi su se tereni koristili uglavnom za ispašu stoke. Bolje uvjete za život pružali su tereni s plodnom zemljom na blagim južnim padinama gdje je veća koncentracija stanovništva i gdje su se formirala prva naselja. Cijeli taj kraj krije brojne uvale, vrtače, doce s plodnom zemljom koji su terasasto raspoređeni. Na terasama se uglavnom uzgajala maslina i loza. Stanovništvo se nekada intenzivno bavilo stočarstvom pa se stoka izgonila na stanove iza Biokova. Još su po selima sačuvani gospodarski objekti, štale, pojate i špilje ograđenih stijena gdje se držala stoka. Za život su također od presudne važnosti bili brojni izvori. Uz ova vrela i potoke koji su iz njih izvirali bilo je i vodenica. Stanovnici su se pored poljoprivrede oduvijek bavili pčelarstvom i sakupljanjem ljekovitog bilja. Prapovijesne epohe nisu dovoljno istražene pa su ostaci iz paleolita, neolita, bakrenog i brončanog doba slučajni i rijetki. Dokaz za naseljenost u prapovijesti su karakteristične gradine na uzvisinama. Ti počeci prapovijesnih naselja pojavljuju se već potkraj mlađeg kamenog doba. Nalaze se na uzvišenjima srednje nadmorske visine koja zatvaraju kraška polja i doline. Već u brončano i željezno doba ovakav gradinski tip naselja postaje prevladavajući tip naselja. Uglavnom su kružnog ili ovalnog oblika. Služile su kao naselja, skloništa ili zbjegovi za ljude i stoku, te kao promatračnice. Zbog toga su veoma povoljno strateški smještene te vizualno međusobno povezane. Ograđene su kamenim nasipima i suhozidovima te su postale karakteristična oznaka krajolika. Osim suhozidanih djelomično sačuvanih bedema, većini je gradina zajednička karakteristika veliki tumulus na najvišoj točki koji se sastoji od nabacana kamenja unutar kojeg su grobovi s priložima.

Tumulusi su smješteni i oko samih gradina. Gradinski sistem je imao prvenstveno obrambenu funkciju, a nalazimo ga duž cijele obale posebno oko područja koja su nastanjivali ilirsko pleme Dalmati što zajedno s arheološkim nalazima potvrđuje da je Makarsko primorje potkraj stare ere bilo istočna periferija delmatskih oblasti. Do nedavno se prihvaćalo mišljenje da su ovo područje naseljavali Ardijejci i Daorsi, ali su najnovija proučavanja potvrdila delmatsku tezu. Oko Tučepi, čije ime nije još razjašnjeno (toponim može biti slavenskog sa značenjem širokog područja ili ilirskog podrijetla - izvor), postoji niz toponima Gradina, Gradac i Gomila, koji nisu istraženi zbog nepristupačnosti. Nadgrobni humci nešto manji od tumulusa sa skeletima i keramičkim priložima nalaze se duž cijelog područja Makarskog primorja u Podgori posebno na Stazi koje su gradnjom cesta uništene.

Pretpostavlja se da je Makarsko primorje pripadalo Naroni. Tako su se formirali pojedini centri, poznati i iz povijesnih vrela Inaronija, Biston, Muccurum, Berulia.

Iza biokovskog masiva nalaze se stočarski stanovi i staje kao naselja privremenog karaktera. To se područje ističe bogatstvom različitih utjecaja i neprekinutim kontinuitetom kulturnog življenja od prapovijesti i antike do danas. Spoznaja da je arhitektonski spomenik bilo koje vrste i značenja nedjeljivo povezan s okolinom, a time i širim regionalnim prostorom postala je jedno od glavnih načela na kojem se zasniva suvremena teorija zaštite kulturne baštine. Na tim je principima definiran i novi segment zaštite kulturne baštine, a to je pojam krajolika i prostorne baštine.

Prostor LAG-a između planine Biokovo i mora bogato je spomeničko područje. Naseljeno je već u prapovijesti, a u razdoblju antike razvija se nekoliko manjih naselja uz gospodarska imanja - *vilae rustice*. Na poluotoku Sv. Petar se u II. stoljeću nalazilo antičko rimsko naselje ladanjskih vila (*villae rustice*) s nazivom Inaronija, zabilježena na znamenitoj Tabuli Peutingerijana kao manje sjedište, smješteno između jakih urbanih rimskih centara Salone i Narone. Za ovo područje se pretpostavlja da je pripadalo Naroni. *Vilae rustice* su nastajale duž cijele obale Makarskog primorja već od 1. stoljeća prije naše ere i uvodile specifičnu poljoprivrednu proizvodnju. Pojedini stambeni objekti na imanjima imali su luksuzne stambene dijelove s hipokaustima, podovima od mozaika i skulpturama. Područje je podijeljeno na tri povezane zone. Zona uz more obuhvaća cijelu obalnu morskuru crtu i područje sjeverno od Jadranske turističke ceste i pripada poluurbanom cjelini. Druga zona obuhvaća ruralna naselja na južnim flišnim biokovskim padinama. Neka od ovih naselja penju se do pod same planinske litice koristeći ih kao zaleđe. Na Biokovu je treća zona ruralnih naselja

privremenog karaktera. Prostoru Podgora pripada i podmorje priobalnog dijela. Geografske, ekološke i hidrološke osobine područja Podgore su vrlo rano omogućile egzistenciju čovjeka. Obronci Biokova bili su pogodni za razvoj stočarstva i ograničenog broja poljoprivrednih kultura kao što su maslina, vinova loza i višnja.

Najviše podataka o matrijalnoj i duhovnoj kulturi antike pružaju nekropole. Datiraju se od I. do V. st. naše ere s raznim vrstama grobova, urnama, amforama, nadgrobni spomenicima - stelama. Nakon naseljavanja slavenskih došljaka na jadransku obalu u drugoj polovici VII. Stoljeća, biokovsko-neretvansko područje spominje se pod nazivom Narenta, Paganija, Maronija i Krajina koja se u doba Konstantina Porfirogeneta sastoji od tri županije na kopnu, Rastok, Mokror i Dalen, te otoka Brača, Hvara, Korčule i Mljeta. U Primorju se spominju četiri utvrđena grada, Mokro (Makarska), Berulia (Gornja Brela, Baška Voda), Ostrog (Zaostrog) i Slovinac (Lapčan iznad Gradca). Neretvanska oblast je bila samostalna na čelu s knezom. Neretvanski su se Slaveni dugo pokrštavali i stoga zadržali svoje poganske kultove pa se prema toponimima i arheološkim tragovima nalaze na ovom području. Neretvani u povijest ulaze kao gusari koji su svojim gusarskim pothvatima ometali trgovinu u Jadranskom moru i dolazili u sukobe s Bizantom i Mlečanima. Konačno pokrštenje ove oblasti vrši se u doba kneza Branimira u IX. stoljeću, a 887. su kod Tučepi Neretvani tako porazili Mlečane da su ubili i samog dužda Petra Kandijana.

Od 1102.g. ovo je područje u vlasti Bizanta, Mlečana, hrvatskih vladara, hrvatsko-ugarskih kraljeva i bosanskih vladara. Ipak, sve ove vlasti koje su se izmjenjivale nisu mogle redovito vršiti svoju punu vlast, pa se u srednjem vijeku između Cetine i Neretve uzdiže pleme Kačića koje u XII. st. napušta Makarsku kao najvažnije središte i prebacuje se u strateški povoljniji Omiš. O životu i srednjovjekovnim naseljima malo se zna, jer do danas nisu lokalizirana. Smatra se da za razliku od antičkih nisu bila uz more, već najvjerojatnije ispod vapnenačkih klisura na dodiru s flišnom zonom radi obrađivanja zemlje, ali i radi bolje zaštite, najprije od gusara, a zatim od Turaka.

Od srednjovjekovnih spomenika sačuvala su se crkve od XIV. do XV. stoljeća, groblja s pločama i stećcima, ali o izgledu naselja i o stambenoj arhitekturi teško je govoriti. Kuće su vjerojatno bile kamene, građene u suho bez ikakvih stilskih odlika, pokrivene slamom ili pločom, s podom od nabijene gline i gotovo bez otvora. Prije dolaska Turaka, naselja Makarskog primorja nisu bila utvrđena. Gornji dio Makarskog primorja Turci su osvojili najkasnije do 1492.g, Zabiokovlje s Imotskim i Vrgorcem 1493.g., a Donje primorje s Makarskom palo je 1498. ili 1499. godine. Turska se vlast na ovom području održala sve do 1684. godine kada je nakon teških borbi Kandijanskog i Morejskog rata, u kojem su stradala mnoga sela, crkve i samostani, a narod bježao na Brač i Hvar gdje su osnovani Sumartin i Sućuraj, oslobođeno Makarsko primorje. Oslobođenje Zadvarja te iste godine učvrstilo je sigurnost na ovom području pa od 1684. u doba rimske vladavine poznata je na temelju slučajnih arheoloških nalaza. Makarska je bila jedini dalmatinski primorski grad u turskoj vlasti. Zaštićena prirodna luka između poluotoka Sv. Petra i Osejave očigledno je imala izrazitu pomorsku ulogu razvoja naselja.

Makarska potom postaje centar mletačke vlasti i sjedište providura. Venecija uobličuje današnji urbanistički koncept Makarske. Calle larga – široka ulica siječe Makarsku od jednih gradskih vrata do drugih. Niču provinskijske plemićke vile, formira se gradski trg. Prostrani središnji trg je jedan od najmonumentalnijih i najstranijih u Dalmaciji. Zbog stalne opasnosti od Turaka i njihovih napada u 16. i 17. stoljeću, sela se utvrđuju utvrdama i kulama, koje ni do danas nisu dovoljno istražene. Gradnja ovih utvrda poštuje raniju tradiciju još od prethistorije. Kule su služile ne samo za obranu već i stanovanje. Uglavnom su bile tlorisa pravilnog četverokuta, visoke jedan do tri kata, s nizom okruglih ili trokutastih puškarnica. Građene su od sitnog nepravilnog kamenja, s uglovima ojačanim kamenim blokovima. U prizemlju je bio masivni svod, međukatne konstrukcije drvene, s krovom i prsobranima. Bezbroj puta su oštećivane i rušene, kako u potresima 1669. i 1767. godine i u sukobima s Turcima. Neke i danas sačuvane izgubile su obrambenu i dobile stambenu ulogu. Sela, odnosno komšiluci grupirali su se oko kula i u njih se stanovništvo sklanjalo za vrijeme turskih napada. Razlikujemo dvije vrste: slobodno stojeće objekte četverokutnog tlocrta, te

utvrđenih biokovskih spilja i litica zagrađenih zidovima. U njima se sklanjalo stanovništvo i stoka, a ovu su drugu namjenu sačuvali do najnovijeg doba. Iz tog vremena potječe i karakteristična tipologija kamenih katnica s lučnim vratima u prizemlju, a preživio je i niz toponima: Mala kao dio sela nije ništa drugo nego kontrahirani oblik turske riječi mahala. Gornja i Donja Neretva i Vrgorac oslobođeni su do 1690. godine, a Imotski 1717. pa je tako biokovsko područje zauvijek oslobođeno Turaka. Zavladao je mir i počela obnova. Izginulo i razbjeglo pučanstvo počelo se nadomještati pridošlicama iz Zagore i Hercegovine. 1686. godine Makarska ima 2580 stanovnika. Od spomenika iz turskog doba malo je sačuvano, a i kršćanske crkve koje su u to vrijeme postojale tijekom 19. stoljeća su uglavnom porušene, a na njihovom mjestu sagrađene nove.

Od 18. stoljeća, zahvaljujući trgovini i pomorstvu, razvijaju se mjesta uz morsku obalu slijedeći nove putove: organiziraju se komšiluci s naglaskom na poljoprivredu i stočarstvo čija su polja i stočarski stanovi sa sjeverne strane Biokova gdje se sije pšenica. Donji dio uz more postaje trgovačko i ribarsko mjesto. Utemeljuje se određeni oblik stambenih zgrada koji traje sve do nedavna. Grade se kamene katnice s vanjskim stepeništem na svodu, drvenim katnim konstrukcijama i s pokrovom od kamenih ploča koje su dužim fasadama okrenute suncu. Stvorio se jezik određene tradicionalne arhitekture koji je postao posebna odlika arhitektonskog oblikovanja na ovom području. Gospodarske zgrade su kamene, građene usuho bez veziva od grubo obrađenog kamena dok su stojne kuće od priklesanog kamena ujednačene veličine vezane žbukom. Krovnište od kamenih ploča postavljeno je na drvenu konstrukciju. Krovovi su dvostrešni, a ima ih i na četiri vode. Često su radi bure čvršćeni okomito složenim kamenjem od sljemena do strehe. Premazuju se mješavinom vapna i naslinovog ulja. Stambene kuće su na jedan ili dva kata, ali ima i potleušica. Tlocrti su pravokutni, najčešće orijentirani duljim pročeljima prema jugu. Do ulaza vode kamene stepenice i solar ispod kojeg su vrata na luk što vode u konobu. Vrata i prozori su pravokutnog oblika s kamenim glatkim pragovima zatvoreni škurama. Konoba u prizemlju služi kao ostava za vino i ulje te alat. Na katu su spavaonice, a na tavanu u sredini prostorije nisko otvoreno ognjište ili kamin s napom. Kuhinja najčešće bila u posebnoj odvojenoj zgradi. Kuće su organizirane u obiteljskoj zajednici, grupirane oko zajedničkog dvorišta koje dobiva funkciju svojevrsnog trga, popločan kamenjem s mrežom puteva koji su također popločani.

Francuska je vlast od 1805. do 1813. mnogo doprinijela za razvoj ovog područja, tijekom čega je uređeno sudstvo, poštanska služba i školstvo.

Između 1830. i 1850. nastaje prvi katastar cijele Dalmacije. U godinama 1918. do 1941. područje Makarskog primorja se dalje razvija na osnovi poljoprivrede i stočarstva. Mjesta pod planinom se i dalje šire u tradicionalnim oblicima dalmatinske arhitekture, i na način tadašnje arhitekture s novim materijalima (beton), bez napuštanja karakteristika sela. Zahvaljujući prirodnim ljepotama ovog područja, u to se vrijeme javljaju i prvi počeci turizma s manjim hotelima i privatnim pansionima. Cijelo je biokovsko područje u doba II. svjetskog rata bilo centar snažnog partizanskog djelovanja. Potres 1962.g. iz temelja je izmijenio život na ovom području. Mahom oštećena gornja naselja bivaju napuštena, a stanovništvo se naselilo uz more. Nastalo je potpuno novo naselje koje je u potpunosti negiralo dotadašnji tradicionalni način građenja i komponiranja, kao i same materijale. Procvat turizma uvjetovao je značajnu turističku izgradnju u individualnom i u društvenom sektoru.

1.1.7. Kvaliteta života i stanje infrastrukture

Područje LAG-a je prepuno potencijalno iskoristivih kapaciteta. Jedan od razvojnih temelja jest kvalitetna infrastruktura. Bez kvalitetne fizičke, prometne, komunalne, informacijsko-komunikacijske infrastrukture može se očekivati otežan razvoj. Na LAG području imamo dva grada (Makarsku i Vrgorac) i koliko god da je važno urbano središte, bitno je sagledati i kolika je udaljenost i izoliranost pojedinih naselja i zaselaka. Upravo se razina prometne povezanosti i slab razvoj odvojenih područja očituje na razvijenosti cijelog područja. Ekonomska infrastruktura važna

je za gospodarski razvoj LAG-a, poput poslovnih zona za razvoj poduzetništva, poljoprivredne i turističke infrastrukture bez kojih nema razvoja ruralnih područja.

1.1.7.1. Prometna infrastruktura

Cestovna mreža najvažniji je dio prometne infrastrukture LAG-a. Zahvaljujući geoprometnom položaju, LAG je kvalitetno povezan s većim gradovima u regiji. No, cestovni i ulični profili ne odgovaraju rastu prometa s obzirom na broj stanovnika i turista koji posjećuju ovo područje tijekom godine (uglavnom travanj-listopad). Trenutno je u izgradnji tunel 'Sveti Ilija' kroz Biokovo koji će uvelike pridonijeti kvaliteti prometne povezanosti.

Cestovna infrastruktura, prema dostupnim podacima, sastoji se od 159,96 km nerazvrstanih cesta, 176,70 km općinskih/gradskih cesta, 121,90 km županijskih cesta te 1010,16 km državnih cesta. Ukupno 1468,72 km cesta prolazi kroz LAG, od čega je asfaltirano 93,06%, a neasfaltirano 6,94%. No što se tiče asfaltiranosti, nisu dostupni svi podaci, stoga ne možemo u potpunosti zaključiti o kakvoj se kvaliteti cesta radi.

Što se tiče javnog prijevoza, na području LAG-a prometuju dva prijevoznika i to: „Autopoduzeće Imotski“, Imotski te „Promet“-Makarska.

Blizina autoceste (A-1) Zagreb-Split-Ploče-Dubrovnik doprinosi malom rasterećenju prometa na ovom području, uz istovremeno stvaranje prednosti povezivost naselja i većih gradova u regiji. Autocesta Zagreb-Split-Dubrovnik dio je cestovnog prometnog pravca između kontinentalnog sjeverozapadnog dijela Hrvatske (Zagreb-Karlovac) i sjevernodalmatinske regije (s oslanjanjem na jadranski cestovni pravac).

Što se tiče morskog prometa, najznačajnija je prirodna luka u Makarskoj, koja se nalazi između poluotoka Sveti Petar i rta Osejava. Spomenuta makarska luka je ujedno i najveća i jedina takva luka između ušća Cetine i Neretve. Prema popisu Lučke uprave SDŽ, na području LAG-a „Adrion“ postoje još luke Baška Voda, Brela-Soline, Donja vala, Gornja vala, Gradac, Igrane, Podgora, Tučepi te Živogošće.

Infrastruktura zračnog prometa zasniva se na splitskoj zračnoj luci (Resnik), zračnoj luci Brač, zračnom pristaništu Sinj, letjelištu na Hvaru i heliodromima na otocima i u Imotskom. U međunarodni zračni promet uključene su zračne luke Split i Brač, dok se zračna pristaništa i letjelišta koriste uglavnom u poljoprivredne, športske i turističke svrhe, a heliodromi u sustav službe hitne zdravstvene pomoći.

1.1.7.2. Telekomunikacijska infrastruktura

Urbana područja LAG-a su gotovo potpuno pokrivena fiksnim telefonskim linijama i mobilnom telefonijom, čime je omogućeno spajanje računala na brzu internetsku mrežu, što je važno za razvoj gospodarstva, posebno turizma, ali i kvalitete života stanovnika. Iako se postojanje fiksnih telefonskih linija nalazi na cjelokupnom području LAG-a, vidljiva je slabija pokrivenost brzim internetskom mrežom, izuzev na područjima Makarske i Vrgorca. Ukupna pokrivenost brzim internetom LAG područja je oko 50%, no mreža se sustavno i brzo razvija.

1.1.7.3. Opskrba energijom

Elektroenergetska mreža je dobro razvijena i pokrivena su sva naselja LAG-a. Elektroenergetski sustav na području LAG-a dio je energetskog sustava na prostoru HEP-a Makarska i HEP-a pogon

Omiš, koji se sastoji od elektroenergetskog 110kV dalekovod TS 110 kV Kraljevac do TS 110/35/10 kV Makarska i elektroenergetski 35 kV dalekovod od TS Kraljevac do TS 35/10 kV Baška Voda i dalje 35 kV dalekovodom do TS 35/10 kV Makarska. Na području Vrgoraca i okolnih općina, elektroopskrba se vrši iz jedinstvenog elektroenergetskog sustava (EES) preko vlastite TS 35/10 kV i lokalnog sustava koji se sastoji od 3 naponske razine i to, 35, 10 kV i 380/220 V.

1.1.7.4. Vodoopskrba, odvodnja i pročišćavanje otpadnih voda

Regionalni sustav vezan je na vodozahvat (crpnu stanicu) Kraljevac u vodostan HE „Kraljevac“ instalirane snage 650 l/s. Stanje infrastrukture područja LAG-a sastoji se od vodovodne mreže koja je dostupna 94%, kućanstva. Priključak na kanalizacijski sustav i pročišćavanje otpadnih voda ima tek oko 48% kućanstava. Na području LAG-a postoji 28 vodosprema. Pored regionalnog vodovoda, vodoopskrbni sustav uključuje i šest manjih vodozahvata izgrađenih na izvorima podno Biokova. To su: Baška Voda, makarski Vratak, Orašje u Tučepima, Grebice i podgorski Vratak, te Izbitac u Drašnicama. Izvorišta Banja i Butina se koriste za vodoopskrbu Vrgorca, a na području Vrgorca se nalazi i zona sanitarne zaštite vodozahvata Modro oko. Prema dostupnim podacima tek 59,25% kućanstava ima priključak na kanalizacijski sustav.

1.1.7.5. Gospodarenje otpadom

Uz sverastući problem nepostojanja dovoljnog broja javnih cisterni, jedan od velikih problema jest i manjak odlagališta otpada. Na području LAG-a gotovo sav komunalni otpad s područja gradova i općina se odlaže na službena odlagališta Šestanovac, Zadvarje – Karepovac, ali i na okolna odlagališta koja nisu na području LAG-a. Nijedna JLS nije navela da ima odlagalište opasnog otpada niti kompostanu. Na području Vrgorca postoji odlagalište otpada „Ajdanovac“. Početak odlaganja bio je 1975. godine a završetak odlaganja 1995. godine te ponovni početak 2003. godine. Na površini od oko 1.5 ha. Odloženo je oko 40 000 t otpada. Godišnje se odlaže oko 1.000 t otpada. Prikupljanje otpada provode poduzeća: Komunalno d.o.o. iz Vrgorca, Komunalno d.o.o. Makarska, Gradina-Baška Voda d.o.o., Tučepi d.o.o., Trogir Holding te Karepovac Split. „Makarski komunalac“ otpočeo je s primarnom selekcijom svih otpada na području grada Makarske s ciljem što većeg iskorištavanja kvalitetnih sirovina, a da isti ne postane neupotrebljivo smeće. Na godišnjoj razini „Makarski komunalac“ odvoji gotovo 800 tona kartona i papira, 500 kubika elektronskog i eklektičnog otpada, 150 tona raznog metalnog otpada, 50 tona auto guma, 50 tona plastike, i još mnogo drugih sirovina.

1.1.7.6. Poslovna infrastruktura

Poslovnih zona na području LAG-a „Adrion“ ima ukupno 6, ukupne površine 118,31ha. Infrastrukture poslovnih zona su u izgradnji.

1.1.7.7. Društvena infrastruktura

Tablica 2. Društvena i zdravstvena infrastruktura LAG-a

	Predškolski odgoj	Osnovna škola	Srednja škola	Zdravstvena zaštita -opća ambulantna	Zdravstvena zaštita - stomatološka ambulantna	Ljekarna
Društvena infrastruktura - broj ustanova	15	30	8	21	17	13

Izvor: JLS LAG-a; ŽRS, HZZO; DZS

Na području LAG-a „Adrion“ djeluje 13 ustanova za društveni razvoj zajednice. Odgojnih ustanova za predškolski odgoj ima 15 te ih je u šk.godini 2010./2011. pohađalo 1.015 djece. Broj osnovnih škola je 30 (uključujući područne), a školske godine 2010./2011. ih je pohađalo 3.204. Nužno je da se JLS suoče s problemom negativnog demografskog kretanja i pokušaju učiniti najbolje kako bi se situacija, ako ne poboljšala, barem održala na jednakoj razini. Na području LAG-a, prema Statističkom izvješću DZS-a, postoji 8 srednjih škola koje je 2010./2011. pohađalo 1.361 djece. Srednje škole se nalaze u gradovima Makarskoj (5) i Vrgorcu (3), što podrazumijeva troškove prijevoza učenika iz okolnih naselja.

Ambulanti opće zdravstvene zaštite ima 21, stomatoloških ambulanti 17, a ljekarni tek 13 što je izuzetno malo, pošto neke od promatranih JLS nemaju ništa od spomenutoga (Zadvarje, Brela). Spomenuto pretpostavlja odlazak u druga naselja i gradove radi liječničke skrbi, što može biti veoma otežano, posebice osobama treće životne dobi i osobama s invaliditetom.

1.1.8. Minski sumnjivi prostor

Prema podacima HCR-a, na popisu minskih područja, nema podataka za JLS koje pripadaju LAG-području.

1.2. Gospodarske značajke područja

Razvoj gospodarstva LAG-a određen je prirodnim predispozicijama poput geografskog položaja, prirodnih resursa i klime, dok je, s druge strane, određen tržišnim uvjetima i dobrim predispozicijama za kvalitetnu poduzetničku infrastrukturu.

Najviši prosječan dohodak po stanovniku per capita 2006.-2008. ima općina Zadvarje i to 23.117 kn, odnosno 88,6% državnog prosjeka u istom razdoblju. Zatim slijedi općina Tučepi (23.085 kn) te grad Makarska s 21.921 kn. Najmanji prosječan dohodak po stanovniku imaju općine Šestanovac (12.225 kn), Gradac (12.204 kn) te Zagvozđ s 13.825kn. Po indeksu razvijenosti prednjači Zadvarje s 125,05%, slijede ga Makarska sa 105,44% te Brela sa 102,47%. Na području LAG-a najmanji indeks razvijenosti ima općina Zagvozđ (55,19%). Prosječan indeks za cjelokupno područje LAG-a iznosi 89,75%, te se mogu primijetiti pozitivni pomaci iz godine u godinu.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za Splitsko-dalmatinsku županiju, na području LAG-a Adrion živi 9.642 osiguranika. Najvažnije skupine osiguranika zasigurno su skupina radnika kod pravnih osoba (7.072 stanovnika), radnici kod fizičkih osoba (1.441 stanovnik), obrtnici (788 stanovnika), poljoprivrednici (149 stanovnika) te samostalne profesionalne djelatnosti (141 stanovnik).

Prema podacima HZZ-a za JLS koje se nalaze na području LAG-a Adrion, u rujnu 2012. godine broj nezaposlenih bio je 1.799. Udio nezaposlenih žena iznosi 49,25%, a udio nezaposlenih mladih do 29. god iznosi 29,74%. Najveći udio nezaposlenih žena imao je Vrgorac (55,93%), dok je najmanji udio imalo Zadvarje (32,14%). Što se tiče mladih, najveći udio nezaposlenih mladih imala je Podgora (35,21%), a najmanji udio nezaposlenih mladih imala je općina Zagvozđ (23,02%). Vidljiv je problem nezaposlenosti mladih, koji je, kao i na razini Hrvatske, veoma visok. Nužno je usklađivanje politika zapošljavanja s tržištem rada, jer se i na području LAG-a Adrion vide obrasci poput onih na području cijele države. Dakle, najugroženije su skupine mladi do 29 godina, žene iznad 45 godina, te starija populacija koja još ne ispunjava uvjete za mirovinu. Jednako tako, otežano zapošljavanje nalazimo i među skupinom osoba s invaliditetom, koje je nužno uključiti u život zajednice. Zapošljavanje na području LAG-a je uglavnom sezonsko, te se upravo stoga treba

promatrati prosječni broj nezaposlenosti po godinama, kako bi se dobio bolji uvid. Prosječan broj nezaposlenosti za 2011. godinu iznosio je 2298. Nezaposlenost je padala od 2004. (2438) do 2008. godine (2029), te je zatim započeo ponovni rast.

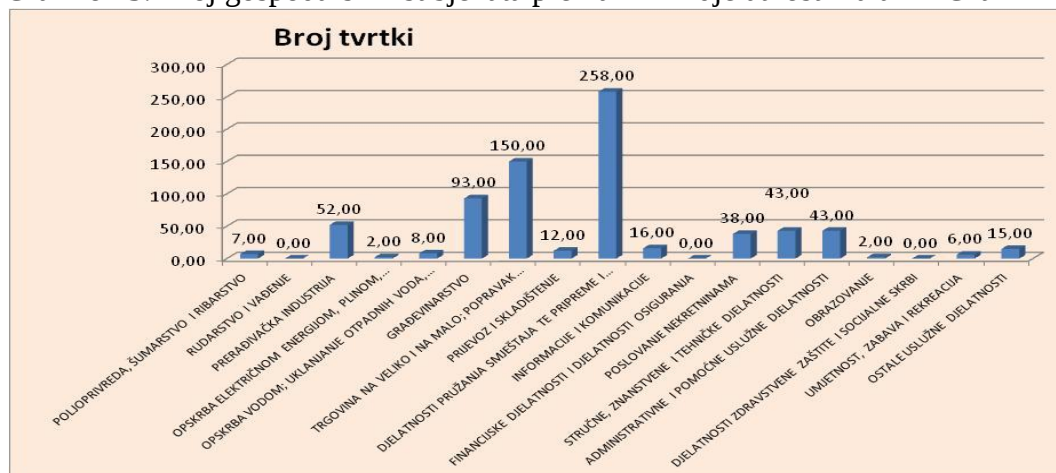
Prema Popisu stanovnika 2001., među stanovništvom prema glavnim izvorima sredstava za život, najveći udio činili su stanovnici bez prihoda (14.898), zatim stanovnici čiji su prihodi dolazili od rada (11.525).

Prema podacima Hrvatske gospodarske komore na području LAG-a u 2011. godine bilo je aktivno 745 trgovačkih društava, odnosno obveznika poreza na dobit. Ukupan prihod za 2011.godinu iznosio je 566.609.947,00 kn, unutar kojega je djelovalo 4.736 zaposlenih. Prevladava djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (258 subjekata), trgovina na veliko i malo (150 subjekata) te građevinarstvo (93 subjekta).

Prema dostupnim podacima Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, na dan 31.12.2012., prijavljeno je 9.642 osiguranika. Najviše osiguranika je prijavljeno u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, njih 1.958. Slijedi djelatnost trgovine na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala, s ukupno 1.459 osiguranika, zatim prerađivačka industrija s ukupno 1.268 osiguranika.

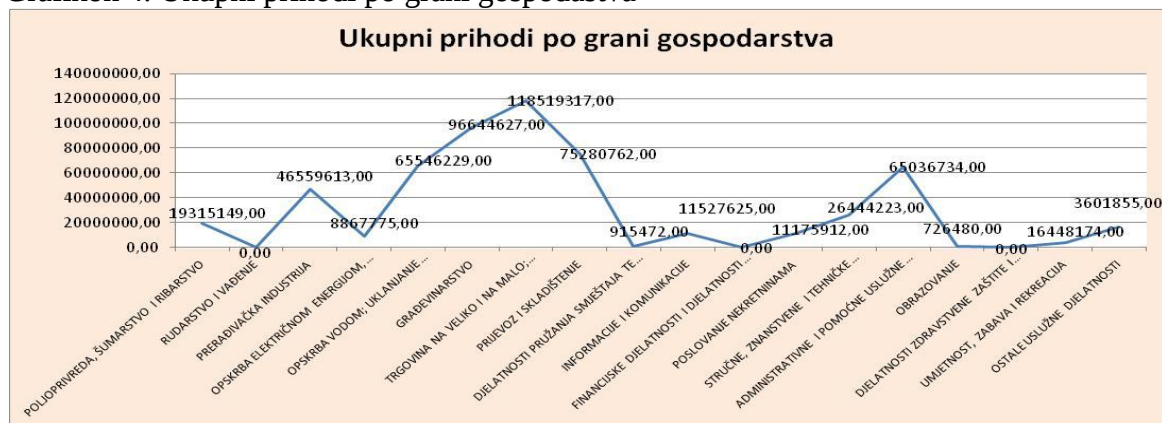
Možda bolji pregled gospodarskog sektora LAG-a, odnosno sliku snage gospodarstva, pružaju prihodi koje ostvaruju pravni subjekti. Ostvareni prihodi pokazuju doprinos određene vrste djelatnosti u prihodima JLS-a, a samim time i razvoju područja LAG-a. Tako prema prihodima prednjače trgovina na veliko i malo sa 118.519.317,00 kn, te građevinarstvo s 96.644.627,00 i djelatnost prijevoza i skladištenja sa 75.280.762,00.

Grafikon 3. Broj gospodarskih subjekata prema NKD djelatnostima u LAG-u

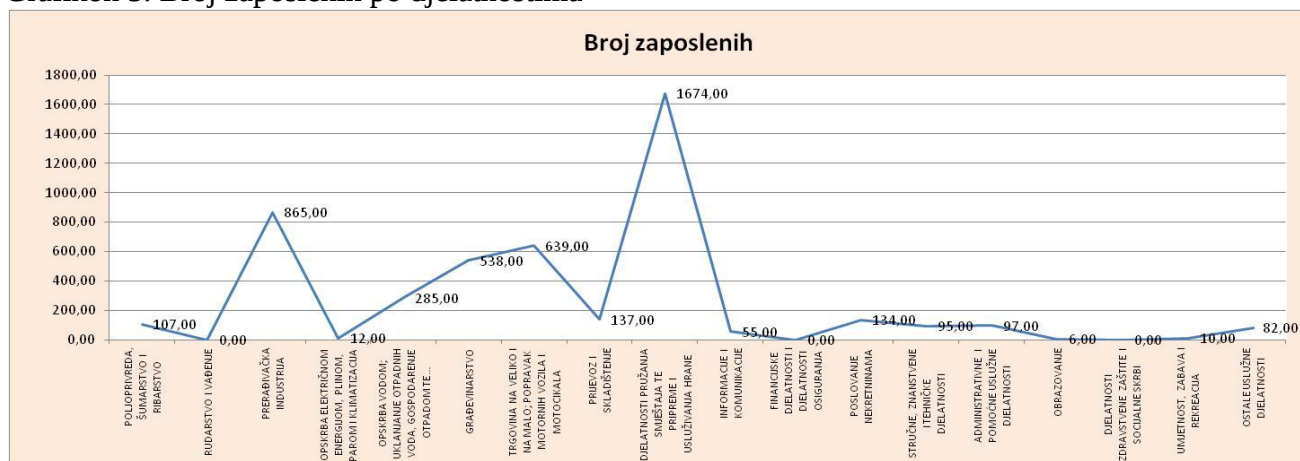
Izvor: HGK 2011.

Grafikon 4. Ukupni prihodi po grani gospodarstva

Izvor:HGK 2011.

Grafikon 5. Broj zaposlenih po djelatnostima

Izvor:HGK 2011.

Izuzetno veliku važnost ima i poljoprivreda na području LAG-a, posebice u Zaobiokovlju.

Broj gospodarstava upisanih u Upisnik poljoprivrednih gospodarstava na dan 6.12.2012. iznosio je 1.304. Od spomenutoga, 1.277 je OPG, 16 obrta, 10 trgovačkih društava te 1 zadruga. Prema podacima JLS, ukupan broj OPG jest 1.290, od čega se najveći broj (čak 643) nalazi u Vrgorcu. Slijede Makarska sa 158 OPG, te Podgora sa 128 OPG.

Postoji ukupno 15.506 parcela na 760,50 ha površine u posjedu, a prosječna veličina pojedinačne parcele iznosi 0,47 ha. Od spomenutoga, 432,37 ha površine (s 4.178 parcela) nalazi se u sustavu poticaja. Većina JLS promatranog LAG-područja imaju program raspolaganja poljoprivrednim zemljištem.

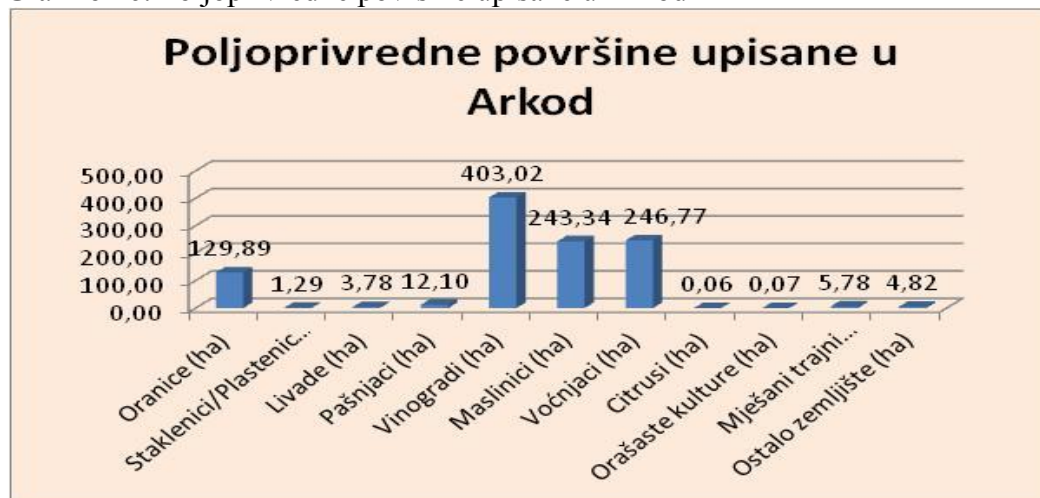
Na području LAG-a Adrion, prema podacima Popisa 2003., bilo je 4.110 poljoprivrednih kućanstva, od čega je najveći broj na području grada Vrgorca (1.414) i općinama Šestanovac (559), Zagvozd (514) i Podgora (443).

Prema podacima APPRRR-a, poljoprivrednih površina prijavljenih u Arkod-sustav na dan 6.12.2012, ima 1050,90 ha. Prednjače vinogradi s 403,021 ha, zatim voćnjaci s 246,77 ha, te maslinici s 243,34 ha.

Na oranicama i vrtovima, prema DZS (Popis poljoprivrede 2003.), od ukupno korištenog zemljišta (214,54 ha), najznačajnija je proizvodnja krumpira na 93,31 ha te ostalog povrća (mahunarki, lukovica...) na 70,04 ha. Udio neobrađenog poljoprivrednog zemljišta je 2003. godine dosegao čak

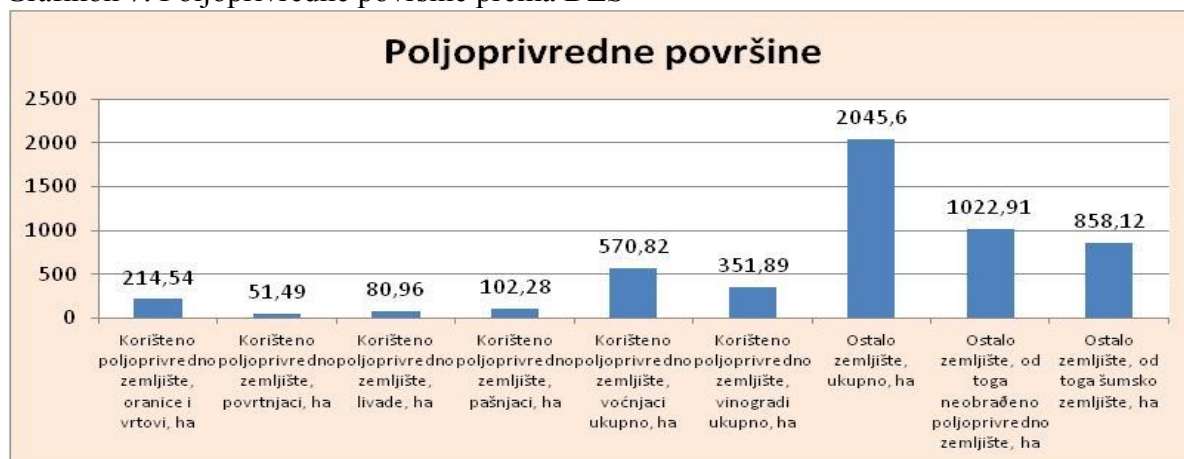
74,53% ukupne poljoprivredne površine, tj 1022,91 ha od ukupno 1372,42 ha. Od spomenute površine neobrađenog zemljišta, ukupno 858,12 ha otpada na šumsko zemljište.

Grafikon 6. Poljoprivredne površine upisane u Arkod

Izvor: APPRRR 2012.

Grafikon 7. Poljoprivredne površine prema DZS

Izvor: DZS Popis poljoprivrede 2003.

Od stočnog fonda, prema Popisu poljoprivrede 2003, najzastupljenije su koze, s 4424 grla, te ovce, s 2469 grla. Ovdje se uglavnom radi o konvencionalnoj proizvodnji. Stočarstvo je bila osnovna grana poljoprivredne proizvodnje u naseljima u Zabiokovlju, uglavnom u brdskim naseljima, dok je u pripoljskim selima dominiralo vinogradarstvo, povrćarstvo, nekad duhan i voćarstvo. Dosadašnji sustav uzgoja svih vrsta stoke je ekstenzivan. Planinski i priplaninski pašnjaci te pašnjaci oko naselja predstavljaju osnovu u hranidbi. Stoka boravi na pašnjacima uvijek kada dopuštaju meteorološke prilike. Zbog udaljenosti, prometne nepristupačnosti i dijelom nedostatka ili manjeg interesa mlađe radne snage, udaljeniji planinski pašnjaci se manje koriste. U tijeku godine, u prosjeku, krave u štali borave najviše do 90 dana, a ovce i koze tek nešto više od 30-ak dana.

U uzgoju voća najviše su zastupljene jabuke, šljive i nektarine. Poseban dohodovni značaj ima jagoda, posebice za grad Vrgorac, gdje su postale brend.

Maslinarstvo je također veoma zastupljeno na poljoprivrednom zemljištu. Proizvodnja vrhunskog ulja sastavni je dio ponude LAG-a.

Pošto na području LAG-a postoje izvrsni uvjeti za tradicionalno vinogradarstvo, ne čudi i količina obradivog područja namijenjena upravo tome. Poznate sorte vina s ovog područja su: maraština bijela, zlatarnica bijela, medna bijela, okatac (glavinuša) crni, merlot crni, plavina crna i cabernet sauvignon crni.

Prema podacima Popisa poljoprivrede iz 2003.godine, broj košnica na području LAG-a je 1.629. Nema preciznih podataka o proizvodnji meda i ostalim pčelinjim proizvodima.

Ribarstvo je dio gospodarske djelatnosti obalnog dijela LAG-a. Kriteriji za održivo korištenje živih bogatstava mora trebaju biti u skladu s načelima biološke raznolikosti. Težnja stanovništva jest promovirati sportski ribolov kao dodatnu (turističku) aktivnost.

Ukupna površina šumskog područja iznosi 24.160,19 ha, što ne čudi s obzirom na planinu Biokovo. Šume imaju isključivo ekološku, estetsku i turističko-rekreacijsku vrijednost. Vrlo specifična struktura reljefa kao i sastava tla razdijelila je ukupni prostor na područja obuhvaćena različitim vrstama šumske vegetacije. Tako je na priobalnom pojasu prisutan kultivirani krajolik na kojem su prirodne biljne zajednice mahom nestale, ali su ih zamijenile umjetno podignute šume alepskog bora i na nekoliko mjesta u višim zonama i crnog bora.

Šume posebne namjene, s prirodnim grebenima (masivi padina Biokova), kao osobito vrijedan predio (prirodni krajobraz te kultivirani krajobraz/maslinici) treba čuvati od bilo kakve izgradnje te ih rekultivirati uz provedbu mjera zaštite od požara.

Što se tiče lovstva, prema podacima Središnje lovne evidencije Ministarstva poljoprivrede, na području LAG-a postoji 12 lovišta, površine 43.086,49 ha. Na spomenutom području djeluje osam lovačkih udruga/društava: „Biokovo“ (Makarska), „Matokit“ (Ravča), „Zagora“ (Vrgorac), „Rastok“ (Vrgorac), Split, „Gradina“ (Dragljane), Kozica i „Kuna“ iz Baše Vode.

Lovišta i lovozakupnika na području Parka prirode Biokovo ima 10: lovozakupnici su Šumarija Makarska, LU „Zec“ Zagvozdu, LU „Biokovo“ Makarska, LU „Kamenjarka“ Podgora, LU „Kozica“ Kozica, LU „Kamenjarka“ Grabovac, LU „Zagora“ Vrgorac, LU „Brela“ Brela, LU „Kuna“ Baška Voda i LU „Zadvarje“ Zadvarje. Lovišta pokrivaju površinu od 19.432,97 ha.

Turizam je značajan pokretač razvoja, posebice priobalnog dijela. Upravo ovo područje, radi svojih prirodnih, kulturno-povijesnih i tradicijskih osobitosti ima velik potencijal za razvoj, prvenstveno, selektivnih oblika turizma zasnovanih na održivom korištenju tradicijske osnove. Na području LAG-a djeluju turističke zajednice u Makarskoj, Brelima, Baškoj Vodi, Zagvozdu, Gradcu, Vrgorcu i Tučepima.

Broj turističkih dolazaka u 2010. godini prema dostupnim podacima iznosi 217.492. Broj ostvarenih noćenja u 2010. iznosi 1.399.969. Od spomenutog broja noćenja, njih 678.923 je ostvareno u kućanstvima, 667.134 u hotelima, te 9.280 noćenja je ostvareno u kampovima. S obzirom na turističke razrede po naseljima, najviše je onih kategorije D (26) i A kategorije 11 naselja. Za daljnji razvoj ruralnog turizma, na području LAG-a, izuzetno je značajna činjenica da je 8 naselja bez turističke kategorizacije prema Pravilniku o proglašavanju turističkih općina i gradova i razvrstavanju naselja u turističke razrede (NN 122/09), što ih čini prihvatljivim područjima za korištenje sredstava iz IPARD-programa, namijenjenih razvoju ruralnog turizma.

Prema podacima dobivenima od JLS na području LAG-a, evidentirano je 3 aparthotela, 11596 turističkih apartmana/soba, 1330 obiteljskih domaćinstava, 30 hotela, 10 pansiona, 2 guesthousea te 2 kampa. Smještaji su uglavnom s 3 i 4 zvjezdice.

Prihodi od turizma na LAG-području za 2011.godinu iznosili su 4.085.925 kn, no podaci nisu potpuni, pa se pretpostavlja da se radi o većem broju, s obzirom na broj gostiju i atraktivnost lokacije za jednodnevne turističke izlete. Turizam se prvenstveno bazira na prirodnim osobitostima

kraja, nudeći mirnije odmore, uz adrenalinske i planinarske staze na planini Biokovo, a za one željne aktivnijeg odmora, u ponudi je mogućnost odabira sportova na moru.

Tablica 3. Turistička kategorizacija naselja u LAG-u.

Gradovi/Općine	Turistički razred po naseljima prema pravilniku MT (pod kategoriju upisati broj naselja koliko je u kojoj kategoriji)				
	A	B	C	D	Bez kategorije
Makarska	1		23		
Vrgorac			1	6	
Zagvozd					1
Šestanovac					5
Zadvarje					1
Brela	1			1	
Baška Voda	1	1	2		
Tučepi	1				
Podgora	3	1		1	1
Gradac	4	1			
LAG	11	3	26	8	8

Izvor: Ministarstvo turizma RH, Pravilnik o proglašavanju turističkih općina i gradova o razvrstavanju naselja u turističke razrede, NN 122/09/ Izmjene i dopune Pravilnika o proglašavanju turističkih općina i gradova o razvrstavanju naselja u turističke razrede, NN.

Važno je napomenuti kako se na području LAG-a razvijaju razni oblici aktivne turističke ponude poput planinarenja, sportova na moru i sl. No ovo područje, radi svojih prirodnih, kulturno-povijesnih i tradicijskih osobitosti ima velik potencijal za razvoj, prvenstveno selektivnih oblika turizma zasnovanih na održivom korištenju tradicijske osnove. Jedna od prioritarnih aktivnosti LAG-a biti će razvoj prepoznatljivih poljoprivrednih i obrtničkih proizvoda u svrhu daljnjeg razvoja turističke ponude.

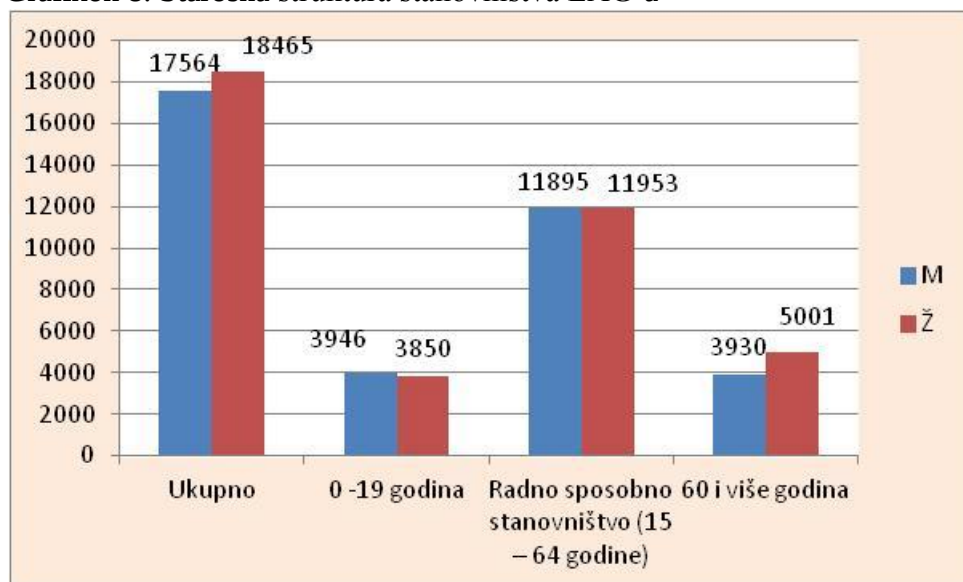
1.3. Demografske i socijalne značajke područja

Prema podacima popisa stanovništva iz 2011. godine, radni kontigent na području LAG-a „Adriion“ čine 11.895 muškaraca i 11.953 žene. Sveukupni radni kontingent žena (15-59) i muškaraca (15-64) iznosi 23.848 osoba, što čini 66,19% od ukupnog broja stanovnika iz 2011. Broj stanovnika u dobi 0-19 godina iznosi 7.796, od čega 3.946 muškaraca i 3.850 žena. Stanovnika koji imaju 60 godina i više ima 8.931, od čega je muškaraca 3.930, a žena 5.001.

Prema podacima iz Popisa stanovništva 2001. godine ukupan broj stanovnika na razini LAG-a bez škole i nezavršene osnovne škole iznosio je 785, tj. 2,96%, od čega žena 636, a muškaraca 149. Samo završenu osnovnu školu ima njih 6.163, tj. 23,26% osoba, od čega 3.555 žena i 2.608 muškaraca. Srednju školu trogodišnju za zanimanja i škole za KV i VKV-radnike je završilo 9.696 osoba, tj. 36,59%, od čega 3.447 žena, a 6.248 muškaraca. Spomenuto se pokazuje kao trend i na razini Hrvatske, da uglavnom muškarci završavaju trogodišnje strukovne škole. Srednju školu četverogodišnju za zanimanja završilo je 4.885 osoba, tj. 18,44%, od čega 2.935 žena te 1.950 muškaraca. Gimnaziju je pohađalo njih 1.501, tj. 5,66%, od čega je 920 žena i 581 muškaraca. Višu školu i I. stupanj fakulteta i stručni studij pohađalo je 1.464 osobe, tj. 5,52%, od čega 669 žena i 795 muškaraca. Fakultete, akademije, magisterije, doktorate na području LAG-a završilo je 2.003

osobe, tj. 7,56%, od čega je 823 žena, te 1.080 muškaraca. Na području LAG-a „Adrion“, kao i u ostatku regije, prisutna je nepismenost stanovništva. Nepismeno je 536 stanovnika. No, ako se promatra udio u ukupnom stanovništvu, po nepismenosti promatranog područja, najveći udio nepismenog stanovništva ima općina Zagvozd (7,43%). Uglavnom se radi o ženama starijima od 50 godina. Važno je primijetiti da je postotak nepismenosti ipak manji nego u ostalim dijelovima Hrvatske.

Grafikon 8. Starosna struktura stanovništva LAG-a

Izvor: DZS, Popis stanovništva 2011.

Tablica 4. Obrazovna struktura stanovništva LAG-a

LAG	Bez škole i nezavršena	Osnovna škola	SŠ za zanimanja do 3 g. i škola za KV i VKV radnike	SŠ za zanimanja u trajanju od 4 i više god.	Gimnazija	Viša škola, I. stupanj	Fakulteti, akademije,
	osnovna škola					fakulteta i stručni studij	magisterij, doktorat
2001./uk	785	6.163	9.696	4.885	1501	1464	2.003
Žene	636	3.555	3.447	2.935	920	669	923
Muškarci	149	2.608	6.249	1.950	581	795	1080

Izvor: DZS, Popis stanovništva 2001.

Prema Popisu stanovništva 2001., na prostoru LAG-a živi 824 stanovnika (2,11%) koji su invalidi ili osobe s posebnim potrebama. Spomenuta skupina stanovnika, iako nema veliki udio u ukupnom broju stanovnika, od velikog je značaja i potrebno ju je što više uključiti u društvene aktivnosti i razvoj. Upravo se LAG „Adrion“ može podičiti postojanjem velikog broja udruga koje svoju pažnju i aktivnosti posvećuju upravo osobama s invaliditetom, nastojeći ih uključiti u aktivni život zajednice u što je moguće većem opsegu.

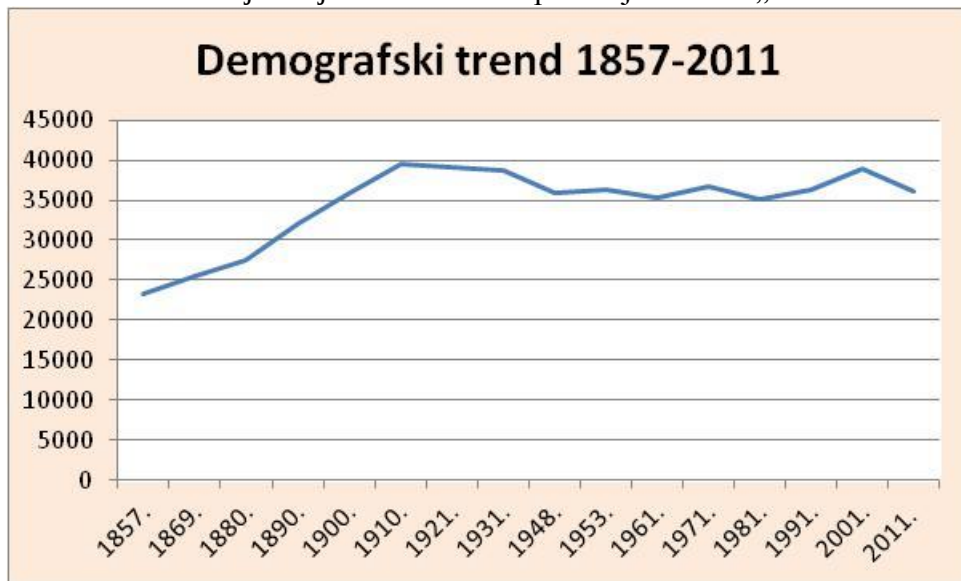
Za područje LAG-a „Adrion“ nadležan je Centar za socijalnu skrb Makarska te Centar za socijalnu skrb Makarska-ispostava Vrgorac. Prema dostupnim podacima, centri skrbe o 783 obitelji te 2375 korisnika.

1.3.1. Demografski trendovi

Od 1857.godine, otkako postoji dokumentirani popis stanovništva (godina koja se uzima za „početak“), na prostoru LAG-a „Adrion“ nije bilo značajnijih oscilacija. LAG to može zahvaliti geografskoj lokaciji i prirodnoj baštini. S jedne strane imamo priobalje, koje je privlačilo trgovce zbog položaja luke, dok s druge strane imamo zaobalje koje je u velikoj mjeri bilo naseljeno poljoprivrednicima i stočarima. Unatoč ratnim razaranjima u regiji, nije dolazilo do velikog smanjenja stanovništva. Ako se promotri grafikon 9., vidljivo je kako se broj stanovnika od 1900. god. kretao uvijek u razmjeru cca 35.000 do 39.500. Tijekom 2001. LAG je bilježio najveći broj stanovnika od 1910.godine, no nakon toga je opet započeo pad, te je 2011. broj stanovnika iznosio 36.029. Razlog se može naći u iseljavanju mlađeg stanovništva zbog potrage za poslom, ali i u negativnom prirodnom prirastu.

Područje LAG-a „Adrion“ karakterizira demografsko kretanje lošije od onoga na razini Hrvatske. Indeks starenja na području LAG-a „Adrion“ 2001.godine iznosio je 99,65, dok 2011. iznosi 150,1 što je dodatan razlog za zaključak da se situacija veoma pogoršala. Indeks starenja za Hrvatsku, prema DZS Popis stanovništva 2011., iznosio je 115. Također, prosječna starost stanovništva LAG-a iznosi 43,7, što je također lošije od državnog prosjeka od 41,7 godina. Jedan od razloga smanjenja broja stanovništva, uz pad nataliteta, jest i iseljavanje mladih u veća gradska središta zbog posla, obitelji, obrazovanja i sl. Upravo stoga, potrebno je osigurati potrebnu i kvalitetnu infrastrukturu kako bi se spriječilo iseljavanje, te uključiti socijalno osjetljive skupine u društvu u društveni život zajednice.

Grafikon 9. Kretanje broja stanovnika na području LAG-a „Adrion“ 1857.-2011.

Izvor: DZS Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2011.

1.3.2. Stanje obrazovanja, kulture i civilnog društva

Na području LAG-a, prema Statističkom izvješću DZS-a, postoji 8 srednjih škola koje je 2010./2011. pohađalo 1.361 djece. Srednje škole se nalaze u gradovima Makarskoj (5) i Vrgorcu (3), što podrazumijeva troškove prijevoza učenika iz okolnih naselja. U Makarskoj se provodi izobrazba trenera Kineziološkog fakulteta Zagreb, pri čemu polaznici te visoke škole pohađaju određen dio nastave u Makarskoj. Na području Makarske djeluju i Osnovna glazbena škola, sa svojim podružnicama u Baškoj Vodi i Vrgorcu, te Srednja glazbena škola.

Makarska se može pohvaliti da je jedan od prvih gradova na istočnoj obali Jadrana koji je imao svoju vlastitu knjižnicu još prije 250 godina. Ovaj podatak je dodatna vrijednost i veliki čuvar tradicije na ovom području. Uz Gradsku knjižnicu Makarska, na području Makarske nalazimo i Gradsku galeriju Antuna Gojaka te Gradski muzej Makarska.

Na području grada Vrgorca uz Gradsku knjižnicu djeluje i Gradsko kulturno središte Vrgorac koje je zamišljeno kao gradska ustanova koja objedinjava te koordinira sve kulturne sadržaje u Vrgorcu. Njegovanju kulture ovoga područja doprinosi i gradska glazba „Ljudevit Bačić“, puhački orkestar. Repertoar orkestra je raznolik, a sastoji se od: ozbiljne glazbe, duhovne glazbe, svjetskih evergreena, domaće zabavne glazbe i obvezatno glazbe ovog područja.

U općini Baška Voda nalazimo Galeriju MDG, Malakološki muzej s najvećom zbirkom školjaka na ovom području s izlošcima iz akvatorija Baške Vode i Jadrana, ali i svih svjetskih mora i oceana, te Arheološka muzejska zbirka, s arheološkim nalazima starima čak 2.000 godine prije Krista do 8. stoljeća nove ere.

Gradsku knjižnicu ima i općina Gradac.

Koliko je bitna glazba, pokazuje postojanje i limene glazbe u Brelima, Baškoj Vodi i Makarskoj te postojanje klapa u JLS LAG-a „Adrion“. Klapsko pjevanje je tradicionalna hrvatska vokalna glazba podrijetlom s juga Hrvatske. Izvodi se i u urbanim, ali i ruralnim sredinama. 5. prosinca 2012. god. UNESCO je uvrstio klapsko pjevanje na Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Pjeva se višeglasno, bez pratnje glazbalima. Izvorno se pjeva "na uho", što znači da nema voditelja. Pjesmu povede najviši glas, a zatim se uključuju i ostali pjevači, pjevajući istovremeno s vodećim glasom. Bitno je naglasiti "najviši glas", jer su se prijatelji udružili, formirali klapu zato što su prijatelji, što su se povezali u društvo kao skladne naravi, a ne zato što su tražili ljude po njihovim glasovnim sposobnostima. Izvodi je skupina pjevača kojih je obično od 5 do 8.

Važnost sporta pokazuje se i kroz postojanje Gradskog sportskog centra Makarska kao sportsko-rekreacijskog kompleksa, veličine preko 45.000 m², a nalazi se na istočnoj strani luke, uz park šumu Osejava. U neposrednoj blizini nalazi se veći broj hotela visoke kategorije koji sportašima pružaju kvalitetan smještaj i tradicionalno vrhunsku ugostiteljsku ponudu. Sve to, uz ostale sportsko-rekreacijske i zdravstvene sadržaje koji se nalaze u gradu Makarskoj, omogućuje mnogim sportašima i sportskim klubovima iz Hrvatske i Europe da već desetljećima Makarsku posjećuju, svrstavajući je kao jednu od najpoželjnijih i najprepoznatljivijih destinacija za sportski turizam.

Prema podacima Registra udruga, na području LAG-a djeluju 324 udruge. Upravo spomenuto doprinosi specifičnosti ovoga LAG-a. Udruge su posvećene raznim skupinama u društvu – djeci, mladima, osobama treće životne dobi, osobama s invaliditetom, mladim obiteljima i svima koji kroz zajedničke interese, aktivno sudjeluju u životu zajednice.

Način na koji udruge djeluju jest pohvalan upravo zbog sprječavanja daljnjeg marginaliziranja pojedinih skupina. Dakako, tu su brojne udruge kojima je zajednička spona kultura i kulturna baština (folklorne udruge, glazbene udruge i sl.), od kojih je možda najpoznatija udruga Glumci u Zagvozdu. Pod okriljem spomenute udruge, svakog ljeta, okupljaju se glumci, pjevači te ostali umjetnici i izvode predstave i prateća događanja, čuvajući tradiciju i pružajući gostima i domaćinima dobru zabavu.

Uz spomenute udruge, velika je važnost onih koji povezuju aktivan i zdrav sportski život (biciklističke, planinarske udruge). Planina Biokovo je zaslužna postojanju brojnih planinarskih udruga, koje njeguju i štite planinu te otkrivanju njezine ljepote.

2. SWOT analiza područja

SWOT analiza (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats*) daje ocjenu snaga i slabosti te prilika i prijetnji važnih za razvoj svakog od ključnih društveno-gospodarskih područja LAG-a, kao i LAG-a u cjelini.

Snage su područja, resursi i sposobnosti unutar LAG-a na koje se on može osloniti u svom razvoju, s najvećim mogućnostima za uspjeh, te mu daje prednost pred drugim područjima. Slabosti ukazuju koja područja, resursi i sposobnosti unutar LAG-a ograničavaju ili onemogućuju njegov razvoj. Prilike su područja, resursi i sposobnosti izvan LAG-a koje bi mogao iskoristiti za svoj razvoj (povećati snage i/ili smanjiti slabosti). Prijetnje su područja, resursi i sposobnosti izvan LAG-a koje mogu ugroziti njegov razvoj (smanjiti snage i/ili povećati slabosti).

Radna skupina za izradu strategije prije izrade SWOT analize, odredila je tzv. krajnje stanje, odnosno, izradila nacrt vizije područja te, nadalje, pripremila je prijedlog područja, resurse i sposobnosti unutar i izvan LAG-a, s utjecajem na razvoj po sljedećim kategorijama: geoprometni položaj, prirodna baština, kulturno-povijesna baština, poljoprivreda, gospodarstvo i turizam, opći životni uvjeti (prometna, komunalna, poslovna i društvena infrastruktura), ljudski resursi (obrazovanje, kultura, civilno društvo), opći razvoj i inovacije te zaštita okoliša.

Prilikom stvaranja SWOT analize posebno su se istakle prirodne prednosti područja LAG-a koje se zasnivaju na velikoj biološkoj i krajobraznoj raznolikosti i prostorima zaštićene prirodne baštine, te velikom potencijalu za razvoj selektivnih oblika turizma s posebnim naglaskom na ruralni turizam. Prostor ima i velike mogućnosti korištenja obnovljivih izvora energije koji mogu omogućiti energetska samodostatnost cijelog područja.

No s druge strane, faktori koji se mogu ispriječiti jačanju prednosti LAG-a jesu, kao i u većini naselja u Hrvatskoj, nedostatan razvojni ljudski resursi, stanovništvo je starije, posebno u ruralnijim prostorima LAG-a, usto i manje obrazovano. Seoske ruralne sredine se napuštaju i mlađe stanovništvo seli u urbane cjeline.

Izoliranost naselja, klimatske promjene te zapuštanje poljoprivrednih površina, kao i nedostatak udruživanja proizvođača i ponuditelja usluga dovodi do neiskorištenja postojećih kapaciteta LAG-a, te može predstavljati dugoročnu opasnost ostvarenja razvojne vizije.

SWOT LAG-a ADRION			
SNAGE	SLABOSTI	PRILIKE	PRIJETNJE
Područje povoljnih klimatskih uvjeta	Nedovoljno iskorištene prirodne i klimatske prednosti područja i energetski potencijal koje ovo područje posjeduje	Rastući interes emitivnih turističkih tržišta i potencijalnih korisnika za selektivne oblike turizma	Nesređeno i nejasno zakonodavstvo i preklapanje ingerencija različitih nadležnih institucija
Velika područja očuvanih krajobraza s biološkom raznolikošću	Nedostatan poznavanje i svijest o očuvanju i održivom korištenju	zasnovanog na prirodnim vrijednostima područja, kulturno-	Neriješeni imovinsko-pravni odnosi/zemljišne knjige
Blizina Parka prirode Biokovo			

Bogatstvo pitke vode	biološke i krajobrazne raznolikosti područja	povijesnoj i tradicijskoj baštini	Nedostatak sredstava za sufinanciranje projekata i financiranje razvojnih projekata javnog i gospodarskog sektora – neosjetljivost financijskog sektora
Velik broj valoriziranih/zaštićenih kulturno-povijesnih znamenitosti i arheoloških lokaliteta	Nedostatak mjera za očuvanje okoliša i krajobraza, na lokalnoj razini, s operativnim programima	Rastući interes šire domaće i međunarodne javnosti o potrebi zaštite okoliša i očuvanja krajobraza, te valorizacije, očuvanja i održivog korištenja kulturno-povijesne i tradicijske baštine	Nedostatak programa i fondova za valorizaciju, obnovu i održivo korištenje kulturno-povijesne i tradicijske baštine koja nije u privatnom vlasništvu
Značajan broj elemenata tradicijske baštine (stambeni, javni objekti, bunari, nematerijalno naseljeđe...)	Neadekvatno gospodarenje otpadom i zbrinjavanje otpada u zaštićenim područjima	Industrijska neonečišćenost	Nepostojanje podložnih studija klimatskih karakteristika (analiza potencijala), tla, voda za izradu investicijskih i poslovnih planova/cost-benefit analiza
Lokalno stanovništvo – poznavatelji kulturno-povijesne i tradicijske baštine	Nerazvijena mreža odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda	Rastući interes tržišta za poljoprivredne proizvode koji u svom tehnološkom postupku koriste prirodne karakteristike područja	Klimatske promjene i nedostatak analize i alternativa vezanih uz klimatske promjene
Dobar geoprometni položaj	Nedovoljno iskorištena prednost geoprometnog položaja	Rastuć interes ulagača u obnovljive izvore energije i obnovu tradicijske baštine	Zagađenost mora i narušavanje morskog eko sustava
Tradicija u poljoprivredi) – značajni resurs za razvoj ekoloških proizvoda i turizam	Nedovoljna prepoznatljivost područja kao i proizvoda s područja LAG-a	Razvoj selektivnih oblika turizma (zdravstveni, eko etno, sportski, cjelogodišnji kongresni)	Nepostojanje analize tradicijskih proizvoda područja zasnovanih na klimatskim karakteristikama kao niti tehnologiju prerade i plasmana takvih proizvoda na tržište
Tradicija u povrtlarstvu i voćarstvu	Nedostatna valorizacija i iskorištenost kulturno-povijesne baštine u razvoju turizma i prihodima lokalnih zajednica i stanovnika	Stvaranje agro-mediterranskog udruženja (brendiranje, uzgoj, prerada, marketing, usluga)	Nedostatak podložnih studija za razvoj
Tradicija u vinogradarstvu i vinarstvu, trend povećanja površina pod vinogradima	Zapuštenost poljoprivrednih obradivih površina	Sakupljanje i	
Tradicija prerade mesa/suhomesnati proizvodi/nacionalno priznate kvalitete/poznati na tržištu	Neumreženost proizvođača		
Postojanje			

prehrambenoprerađivačkih kapaciteta s razvijenom distribucijom	poljoprivrednih proizvoda i poduzetnika	prerada aromatičnog bilja	selektivnih oblika turizma temeljenih na održivom korištenju prirodnih resursa
Ekološko i tradicionalno pčelarstvo i pčelinji proizvodi/ proizvodnja visokokvalitetnog meda	Nedostatak prerađivačkih kapaciteta i objekata za preradu poljoprivrednih proizvoda i ekološku poljoprivrednu proizvodnju i finalizaciju proizvoda	LEADER program – za razvoj projekata od značaja za zajednicu	Nedostatak jasnih smjernica za gospodarski razvoj u zaštićenim područjima
Postojanje tradicijskog obrta - iskustvo		Fondovi za zaštitu, razvoj preradbenih kapaciteta i plasman zaštićenih proizvoda – zasnovanih na tradicijskim vrijedostima područja	Neuređeni neadekvatni protupožarni putovi
Postojanje infrastrukture za razvoj poduzetništva na područjima LAG-a	Nedostatak ponude tradicijskih obrta i registriranih majstora tradicijskih obrta	Fondovi za poticanje energetske učinkovitosti i korištenje obnovljivih izvora energije na međunarodnoj i nacionalnoj razini	Nekontroliran uvoz poljoprivrednih proizvoda i sivo tržište
Postojanje kapaciteta za korištenje obnovljivih izvora energije	Nedostatak kvalitetne radne snage		Sukcesija – zapuštanje poljoprivrednih površina
Postojanje privatnih smještajnih kapaciteta srednje i niže kategorije, mali obiteljski hoteli	Nemotiviranost lokalnog stanovništva za rad u poljoprivredi	Bolje korištenje biomasa i alternativnih izvora energije/OIE	Nedostatak potpornih institucija za razvoj poljoprivrede koji uvažavaju komparativne prednosti i karakteristične probleme područja LAG-a
Iskustvo u pružanju usluga u turizmu	Nedovoljna svijest stanovnika o potrebi prilagodbe novim trendovima ponude u poljoprivredi, turizmu i gospodarstvu općenito	Fondovi EU na raspolaganju za obnovu i održivo korištenje tradicijske baštine – fondovi za razvoj ruralnih područja - IPARD program	Nedostatak potpornih institucija za razvoj gospodarstva na lokalnoj razini
Postojanje ponude selektivnih oblika turizma zasnovanih na prirodnim prednostima područja	Starenje stanovništva		Pomanjkanje novih tehnologija i nedostatak kadrova koji znaju raditi s novim tehnologijama
Razvijena mreža javno-zdravstvenih ustanova i usluga	Nedostatak radnih mjesta – iseljavanje obrazovanih i mladih kadrova	Fondovi i programi za razvoj ljudskih resursa i cjeloživotno obrazovanje	Socijalna isključenost ugroženih skupina društva
Razvijena mreža osnovnih obrazovnih ustanova	Slabo uključivanje stanovnika u participacijske procese, posebno u	Postojanje naselja u	Gubitak identiteta autohtonog stanovništva –

Izražene pretpostavke za kvalitetno mjesto življenja: nezagađen okoliš, povoljni klimatski uvjeti, bogatsvo prirodnih resursa,	proces odlučivanja Izoliranost zaselaka i naselja, slaba lokalna prometna povezanost/nedostatak adekvatnog javnog prijevoza – otežan život stanovnika i razvoj gospodarstva unutar područja LAG-a	turističkim kategorijama D i bez turističke kategorizacije Postojanje izvora financiranja projekata valorizacije i očuvanja pitkih voda	doseljavanje i ostanak neautohtonog stanovništva Odumiranje stanovništva – starenje i depopulacija uzrokovana ekonomskim stanjem okruženja
razvijeno civilno društvo			
Uključenost marginaliziranih skupina u društvu u aktivni život zajednice	Neujednačeni uvjeti života stanovnika u naseljima na području LAG-a, koncentriranje stanovništva u urbanijim cjelinama i odumiranje ruralnih zajednica u izoliranim područjima	Članstvo u EU otvara mogućnost korištenja fondova specijaliziranih za valorizaciju, očuvanje i održivo korištenje kulturno-povijesne baštine (materijalne i nematerijalne)	
Pojedinci entuzijasti / pokretači razvoja	Neriješena infrastruktura	Blizina zračne luke, prometna povezanost- autoceste, željeznički koridori	
	Nedovoljan broj centara i programa za društveni razvoj zajednica	Poticajne mjere za marketinške aktivnosti razvoja destinacija i novih turističkih proizvoda	
	Slaba umreženost pojedinaca entuzijasta / pokretača razvoja	Poticajne nacionalne mjere za umrežavanje poljoprivrednih proizvođača i zajedničke marketinške i promidžbene aktivnosti	
	Nedostatak kadrova za izradu razvojnih projekata na lokalnoj razini LAG-a	Poticajne mjere nacionalne i lokalne razine za certifikaciju	

3. Razvojna vizija

Strateški cilj strategije jest stvaranje prepoznatljivog identiteta LAG-a te razvoj i jačanje gospodarstva i konkurentnosti cjelokupnog područja uz postizanje održivog razvoja i uključivanje marginaliziranih skupina u život zajednice. Nadalje, strebi se ka korištenju obnovljivih izvora energije u cilju razvoja. Cilj je stvaranje prepoznatljive i očuvane kulturne i prirodne baštine, te podizanje razine kvalitete života u ruralnim područjima.

Ostvarenje vizije i ciljeva, LAG „Adrion“ želi postići djelovanjem prioritarnih mjera odnosno aktivnosti kojima se želi dugoročno pridonijeti razvoju područja te uspostaviti trajne temelje za dugoročan i uspješan razvoj, zasnovan na vlastitim snagama i mogućnostima. Putem društvenog i ljudskog potencijala omogućit će se daljnja zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine, te ujedno pokrenuti i valorizacija kulturne baštine. Konstantno će se poticati ujednačeni gospodarski razvoj područja temeljen na inovativnim tehnološkim procesima te visokim ekološkim standardima. Potrebno je efikasno povezati priobalje i Zabiokovlje kako bi sam razvoj bio što kvalitetniji. Ključna razvojna pretpostavka, bez koje se ne može očekivati postizanje ciljeva i ostvarenje vizije, jest uvažavanje svakog stanovnika LAG-a i njegovo poticanje i potpora za aktivno sudjelovanje u razvoju. LAG „Adrion“ karakterizira poticanje društveno osjetljivih skupina u društvu na ravnopravno djelovanje, a takav način rada treba nastaviti. Jedino visoka razina aktivnosti stanovništva može ponijeti sa sobom sve pozitivne promjene, te na taj način doći do glavnog cilja – ujednačenog i održivog razvoja cjelokupnog područja LAG-a „Adrion“.

3.1. Razvojna tema i ciljevi

Sve rečeno ogleda se u viziji LAG-a:

LAG ADRION je područje ugodnog življenja u kojemu se događa sinergija obale i Zabiokovlja, kako u turizmu tako i u gospodarstvu. Područje je prepoznatljivo široj javnosti po funkcionalnoj kulturnoj baštini, zaštićenim prirodnim bogatstvima i prirodnim ljepotama (more i planina), te po eno-gastro ponudi i opskrbi vlastitim resursima u ugostiteljstvu. LAG Adrion karakterizira dobra ekološka osviještenost te energetski učinkovita proizvodnja, uz postojanje velikih poljoprivrednih kapaciteta, a ujedno i društveno odgovornog gospodarstva. Ovo je područje zdravog i aktivno uključenog stanovništva, u čijem životu sudjeluju sve skupine društva, u kojem je inovativnost, kreativnost te cjeloživotno učenje sastavni dio življenja.

Moto LAG-a - „**Gdje planina ljubi more**“ - pokazuje nam brojne karakteristike ovoga područja, te u sebi objedinjuje ono najkvalitetije, stvarajući okvir za održivi razvoj.

Za dugoročno ostvarenje razvojne vizije LAG-a potreban je:

- razvoj održivog, aktivnog, turizma i rekreacije korištenjem prirodne resursne osnove i kulturno-povijesne baštine
- razvoj prepoznatljivosti područja kroz razvoj vlastitih brendova kako bi se dodatno povećala njihova prepoznatljivost i olakšao plasman na tržište

- razvoj gospodarstva kao stabilnog, uspješnog i privlačnog područja iz kojeg će se pozitivni utjecaji ogledati u svim sferama života stanovnika
- razvoj ljudskih resursa i promocija kontinuiranog cjeloživotnog obrazovanja i osposobljavanja, te usklađivanje obrazovanja i potreba gospodarstva
- razvoj odgovarajuće socijalne i fizičke infrastrukture koja omogućuje kvalitetan život i rad svih stanovnika područja
- razvoj odgovarajuće skrbi za osobe s invaliditetom i ostale ranjive skupine u društvu
- razvoj i jačanje okruženja koje doprinosi aktivnom životu i radu
- očuvanje okoliša i sprječavanje devastacije u bilo kojem obliku, kako bi isti bio pratitelj budućih generacija
- povezivanje obalnog područja LAG-a sa Zabiokovljem kako bi se povećala konkurentnost, utjecalo na gospodarski razvoj, ali i doprinijelo prepoznatljivost područja
- jačanje suradnje s drugim područjima na regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini i aktivno uključivanje u nacionalnu i EU mrežu LAG-ova

3.2. Sažetak razvojnih ciljeva (programa), prioriteta i programskih aktivnosti

3.2.1. Poboljšanje i unaprjeđenje uvjeta življenja stanovništva na području LAG-a, uključujući prirodnu, komunalnu i društvenu infrastrukturu te njihovo održavanje i očuvanje

Poboljšanje i unaprjeđenje uvjeta življenja stanovništva na području LAG-a, uključujući prirodnu, komunalnu i društvenu infrastrukturu te njihovo održavanje i očuvanje			
P 1.1	P 1.2	P 1.3	P 1.4
Razvoj integralnog sustava gospodarenja otpadom	Razvoj sustava odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda	Razvoj sustava vodoopskrbe	Unaprjeđenje prometne povezanosti
1.1.1. Sanacija postojećeg stanja na deponijama, smanjenje količine nastalog otpada, organizirano prikupljanje, porast razine odvojenog prikupljanja, uporabe i drugih načina korištenja (kompostiranje, termičko korištenje - kogeneracija) te okolišno sigurno odlaganje opasnog otpada.	1.2.1. Izgradnja sustava odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda kroz decentralizirana rješenja.	1.3.1. Osmišljavanje, planiranje provedbe i kontinuirano održavanje sustava vodoopskrbne infrastrukture, od magistralnih vodovoda, njihovih spojeva, do lokalne mreže.	1.4.1. Snimka stanja, izrada rješenja te identifikacija, prioritizacija, priprema i provedba projekata u području prometne infrastrukture.

1.1.2. Sanacija divljih odlagališta otpada	1.2.2. Jačanje odgovornih institucija za rad i održavanje sustava.	1.3.2. Jačanje znanja i vještina unutar odgovornih institucija, te usklađivanje razvoja odvodnje s razvojem vodoopskrbe, i s time u vezi smanjenje negativnog utjecaja na okoliš	1.4.2. Izgradnja prometnica
1.1.3. Edukacija stanovništva o važnosti recikliranja i odvajanja otpada	1.2.3. Usklađenje razvoja odvodnje s razvojem vodoopskrbe		1.4.3. Bolje povezivanje LAG-prostora kroz uvođenje novih usluga
P 1.5	P 1.6	P 1.7	P 1.8
Izgradnja, obnova i opremanje objekata u zdravstvu, predškolskom i školskom odgoju, te sportskim aktivnostima samostalno ili kroz JPP	Unapređenje socijalne skrbi i zdravstvene zaštite starijih i nemoćnih, te osoba sa invaliditetom	Podrška razvoju ljudskih resursa usklađena s razvojnim potrebama LAG-a	Razvoj predškolskog i osnovnoškolskog sustava
1.5.1. Obnova i opremanje objekata u zdravstvu i školstvu za pružanje kvalitetne zdravstvene zaštite i osiguranje visoke kvalitete nastave, te za kvalitetnije održavanje nastavnih i izvannastavnih aktivnosti	1.6.1. Uspostavljanje sustava brige za starije i nemoćne te osobe s invaliditetom	1.7.1. Aktivnosti poticaja i obrazovanja za djelatnosti koje su okosnica razvoja	1.8.1. Poboljšanje uvjeta za učenje i kvalitete rada u obrazovnim institucijama
1.5.2. Analiza stanja dostupnosti zdravstvenih i odgojnih ustanova starijim i nemoćnim osobama, te osobama sa invaliditetom	1.6.2. Obnova i izgradnja objekata za smještaj starijih i nemoćnih te osoba sa invaliditetom visoke kvalitete, po načelu JPP	1.7.2. Organiziranje edukacija i stručnog usavršavanja s praktičnom nastavom za potrebe razvoja	1.8.2. Poboljšanje uvjeta i kvalitete rada u predškolskim institucijama

1.5.3. Izgradnja, obnova i opremanje sportsko-rekreacijskih centara			
---	--	--	--

Svrha cilja:	Kako bi se stvorili uvjeti za održivi razvoj, potrebno je uspostaviti kvalitetnu infrastrukturu. Povećanjem kvalitete života, stvaranjem održive infrastrukture doprinijet će se ujednačenom razvoju cjelokupnog područja. Najveća snaga LAG-a je upravo stanovništvo koje živi na ovom području, stoga je potrebno osigurati uvjete za kvalitetan život i rad.
Cilj prioriteta 1.1:	Kako bi razvoj išao ukorak sa zaštitom okoliša, potrebno je imati kvalitetan i funkcionalan sustav gospodarenja otpadom. Na taj će se način zaštititi bogata prirodna baština koja ovo područje čini posebnim i privlačnim. Djelovanjem svih dionika te pravilnim iskorištavanjem kapaciteta, uz istovremenu edukaciju stanovništva o važnosti i mogućnostima očuvanja okoliša, i gospodarski razvoj će biti održiv.
Ciljane skupine:	Stanovništvo LAG-a Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, komunalna poduzeća, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Smanjenje broja divljih odlagališta otpada Broj organiziranih odlagališta otpada, kompostana i korištenja kogeneracije Broj saniranih i adekvatnih odlagališta komunalnog otpada Broj lokacija za selektivno prikupljanje otpada
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Postojanje kvalitetnog sustava gospodarenja otpadom što kao posljedicu ima čišći okoliš. Na taj način, imat ćemo zaštićen okoliš od devastacije i zagađenja čemu će, uz gospodarenje otpada, doprinijeti i sve veći broj stanovnika koji vodi računa o reciklaži otpada. Sve spomenuto će ići u svrhu održivosti gospodarskog razvoja.
Cilj prioriteta 1.2:	Razvoj sustava odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda, kao i održivo gospodarenje otpadom, glavni je preduvjet za daljnji gospodarski razvoj jer nekontrolirana odvodnja otpadnih voda, također može značajno ugroziti biološku raznolikost ali i zdravlje stanovništva.
Ciljane skupine:	Stanovništvo LAG-a Poljoprivrednici, OPG Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, komunalna poduzeća, nadležna ministarstva

Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj priključaka na odvodnju otpadnih voda
	Smanjenje negativnog utjecaja na okoliš
	Broj priključaka na odvodnju otpadnih voda
	Smanjenje negativnog utjecaja na okoliš
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Omogućiti priključak svih kućanstava na kanalizacijski sustav. Stvorit će se kvalitetan sustav odvodnje uz uspostavljanje organizacija koje će voditi brigu o spomenutom. Pravovremena i pravovaljana briga o sustavu odvodnje doprinijet će očuvanju okoliša.
Cilj prioriteta 1.3:	Razvoj sustava vodoopskrbe jedan je od vodećih prioriteta razvoja LAG-a, dok bi obnova bunara i javnih cisterni poboljšala život lokalnih stanovnika na način da bi im se i u sušnim razdobljima omogućila pitka voda, no i kao mogućnost pravovremenog reagiranja na požare.
Ciljane skupine:	Stanovništvo LAG-a
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, komunalna poduzeća, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj priključaka na sustav vodoopskrbe
	Broj pročistača otpadnih voda i korisnika priključenih na sustave s pročistačima
	Broj obnovljenih i funkcionalnih javnih cisterni
	Broj izgrađenih i obnovljenih bunara
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Dostupnost pitke vode svim kućanstvima kao jedan od uvjeta za kvalitetan život. Sprječavanje sušnih razdoblja u kojima postoji opasnost od požara i negativnog djelovanja na stanovništvo i okoliš. Na ovaj način bi se omogućila infrastruktura za pravovremeno reagiranje na požare.
Cilj prioriteta 1.4:	Stvoriti prometnu povezanost naselja LAG područja te na taj način spriječiti izoliranost pojedinih naselja i zaseoka i na taj način doprinijeti uravnoteženom razvoju cjelokupnog područja.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG
	Stanovništvo LAG-a
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HAC, HC, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj i kilometraža asfaltiranih cesta
	Broj uređenih šumskih puteva
	Broj signalizacije na cestama
	Broj pješačkih staza
	Smanjenje broja zapuštenih puteva i nerazvrstanih cesta
	Broj uređenih požarnih puteva

Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Stvoriti će se prometno kvalitetno povezano područje što će doprinijeti razvoju područja. Uz dobru prometnu povezanost stvorit će se mogućnosti za privlačenje većeg broja investicija. Istovremeno, stavit će se u funkciju mnogi zapušteni putevi, bilo u svrhu povezivanja lokalnog stanovništva, bilo za mogućnost pravovremenog reagiranja na požare.
Cilj prioriteta 1.5:	Ako se uspostavi kvalitetna društvena infrastruktura, doprinijet će se kvaliteti razvoja, ali –najvažnije – smanjenju depopulacije i povećanju nataliteta. Stoga je potrebno stvoriti dostatnu i kvalitetnu infrastrukturu koja bi potaknula stanovništvo da ostane na ovom području – dobra ponuda predškolskog odgoja, dobra obrazovna infrastruktura te kvalitetna i svima dostupna zdravstvena infrastruktura. Najvažnija posljedica svega navedenoga jest porast u kvaliteti življenja stanovništva na području LAG-a <i>Adrion</i> .
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Djeca, mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi Stanovništvo LAG-a Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, organizacije i ustanove vezane za predškolski i obrazovni sustav, civilno društvo, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj vrtića, škola te visokoškolskih ustanova Broj djece u vrtićima, školama Broj domova zdravlja, ljekarni i zdravstvenih djelatnika Broj domova za starije i nemoćne Broj korisnika zdravstvene skrbi Broj funkcionalnih sporskih dvorana i ostalih prostora Broj ponuđenih sportskih aktivnosti
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Stvorit će se kvalitetna društvena infrastruktura koja će potaknuti razvoj upravo od svojih glavnih dionika – stanovništva. Spriječit će se depopulacija stanovništva te stvoriti mogućnosti za porast nataliteta.
Cilj prioriteta 1.6:	Potrebno je voditi pravilnu brigu o starijima i osobama s invaliditetom, jer je pojedino društvo jako i razvijeno onoliko koliko je i njegov najslabiji član. Starije stanovništvo jest prenositelj znanja o kulturi, povijesti, običajima i tradiciji pojedinoga područja. Tijekom svog radnog vremena, doprinosili su razvoju i slici ovoga područja. Stoga je važno da im se omogući kvalitetan život uz postojanje kvalitetne zdravstvene skrbi i njege. Jednako tako, potrebno je uspostaviti kvalitetan sustav skrbi o najsiriromašnijim i najugroženijim pripadnicima društva. Sve spomenuto, spriječit će njihovu daljnju marginalizaciju i povećati njihovu uključenost u život zajednice.

Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG
	Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi
	Civilno društvo
	Stanovništvo LAG-a
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	Broj programa/aktivnosti zdravstvene njege i skrbi
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj domova za starije i nemoćne
	Broj korisnika zdravstvene skrbi
	Broj programa i aktivnosti namijenjenih djeci s poteškoćama u razvoju
	Broj programa posvećenih aktivnom starenju
	Broj domova za palijativnu skrb
	Broj aktivnosti koje služe za rehabilitaciju i ponovno uključivanje u društvo osoba s ovisnosti
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Kvalitetna zdravstvena zaštita socijalno osjetljivijih skupina u društvu kako bi im se omogućio kvalitetan i dostojan život. Pružanjem osnovnih uvjeta, kao posljedicu imat ćemo veće uključenje istih u život zajednice. Stariji i nemoćni, te osobe s invaliditetom, jedni su od najvažnijih skupina u društvu te je njihova uključenost u aktivni život zajednice pokazatelj kvalitete razvoja pojedinog područja.
Cilj prioriteta 1.7:	LAG <i>Adrion</i> nekoliko puta u svome djelovanju te kroz Strategiju naglašava da razvoj treba biti u skladu s razvojem i potrebama koje iz njega prozlaže. Da bi se spomenuto uspostavilo, potrebno je uspostaviti uvjete za njegovo provođenje. Pod time se misli uskladiti teorijsko znanje s praktičnom primjenom istoga, tako da se svakom polazniku omogućiti što potpuniji uvid i usvajanje određene vještine i znanja.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG
	Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni
	Civilno društvo
	Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	Broj edukativnih aktivnosti
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj polaznika edukativnih aktivnosti
	Broj organizirane praktične nastave
	Broj polaznika koji su uspješno apsolvirali praktična znanja
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Stvoriti i promovirati obrazovni sustav koji ide u skladu s potrebama gospodarskog razvoja. Poticati stanovništvo na cjeloživotno učenje, jer samo stanovništvo koje se usavršava i obrazuje, te nadopunjuje svoja znanja i vještine, može spremno i pravovremeno odgovoriti na izazove gospodarstva.

Cilj prioriteta 1.8:	Nakon što se uspostavi kvalitetna i funkcionalna infrastruktura, potrebno je osigurati programe koji će zadovoljiti interese stanovnika, a ujedno i potaknuti društveni razvoj. Odgoj i obrazovanje su dva najvažnija aspekta koji povezuju sve razine razvoja, stoga je potrebno djelovati ka tome da ono bude na najvišem stupnju kvalitete.
Ciljane skupine:	Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, civilno društvo
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj ponuđenih programa u odgojnom i obrazovnom sustavu Broj polazniha programa i edukativnih aktivnosti vezanih uz odgoj i obrazovanje Broj korisnika zadovoljnih kvalitetom rada
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Kvalitetna školska infrastruktura uz istovremenu kvalitetu rada, doprinijet će povećanom broju korisnika, tj.djece, čime će se utjecati na smanjenje depopulacije.

3.2.2. Podizanje razine društvene i ekološke osviještenosti, znanja, sportskog i zdravog načina življenja

Podizanje razine društvene i ekološke osviještenosti, znanja, sportskog i zdravog načina življenja			
P 2.1	P 2.2	P 2.3	P 2.4
Podrška razvoju sportske infrastrukture i poticanje zdravog načina življenja	Razvoj civilnog društva	Zaštita i očuvanje okoliša	Poboljšanje energetskeg sustava, korištenje obnovljivih izvora energije i promicanje energetske učinkovitosti
2.1.1. Aktivnosti obnove i izgradnje sportske infrastrukture	2.2.1. Analiza razvojnih djelovanja i učinaka udruga i zaklada	2.3.1. Modernizacija sustava praćenja stanja u okolišu	2.4.1. Poboljšanje kvalitete opskrbe električnom energijom
2.1.2. Poticanje programa sportskih aktivnosti koji će potaknuti zdravi način življenja cjelokupnog	2.2.2. Uključivanje udruga i zaklada u razvojne inicijative, aktivnosti i razvojne projekte	2.3.2. Aktivnosti edukacije stanovništva o zaštiti okoliša	2.4.2. Potpora proizvodnji energije iz obnovljivih izvora

stanovništva			
	2.2.3. Izrada programa razvoja civilnog društva u LAG-u s ciljem zajedničkog angažmana na realizaciji prioritetnih razvojnih programa	2.3.3. Poticanje aktivnosti u kojima se koriste obnovljivi izvori energije	2.4.3. Razvoj plinifikacijskog sustava
	2.2.4. Poticanje mladih na sudjelovanje u radu udruga kroz mogućnosti stjecanja novih sposobnosti i vještina, te revitaliziranjem pojedinih područja LAG-a	2.3.4. Edukacija potencijalnih korisnika o efikasnoj potrošnji koristeći alternativne oblike energije	2.4.4. Poticanje energetske učinkovitosti u javnom i privatnom sektoru
	2.2.5. Uključivanje stanovništva treće životne dobi te osoba s invaliditetom u djelovanju civilnog društva	2.3.5. Vrednovanje, zaštita i očuvanje prirodnih vrijednosti	2.4.5. Jačanje kapaciteta za korištenje obnovljivih izvora energije i poticanje energetske učinkovitosti
	2.2.6. Promicanje sustavnog dijaloga i suradnje između javnog, civilnog i gospodarskog sektora	2.3.6. Razvoj sustava praćenja stanja prirode i okoliša	

Svrha cilja:	Bogata prirodna i kulturna baština doprinosit će razvoju samo ukoliko se o spomenutom vodi dostatna briga. Potrebno je educirati stanovništvo o svim prednostima i načinima kako postići razvoj uz istovremeno očuvanje okoliša. Uz stvaranje kvalitetne sportske infrastrukture, te kvalitetne zdravstvene skrbi, doprjet će se stvaranju zdravog i aktivnog stanovništva. Potrebno je ustrajati na daljnjem razvoju civilnog društva kako bi se spriječila marginalizacija socijalno osjetljivih skupina i omogućila društvena uključenost svom stanovništvu.
Cilj prioriteta 2.1:	Stanovništvo je glavni pokretač razvoja, stoga je važno da ono bude aktivno, zdravo i sposobno reagirati na promjene. Jedan od načina da se dio spomenutoga postigne, uz kvalitetno obrazovanje, jest i aktivan sportski život. Potrebno je omogućiti kvalitetnu infrastrukturu onima koji se žele i mogu baviti sportom, te osmisлити kvalitetne programe kako bi se što veći broj stanovnika uključio u sportske aktivnosti. Na taj će se način pokrivati svi aspekti kvalitete življenja, što će za posljedicu imati zadovoljno stanovništvo.

Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG
	Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi
	Civilno društvo
	Stanovništvo LAG-a
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, civilno društvo, poduzetnici, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj ponuđenih sportskih programa
	Broj sportskih objekata
	Broj korisnika sportskih programa
	Broj sportskih programa uključenih u turističku ponudu
	Broj biciklističkih i pješačkih staza
	Broj objekata sportske infrastrukture prilagođenih osobama s invaliditetom
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Broj programa prilagođeni osobama s invaliditetom
	Potaknuti bavljenje sportom u svrhu aktivnog i zdravog stanovništva. Omogućavanje aktivnosti i osobama s invaliditetom, što će pridonijeti njihovoj uključenosti u život zajednice. Promicanje aktivnog starenja koje će spriječiti daljnju, ujedno i smanjiti marginalizaciju osoba treće životne dobi.
Cilj prioriteta 2.2:	Kako se kroz Strategiju nekoliko puta naglašava, stanovništvo je glavni pokretač razvoja nekog područja. Samim time, civilno društvo mora imati osigurane uvjete za kvalitetno djelovanje te za pružanje mogućnosti svim skupinama u društvu za jednako sudjelovanje u životu zajednice.
Ciljane skupine:	Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi
	Neaktivno stanovništvo
	Civilno društvo
	Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, civilno društvo, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj potpornih programa razvoja civilnog društva
	Broj osoba uključenih u civilno društvo
	Broj projektnih aplikacija i provedenih projekata civilnog društva
	Broj aktivnosti civilnog društva
	Broj korisnika aktivnosti civilnog društva
	Broj uspješno provedenih programa koji za cilj imaju uključivanje marginaliziranih skupina u aktivni život zajednice
	Broj mladih, žena, osoba s invaliditetom i osoba treće životne dobi uključenih u rad i programe civilnog društva
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Veliki broj aktivnih udruga koji svojim radom pozitivno pridonose životu zajednice u cijelosti. Omogućavanje aktivnog djelovanja civilnog društva pridonijet će smanjenju marginalizacije socijalno osjetljivih skupina u društvu, te na taj

	način svima omogućiti kvalitetno i uspješno sudjelovanje.
Cilj prioriteta 2.3:	Gospodarski razvoj ne smije ići na uštrb okoliša, te se nijedan njegov tok ne smije negativno odraziti na ljepote i jedinstveni krajobraz koji karakterizira ovo područje. Upravo stoga važno je zaštititi ga te poduzeti sve što je potrebno kako bi razvoj, kao i njegov utjecaj na okoliš, bio nadziran.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, civilno društvo, organizacije koje se bave zaštitom i očuvanjem okoliša, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj provedenih edukativnih aktivnosti o važnosti i mogućnostima očuvanja okoliša Broj izdanih brošura i ostalih pisanih materijala o recikliranju i načinima razvrstavanja otpada Edukativne aktivnosti o mogućnostima korištenja energetske efikasnosti u poslovanju i svakodnevnom životu Broj aktivnosti koji za cilj imaju zaštitu prirodne baštine
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Postići će se očuvanje okoliša uz istovremeno stvaranje navike za recikliranje kod stanovništva. Doprinijet će se očuvanju prirodnih bogatstava koje karakteriziraju LAG <i>Adrion</i> , što će se odraziti i na kvalitetu razvoja cjelokupnog LAG-područja.
Cilj prioriteta 2.4:	Uspostavljanjem kvalitetne energetske i plinske infrastrukture, doprinijet će se kvalitetnijoj opskrbi stanovništvu te pridonijeti kvaliteti življenja. Dodatan poticaj za spomenuto su brojni poduzetnici (postojeći i novi), koji promoviraju korištenje obnovljivih izvora energije. Korištenjem energetske efikasnosti, postiže se održivost gospodarskog razvoja.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Civilno društvo Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HEP, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj priključaka na električnu energiju Broj priključaka na plinsku mrežu Broj korisnika obnovljivih izvora energije Broj izdanih brošura i ostalih promotivnih materijala o prednostima i mogućnostima energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije Broj edukativnih aktivnosti o mogućnostima korištenja obnovljivih izvora energije

Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:

Poticanjem sve većeg broja stanovništva na korištenje OIE, postići će se očuvanje i zaštita okoliša. Uključivanjem okoliša u gospodarski razvoj i kvalitetu življenja (mogućnost smanjivanja režijskih troškova) doprinijet će se održivosti razvoja LAG-a *Adrion* i spriječiti daljnja devastacija okoliša.

3.2.3. Održivo razvijanje turizma te generiranje i oblikovanje atrakcija i drugih receptivnih destinacijskih uvjeta

Održivo razvijanje turizma te generiranje i oblikovanje atrakcija i drugih receptivnih destinacijskih uvjeta			
P 3.1	P 3.2	P 3.3	P 3.4
Razvoj prepoznatljivih oblika selektivnog turizma (ruralnog, izletničkog, rekreativnog, zdravstvenog, sportskog)	Razvoj turističkih programa te unaprjeđenje ponude proizvoda/usluga	Poboljšanje turističke infrastrukture	Poticanje stvaranja i plasmana izvornih suvenira
3.1.1. Definiranje i razvoj programa za wellness-turizam, kulturni turizam, rekreativni turizam, ruralni turizam, izletnički turizam, sportski turizam, lovni turizam, gastroturizam, ekoturizam, kongresni turizam, vinske ceste, konjičke staze, manifestacije	3.2.1. Analiza stanja eko-etno ponude/sela te stvaranje infrastrukture za njihovo povećanje	3.3.1. Analiza cjelokupne turističke infrastrukture	3.4.1. Potpora unaprjeđenju proizvodnih i prodajnih prostora (uređenje i opremanje)
3.2.2. Izgradnja i uređenje sadržaja za wellness turizam, kulturni turizam, rekreativni turizam, ruralni turizam, izletnički turizam, lovni turizam, gastroturizam, ekoturizam, kongresni turizam, vinske ceste, konjičke staze, manifestacije	3.2.2. Stvaranje i promicanje edukacije u skladu sa zahtjevima turizma	3.3.2. Saniranje i proširivanje postojeće turističke infrastrukture	3.4.2. Potpora promotivnim aktivnostima (organizacija sajмова, prodajne izložbe, promidžbeni materijali, itd.)
3.3.3. Poticajne mjere: sufinanciranje troškova priprema i izrada tehničke te projektne	3.2.3. Analiza, saniranje i povećanje duljine uređenih	3.3.3. Povezivanje svih aktera uključenih u turizam i stvaranje platforme za	3.4.3. Potpora ulaganjima u stručni dizajn suvenira

dokumentacije	rekreacijskih staza	kvalitetnije djelovanje	
	3.2.4. Povećanje broja publikacija (vodiča i ostalih promotivnih materijala)	3.3.4. Program edukacije lokalnog stanovništva o ruralnom turizmu	3.4.4. Potpora proizvođačima suvenira koji su u cijelosti domaće izrade/proizvodnje te druge slične aktivnosti
	3.2.5. Uključivanje lokalnog stanovništva u razvojne turističke programe	3.3.5. Specijalizacija gastronomske ponude destinacije	
	3.2.6. Porast broja ruralnih domaćinstava uključenih u turističku ponudu	3.3.6. Razvoj komplementarne ponude destinacije	
	3.2.7. Djelatnosti promocije proizvodnje poljoprivrednih proizvoda s posebnim naglaskom na autohtonim sortama i eko-proizvodnji	3.3.7. Valorizacija postojećih resursa putem kreiranja dodatnih atrakcija i stvaranja sustava novih doživljaja	
	3.2.8. Stvaranje i razvoj za turizam ključnih i zanimljivih tura koje će podići razinu ponude		
	3.2.9. Izgradnja kušaonica domaćih vina, maslinova ulja i lokalnih proizvoda		

Svrha cilja:	Kako se obalni dio LAG-a uglavnom temelji na turizmu, potrebno je stvoriti selektivne oblike turizma, kako bi se privukao različiti profil gostiju. Stvaranjem prepoznatljive ponude u turizmu, doprijet će se do gostiju različitih preferencija. Stvorit će se povećan broj suvenira koji pružaju sliku LAG-a, a samim time pridonose prepoznatljivosti područja.

Cilj prioriteta 3.1.:	S obzirom na bogatstvo kapaciteta kojim obiluje područje LAG-a <i>Adrion</i> , te povezivanjem unutrašnjosti i obale, nudeći na taj način raznovrsnost, ovo područje se okarakteriziralo kao bogato u različitosti ponude i mogućnostima za svakog posjetitelja. Stoga je važno stvoriti objedinjenu ponudu u kojoj će se svi kapaciteti pravilno i u potpunosti iskoristiti, što će pridonijeti razvoju LAG-a.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Civilno društvo Stanovništvo LAG-a Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, turističke zajednice i uredi, civilno društvo, poduzetnici
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj ponude novih turističkih aktivnosti Broj uređenih/obnovljenih tematskih parkova Broj održanih manifestacija na kojima se promovira LAG <i>Adrion</i> Broj informativnih ploča postavljenih na tematskim putevima Broj turističkih posjetitelja Prihod od turizma
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Povećani broj turista koji je posljedica raznovrsnosti ponude. Iskorištavanjem raznolikosti i bogatstva kapaciteta, stvorit će se prepoznatljiv identitet LAG-a, kao područja koje pruža različite mogućnosti aktivnosti i ispunjavanja interesa. Na taj će se način povećati broj gostiju, a samim time i prihod LAG-područja.
Cilj prioriteta 3.2:	Kada se pojedino područje promovira, do izražaja dolazi njegov identitet. Upravo stoga, nužno je da spomenuta ponuda bude jedinstvena, karakteristična za pojedino područje, kako bi i taj identitet bio prepoznatljiviji. Kako bi se postiglo spomenuto, na području LAG-a će se osigurati uvjeti da bi se stvorila najbolja ponuda, sačinjena od proizvoda stanovništva LAG-a. Stvaranjem takve ponude, doći će i do povezivanja unutrašnjosti i obalnog dijela, što će dodatno učvrstiti povezanost LAG-a.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Civilno društvo Stanovništvo LAG-a Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, turističke zajednice i uredi, civilno društvo, poduzetnici, OPG
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj brošura i ostalih pisanih publikacija koje u sebi imaju uključenu ponudu LAG-a Broj uređenih eko-etno sela Broj eko-etno proizvoda

	Broj provedenih edukativnih aktivnosti o mogućnostima djelovanja u turizmu
	Broj kilometara uređenih rekreacijskih staza
	Broj informativnih ploča na rekreacijskim stazama
	Broj gostiju
	Prihodi u turizmu
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Stvorit će se obimnija ponuda koja će utjecati na povećanje broja gostiju koji, zbog raznih ponuđenih aktivnosti, produljuju svoj ostanak. Jednako tako, stvorit će se i mogućnosti i potrebna infrastruktura za lokalno stanovništvo i njihovo djelovanje i povećanje vlastitog prihoda, što u konačnici pozitivno utječe na razvoj cjelokupnog LAG područja.
Cilj prioriteta 3.3:	Turistička ponuda, da bi bila dugotrajno uspješna, mora biti omogućena kroz kvalitetno uspostavljenu infrastrukturu. Na taj će se način osigurati dugotrajnost i kvaliteta ponude, te će se pridonijeti boljem umrežavanju svih sudionika - i proizvođača i potrošača.
Ciljane skupine:	Stanovništvo LAG-a
	Poduzetnici, poljoprivrednici, ribari, OPG
	Zadruge
	Civilno društvo
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, turističke zajednice i uredi, civilno društvo, poduzetnici, poljoprivrednici, poljoprivredne zadruge
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj izgrađenih/obnovljenih objekata turističke infrastrukture
	Broj umreženih aktera koji djeluju u turizmu
	Provedene edukativne aktivnosti o mogućnostima ruralnog turizma
	Lista gastronomske ponude specifične za LAG <i>Adrion</i>
	Broj turističkih gostiju
	Broj ostvarenih noćenja
	Prihodi od turizma
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Kvalitetna infrastruktura u kojoj se objedinjuje obalni dio s unutrašnjosti pridonijet će stvaranju kvalitetne ponude i pozitivno utjecati na ujednačenost razvoja cjelokupnog LAG-područja.
Cilj prioriteta 3.4:	Identitetu LAG-a <i>Adrion</i> pridonijet će stvaranje jedinstvene ponude koja je karakteristična za ovo područje. Stvaranjem izvornih suvenira, promoviranjem autohtonih proizvoda, LAG <i>Adrion</i> će svoje kapacitete predložiti u sliku područja, privlačnog za sve turiste.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG
	Civilno društvo
	Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi,

	nezaposleni, neaktivni
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, turističke zajednice i uredi, civilno društvo, poljoprivrednici, poduzetnici
Indikatori uspjehnosti/očekivani rezultati:	Broj certificiranih suvenira koji nose oznaku LAG-a
	Broj sajмова, izložbi i ostalih manifestacija koje promoviraju LAG
	Broj uređenih proizvodnih i/ili prodajnih prostora
	Broj promidžbenih materijala
	Broj turističkih posjetitelja
	Prihodi od turizma
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Suradnjom proizvođača te promicanjem autohtonih proizvoda na najbolji način će se njegovati baština. Stvorit će se identitet LAG-a, kao područja koji se razvija zahvaljujući bogatstvu baštine, pružajući zauzvrat mogućnost stanovništvu da poboljša svoje prihode i osjeća se kao dio zajednice.

3.2.4. Unaprjeđivanje uvjeta gospodarenja i koordiniranje u smjeru održivog razvitka za djelatnosti poljoprivrede i poduzetništva općenito

Unaprjeđivanje uvjeta gospodarenja i koordiniranje u smjeru održivog razvitka za djelatnosti poljoprivrede i poduzetništva općenito				
P 4.1	P 4.2	P 4.3	P 4.4	P 4.5
Potpota udruživanju u poljoprivredi, lovstvu, ribarstvu, marikulturi i jačanje kapaciteta postojedih zadruga i udruga	Razvoj konvencionalne poljoprivredne proizvodnje	Razvoj ekološke poljoprivredne proizvodnje	Razvoj konkurentne poljoprivrede, ribarstva i akvakulture uvođenjem novih tehnologija i poticanjem razvoja regionalizacije poljoprivrede	Poticanje 'zelenog' poduzetništva
4.1.1. Analiza postojeće situacije i funkcioniranja zadruga i udruga	4.2.1. Izgradnja i/ili rekonstrukcija suvremenih poljoprivrednih objekata	4.3.1. Izgradnja, obnova i opremljivanje suvremenih poljoprivrednih objekata	4.4.1. Analiza učinaka dosadašnjih programa i mjera poticaja	4.5.1. Podizanje razine svijesti, informiranje, edukacije i jačanje

				kapaciteta o vrijednostima zelenog poduzetništva (integrirana i ekološka poljoprivreda ,uzgoj autohtonih sorti i pasmina, održivo ribarstvo i marikultura, ekološki, agro i na prirodi temeljeni turizam)
4.1.2. Poticanje sve većeg broja poljoprivrednih proizvođača i proizvođača u ribarstvu na uključivanje u interesna udruženja	4.2.2. Subvencioniranje i mikro kreditiranje poljoprivredne proizvodnje.	4.3.2. Poticanje prehrambenih, skladišnih, rashladnih kapaciteta za ekološku poljoprivrednu proizvodnju	4.4.2. Izrada i provedba programa za daljnje unaprjeđenje uvjeta (poticanje) korištenja novih tehnologija	4.5.2. Osigurati dostupnost financijskih sredstava za razvoj zelenog poduzetništva
4.1.3. Povećanje prodaje poljoprivrednih i drugih proizvoda kroz različite organizacije (zadruge, udruge i ostalo), uslijed lakšeg plasmana proizvoda i smanjenih troškova nabave i transporta	4.2.3. Odvodnja oborinskih voda s poljoprivrednih površina	4.3.3. Subvencioniranje ekološke proizvodnje i prodaje ekoloških proizvoda	4.4.3. Informiranje i edukacija o novim tehnologijama; poboljšanje i širenje programa stjecanja stručnih znanja o novim tehnologijama	4.5.3. Unaprijediti tržište za plasman zelenih proizvoda
4.1.4. Poboljšana zajednička promocija poljoprivrednih i inih proizvoda	4.2.4. Nabava moderne opreme u konvencionalnoj poljoprivredi	4.3.4. Umrežavanje ekoloških proizvođača	4.4.4. Korištenje novih tehnologija i suvremene organizacije, promicanje i osposobljavanje	4.5.4. Uključiti očuvanje i održivo korištenje bioraznolikosti u razvojne

			proizvođača i prerađivača za konkurentnu proizvodnju i preradu	planove (sektorske strategije i prostorne planove) te druge slične aktivnosti
	4.2.5. Poticanje uvođenja novih tehnologija radi povećanja kvalitete finalnih proizvoda i energetske učinkovitost		4.4.5. Jačanje učinkovitosti i uspješnosti stvaranjem regionalne prepoznatljivosti na tržištu	
			4.4.6. Poticanje i razvoj uzgoja tradicionalnih/au tohtonih sorti i pasmina te ekološke poljoprivrede	
			4.4.7. Potpora korištenju selektivnijih alata u ribarstvu, sudjelovanje u programima praćenja stanja ribljih zaliha	
			4.4.8. Uzgoj autohtonih vrsta školjaka i tehnološko/ekološko unapređenje proizvodnje	
			4.4.9. Izrada programa razvoja poljoprivredne proizvodnje, ribarstva i akvakulture sukladno prirodnim karakteristikama zemljišnih i klimatskih uvjeta i projekcijama tržišnih potreba	

			te ostale slične aktivnosti	
--	--	--	-----------------------------	--

Svrha cilja:	Područje zaobalja svoje prihode dobiva iz poljoprivredne i stočarske proizvodnje. Kako bi razvoj bio kvalitetan, potrebno je stanovništvo upoznati s novim tehnologijama, s ekološki učinkovitom proizvodnjom. Spomenutim će se doprinijeti i povećanom broju poljoprivrednika, te poboljšati ponuda LAG-a. Doći će do naprjeđenja poljoprivrede i razvoja poljoprivrednog sektora. Stvoreni kapaciteta će se potom koristiti i u turističkoj te gastro ponudi LAG-a <i>Adrion</i> .
Cilj prioriteta 4.1:	Poticanje svih proizvođača na području LAG-a u urduživanje, za cilj će imati mnogo čvršći razvoj no što je bio slučaj do sada. Tako će se svim proizvođačima pružiti prilika za sudjelovanje i davanje vlastitog doprinosa razvoju što će doprinijeti ujednačenom razvoju cijelog područja LAG-a <i>Adrion</i> .
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG, ribari Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Udruge, zadruge Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, zadruge i udruge
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj umreženih proizvođača Programi zajedničke promocije udruženih proizvođača Prostori za djelovanje i organiziranu suradnju proizvođača Broj promotivnih materijala o proizvodima koji se proizvode i koji su u ponudi na području LAG-a
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Razvijena poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo i marikultura, čime se se svakom dioniku omogućiti sudjelovanje i doprinos razvoju, te samim time stvoriti ujednačeni razvoj.

Cilj prioriteta 4.2:	Poljoprivreda je jedna od najvažnijih obilježja gospodarstva zabiokovlja. Upravo stoga je potrebno osigurati potrebnu infrastrukturu koja će doprinijeti većoj poljoprivrednoj proizvodnji i iskorištavanjem svih kapaciteta. Potrebno je i osigurati potrebne uvjete za odvodnju oborinskih voda s poljoprivrednih površina.
Ciljane skupine:	Poljoprivrednici, OPG Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HOK, HGK, agencije i organizacije vezane uz poljoprivredu i poljoprivrednu proizvodnju, zadruge, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj poljoprivrednih proizvođača Broj udruženih poljoprivrednika i ribara Broj proizvođača koji uvode novu tehnologiju u proizvodnju Veličina površina poljoprivrednih zemljišta na kojemu je riješen problem oborinskih voda
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Povećani broj kapaciteta za poljoprivrednu proizvodnju na tradicionalan način doprinijet će većoj iskoristivosti svih obradivih površina. Pružanjem dostatnih uvjeta za njihovo povezivanje, poljoprivrednici i ribari će stvoriti jedinstvenu, za LAG karakterističnu ponudu proizvoda, koja će potom doprinijeti boljem razvoju LAG-a.
Cilj prioriteta 4.3:	Jedna od glavnih niti vodilja djelovanja LAG-a jest zaštita okoliša. Jedan od načina kako bi se moglo utjecati na zaštitu okoliša, ali i na poboljšanje zdravstvene slike LAG-a, jest edukacija stanovništva i stvaranje uvjeta za ekološku poljoprivredu.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Civilno društvo Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, zadruge i udruge, poljoprivrednici, OPG
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj izgrađenih/obnovljenih objekata nužnih za ekološki način proizvodnje u poljoprivredi Provedene edukativne aktivnosti o prednostima i načinima rada u ekološkoj poljoprivrednoj proizvodnji Broj poljoprivrednika koji imaju ekološki način proizvodnje

	Broj umreženih poljoprivrednika koji koriste ekološki način poljoprivredne proizvodnje
	Broj eko proizvoda ponuđenih na tržištu
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Sve veći broj poljoprivrednika koji se okreću eko načinu proizvodnje, čuvajući na taj način okoliš, ali i zdravlje stanovništva. Stvaranje široke palete ponude eko proizvoda koji će svoje mjesto naći na tržištu - kako za lokalno stanovništvo tako i za turističke posjetitelje.
Cilj prioriteta 4.4:	Poljoprivreda, ribarstvo i avakultura pripadaju u tradicionalna područja djelatnosti ovoga područja. Kako bi se potaknuo razvoj istih, potrebno je osigurati dostatnu infrastrukturu, potaknuti uvođenje nove tehnologije, te umrežiti sve dionike kako bi došlo do kvalitetne razmjene informacija, a samim time i stabilnijeg gospodarskog razvoja.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG, ribari Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	Broj provedenih edukativnih aktivnosti o mogućnostima korištenja novih tehnologija
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj poljoprivrednika i ribara koji koriste nove tehnologije Broj uređenih mrjestilišta Broj uzgajališta (u avakulturi) koji koriste optimizaciju hranjenja i ekstrudiranu hranu Broj uređenih i nadziranih uzgajališta koji odabirom lokacije vode brigu o okolišu i eko sustavu Broj proizvođača i prerađivača Prihodi u poljoprivredi i ribarstvu
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Smanjenje negativnih utjecaja na okoliš i prirodne populacije koje se postiže pravilnim odabirom lokacije te primjenom tehnologije uzgoja koja je ekološki osmišljena. Primjenom marikulture se uvelike smanjuje ribolovni pritisak na prelovom ugrožene prirodne populacije, što pridonosi njihovoj održivosti i zaštiti biološke raznolikosti. Korištenjem nove tehnologije u poljoprivredi, ribarstvu i akvakulturi doći će do unapređenja samih djelatnosti, te stvaranju održivog razvoja LAG-a <i>Adrion</i> .

Cilj prioriteta 4.5:	Očuvanje okoliša i zaštita eko sustava glavni su preduvjeti za postizanje održivosti gospodarskog razvoja. Samim time, ovim ciljem će se postići da se veliki broj proizvođača i poduzetnika okrene ka "zelenom" poduzetništvu. Stvaranjem kvalitetnije palete proizvoda, gospodarski će razvoj jačati, ali ne na uštrb okoliša.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG, ribari Civilno društvo Stanovništvo LAG-a Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, turističke zajednice i uredi, civilno društvo, poduzetnici, poljoprivrednici, ribari
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Provedene edukativne aktivnosti o mogućnostima korištenja i primjene zelenog poduzetništva te njegovog pozitivnog utjecaja kako na razvoj tako i na kvalitetu življenja Broj eko proizvoda Broj očuvanih autohtonih sorti i pasmina Broj programa i ponude eko turizma Prihodi od poduzetništva koje je u skladu s očuvanjem prirode Prihodi od turizma Broj gostiju
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Unaprijediti će se očuvanje okoliša za buduće naraštaje što će doprinijeti održivosti razvoja cjelokupnog područja. Razmjenom informacija, potaknuti će se povećanje broja malih poduzetnika koji svoje djelatnosti razvijaju u skladu s prirodom. Postići će se stvaranje ponude proizvoda koje pružaju najbolje što ovo područje može ponuditi.

3.2.5. Stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja i ravnomjerni usklađeni održivi razvoj područja LAG-a ADRION

Stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja i ravnomjerni usklađeni održivi razvoj područja LAG-a ADRION				
P 5.1	P 5.2	P 5.3	P 5.4	P 5.5
Jačanje poduzetničke infrastrukture i privlačenje ulaganja	Jačanje potpornih institucija i stvaranje pozitivnog	Poticanje razvoja i funkcioniranja zadruga i udruga s ciljem ravnomjernog	Usklađivanje razvoja ljudskih resursa s potrebama	Održivi razvoj ruralnog područja kroz

	poduzetničkog okruženja	razvoja LAG područja	gospodarstva	poboljšanje uvjeta života i rada
5.1.1. Analiza postojećeg stanja u poduzetništvu te izrada aktivnosti za stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja	5.2.1. Analiza stanja u području potpornih institucija na prostoru LAG-a	5.3.1. Analiza potencijala za osnivanje zadruga i udruga, udruživanje poduzeća	5.4.1. Analize postojećih programa i aktivnosti formalnog i neformalnog obrazovanja usmjerenih na razvoj poduzetničkog okruženja i jačanja sposobnosti poduzetnika te poduzetništva u cjelini	5.5.1. Analiza uvjeta života i rada na području LAG-a
5.1.2. Analiza financijskog okruženja i stvaranje novih programa za poticanje poduzetničkih aktivnosti	5.2.2. Stvaranje programa razvoja potpornih institucija	5.3.2. Analiza tehnoloških, razvojnih i poslovnih profila poduzeća, izrada programa osnivanja i razvoja zadruga, odnosno programa povezivanja i umrežavanja proizvođača i prerađivača	5.4.2. Analize potreba, izrade i implementacije programa obrazovanja za podršku jačanju i razvoju poduzetništava u suradnji s dionicima važnim za razvoj gospodarstva i za edukaciju	5.5.2. Vrijednovanje dosadašnjih programa i izrada prijedloga za stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja
5.1.3. Podrška izgradnji novih i modernizacija postojećih proizvodnih kapaciteta	5.2.3. Stvaranje i oblikovanje programa stručne potpore za poduzetnike	5.3.3. Poticanje inicijativa za osnivanje zadruga i udruživanje poduzeća	5.4.3. Prilagodba školskih programa, programa cjeloživotnog obrazovanja te sustava profesionalnog usmjeravanja prema aktualnim	5.5.3. Uključivanje mladih u razvojne projekte i programe

			potrebama tržišta rada	
5.1.4. Razvoj i unaprjeđenje poslovne i tehnološke infrastrukture	5.2.4. Analiziranje, stvaranje i provođenje potrebne edukacije i savjetovanja za poduzetnike	5.3.4. Informiranje i edukacija poduzetnika o djelovanju i razvoju zadruga i udruživanja poduzetnika	5.4.4. Razvoja sustava akreditiranja edukativnih centara i poticanja stvaranja novih	5.5.4. Stvaranje dostatnih kvalitetnih uvjeta za život kako bi se potaknuo natalitet
5.1.5. Vrijednovanje učinaka dosadašnjih programa i razvojnih potreba poduzetništva s ciljem utvrđivanja prioriteta u poduzetništvu	5.2.5. Razvoj poslovne – savjetničke infrastrukture s ciljem poboljšanja transfera znanja i vještina, te intenzivnije uključivanje u korištenje nacionalnih programa, EU fondova i dr.		5.4.5. Poticanja usklađenosti edukativnih programa s definiranim potrebama lokalnog i regionalnog razvoja	5.5.5. Analiza razine depopulacije i stvaranje programa za njihovo sprječavanje
5.1.6. Izrada cjelovitog programa za poboljšanje postojećih i pokretanje novih aktivnosti za razvoj poduzetništva			5.4.6. Aktivnosti podizanja opće razine educiranosti stanovništva za potrebe gospodarstva te druge slične aktivnosti	5.5.6. Poticanje uređene stanogradnje
				5.5.7. Obnova i izgradnja sanitarnih čvorova

Svrha cilja:	Cilj LAG-a jest ujednačeni razvoj cjelokupnog područja jer se samo na takav način mogu stvoriti predispozicije za kvalitetan i održiv razvoj. Područje je jako koliko je jak njegov najslabiji dio, stoga se sva naselja trebaju uključiti i doprinijeti razvoju temeljem svojih preferencija i karakteristika. Povećan broj investicija koje će doprinijeti razvoju, uz stvaranje ujednačenog održivog razvoja
Cilj prioriteta 5.1:	Kako bismo uspostavili održivi razvoj, ujedno i uravnotežen, potrebno je stvoriti uvjete za gospodarski napredak LAG područja. Formiranjem čvrstih temelja, potaknuti će se privlačenje investicija i doprinijeti će se smanjenju straha od ulaska u poduzetništvo te na taj način omogućiti svakom stanovniku da sudjeluje u razvoju LAG-a <i>Adrion</i> .
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Civilno društvo Nezaposleno stanovništvo, neaktivni Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HOK, HGK, agencije i organizacije vezane uz gospodarski razvoj, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj proizvodnih kapaciteta Broj edukativnih aktivnosti o mogućnostima poslovanja i unaprjeđenju poslovne/tehnološke infrastrukture Broj investicija Prihodi u gospodarstvu Broj zaposlenih
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Kvalitetnim uspostavljanjem infrastrukture doprinijeti će se povećanju broja investicija koje će posljedično pridonijeti razvoju poduzetništva. Ujednačeni i dugotrajni gospodarski razvoj tako će se graditi na stabilnim temeljima.
Cilj prioriteta 5.2:	Uz dobro uspostavljenu poslovno-savjetničku infrastrukturu, doprinijet će se pokretanju novih poslovanja, obnavljanju postojećih, te stvaranju novih radnih mjesta. Na ovaj će se način kvaliteta i stabilnost dodatno jačati te će se gospodarski razvojni krug razvijati u pravom smjeru.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Civilno društvo Stanovništvo LAG-a

Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HOK, HGK, agencije i organizacije vezane uz gospodarski razvoj, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj potpornih institucija
	Broj korisnika potpornih institucija
	Broj programa i stručne potpore za poduzetnike
	Broj provedenih edukativnih aktivnosti koje za cilj imaju jačanje vještina i znanja za poduzetnike
	Broj start-up tvrtki
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Broj zaposlenih
	Stvaranje pozitivne poduzetničke klime i poticanje stanovništva na poduzetnička poslovanja uz formiranje kvalitetnih poslovno-savjetničkih infrastruktura. Omogućit će se pozitivno ozračje u kojemu postoji sve veći broj uspješnih poduzetnika, što se u konačnici ogleda u ujednačenom i održivom razvoju LAG-a <i>Adrion</i> .
Cilj prioriteta 5.3:	Pokretači gospodarskog razvoja su ljudi, stoga njihovo djelovanje kroz zadruge i udruge mora biti omogućeno i potaknuto. Razmjennom informacija doprinijet će se kvaliteti proizvodnje i ponude, te će svaki dionik moći sudjelovati na najbolji način i doprinositi tako gospodarskom razvoju. Stvorit će se jedinstvena ponuda, kroz umrežavanje dionika, što će doprinijeti identitetu LAG-a.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG
	Zadruge
	Civilno društvo
	Stanovništvo LAG-a
	Turistički posjetitelji
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HOK, HGK, agencije i organizacije vezane uz gospodarski razvoj, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj proizvođača i prerađivača uljučenih u zadruge i udruge
	Broj proizvoda ponuđenih od strane zadruga
	Broj edukativnih aktivnosti provedenih od strane zadruga i udruga
	Aktivnosti zadruga i udruga
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Omogućit će se povezivanje udruga i zadruga LAG-a radi ujednačenog razvoja i razmjene informacija te stvaranje partnerstava što doprinosi kvaliteti gospodarskog razvoja cjelokupnog područja.

Cilj prioriteta 5.4:	Kako bismo osigurali kvalitetnu poduzetničku strukturu i potaknuli stanovnike na poduzetničko poslovanje, potrebno je uspostaviti i kvalitetno obrazovanje. Dobar obrazovni sustav, s nizom edukativnih aktivnosti, doprinosi jačanju poduzetničke klime, smanjenju gospodarskog razvoja, što sve doprinosi stabilnosti i kvaliteti gospodarskog razvoja LAG-a.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Mladi, žene, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, nezaposleni, neaktivni Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, HOK, HGK, agencije i organizacije vezane uz gospodarski razvoj, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj obrazovnih programa usklađenim s potražnjom gospodarstva Broj zaposlenih Broj provedenih edukativnih aktivnosti Broj polaznika edukativnih aktivnosti Broj novih poduzetnika Broj programa cjeloživotnog učenja Broj korisnika neformalnog obrazovanja
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Stvorit će se ponuda obrazovanja koja će ići u korak sa potraživanjima gospodarstva. Na taj će se način pozitivno utjecati na stopu zaposlenosti, a samim time i gospodarski razvoj u cjelini. Jednako tako, obrazovanjem i mogućnostima edukativnih aktivnosti kroz procese cjeloživotnog učenja, smanjit će se siva zona gospodarstva. Obrazovanje za poduzetništvo u granama koje stagniraju, doprinijeti će iskoristivosti svih kapaciteta LAG-a te, uz uspješan prijenos znanja, i ujednačenom razvoju.
Cilj prioriteta 5.5:	Kako bi se smanjila depopulacija, nije dovoljno samo stvoriti uvjete za gospodarski napredak. Jedna od najvažnijih stvari jest poboljšanje uvjeta i kvalitete življenja, omogućavajući svakoj mladoj obitelji prostor za življenje, radno mjesto i niz mogućnosti za njihovu djecu. Područje LAG-a je veoma privlačno turistima, i cilj je da oni što dulje ostaju, uživajući tako u ljepotama i mogućnostima koje LAG nudi. Potrebno je uskladiti sve aspekte razvoja s potraživanjima stanovništva, što će u konačnici imati visoku kvalitetu življenja.
Ciljane skupine:	Poduzetnici, poljoprivrednici, OPG Civilno društvo Mladi, žene, osobe s invaliditetom, nezaposleno stanovništvo

	Stanovništvo LAG-a
Nositelji aktivnosti:	LAG, JLS, Splitsko-dalmatinska županija, civilno društvo, agencije i organizacije vezane uz gospodarski razvoj, nadležna ministarstva
Indikatori uspješnosti/očekivani rezultati:	Broj razvojnih programa
	Broj novootvorenih radnih mjesta
	Povećanje broja stanovnika
	Broj uređenih sanitarnih čvorova
	Broj novih stanova
Problemi koji se rješavaju postizanjem cilja:	Postići će se poboljšanje kvalitete svakodnevnog života što će za posljedicu imati smanjenje depopulacije. Doprinijet će se stvaranju prostora ugodnog za život, kako za lokalno stanovništvo tako za njihove goste.

3.3. Usklađenost razvojnih ciljeva i prioriteta s osima ruralnog razvoja

Svi ciljevi i prioriteti LRS su postavljeni u skladu s nacionalnom i EU razinom prioriteta osi ruralnog razvoja 2007.-2013. Važno je napomenuti kako Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (EPFRR, engl. EAFRD), nakon reforme 2006. ima 3 prioriteta cilja: jačanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva, poboljšanje okoliša i krajolika, te poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima i postizanje raznolikosti ruralnog gospodarstva. Svaka tematska os odgovara jednom od prioriteta ciljeva Plana za ruralni razvoj. Zemlje članice i njihove regije moraju rasporediti sredstva za financiranje ruralnog razvoja na ove tri tematske osi, ali mogu izabrati mjere i projekte koji najbolje odgovaraju potrebama njihovih ruralnih područja. Tri su tematske osi dopunjene jednom vrstom zasebne metodološke horizontalne osi, poznatim kao pristup LEADER (4. Os LEADER). Označavanje, odnosno, usklađenost s prioritetima (osima) nadređenih strateških dokumenata usmjerena je na ciljeve kojima se želi ostvariti prioriteti kao i provedbu aktivnosti, oni su postavljeni široko i otvoreno za nove inicijative. Ovakva struktura određuje usklađenost dugoročnih strateških ciljeva LRS-a s izvorima financiranja aktivnosti koje doprinose njihovu ostvarenju.

Tablica 5. Usklađenost razvojnih ciljeva i prioriteta LRS s osima ruralnog razvoja RH i EU 2007.-2013. (za uvid u međusobnu usklađenost) za razdoblje 2007.-2013.

	Osi ruralnog razvoja	EAFRD 2007-2013 / IPARD 2007-2013		
	Strateški (programski) ciljevi	Os 1/P1	Os 2+4/P2	Os 3/P3
1. Poboljšanje i unaprjeđenje uvjeta življenja stanovništva na području LAG-a, uključujući prirodnu, komunalnu i društvenu infrastrukturu te njihovo održavanje i očuvanje				
1.1. Razvoj integralnog sustava gospodarenja otpadom				
1.2. Razvoj sustava odvodnje i pročišćavanja				

otpadnih voda				
1.3. Razvoj sustava vodoopskrbe				
1.4. Unaprjeđenje prometne povezanosti				
1.5. Izgradnja, obnova i opremanje objekata u zdravstvu, predškolskom i školskom odgoju, te sportskim aktivnostima samostalno ili kroz JPP				
1.6. Unaprjeđenje socijalne skrbi i zdravstvene zaštite starijih i nemoćnih, te osoba s invaliditetom				
1.7. Podrška razvoju ljudskih resursa usklađena s razvojnim potrebama LAG-a				
1.8. Razvoj sustava odgoja i obrazovanja				
2. Podizanje razine društvene i ekološke osviještenosti, znanja, sportskog i zdravog načina življenja				
2.1. Podrška razvoju ljudskih resursa usklađena s razvojnim potrebama LAG-a				
2.2. Razvoj civilnog društva				
2.3. Zaštita i očuvanje okoliša				
2.4. Poboljšanje energetskeg sustava, korištenje obnovljivih izvora energije i promicanje energetske učinkovitosti				
3.Održivo razvijanje turizma te generiranje i oblikovanje atrakcija i drugih receptivnih destinacijskih uvjeta				
3.1. Razvoj prepoznatljivih oblika selektivnog turizma (ruralnog, izletničkog, rekreativnog, zdravstvenog, sportskog)				
3.2. Razvoj turističkih programa te unaprjeđenje ponude proizvoda/usluga				
3.3. Poboljšanje turističke infrastrukture				
3.4. Poticanje stvaranja i plasmana izvornih suvenira				
4. Unaprjeđivanje uvjeta gospodarenja i koordiniranje u smjeru održivog razvitka za djelatnosti poljoprivrede i poduzetništva općenito				
4.1. Potpora udruživanju u poljoprivredi, lovstvu, ribarstvu, marikulturi i jačanje kapaciteta postojedih zadruga i udruga				
4.2. Razvoj konvencionalne poljoprivredne proizvodnje				
4.3. Razvoj ekološke poljoprivredne proizvodnje				
4.4. Razvoj konkurentne poljoprivrede, ribarstva i akvakulture uvođenjem novih tehnologija i poticanjem razvoja regionalizacije poljoprivrede				
4.5. Poticanje „zelenog“ poduzetništva				
5. Stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja i ravnomjerni usklađeni održivi razvoj područja LAG-e ADRION				
5.1. Jačanje poduzetničke infrastrukture i privlačenje ulaganja				
5.2. Jačanje potpornih institucija i stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja				

5.3. Poticanje razvoja i funkcioniranja zadruga i udruga sa ciljem ravnomjernog razvoja LAG područja				
5.4. Usklađivanje razvoja ljudskih resursa s potrebama gospodarstva				
5.5. Održivi razvoj ruralnog područja kroz poboljšanje uvjeta života i rada				

4. Strategija provedbe

4.1. Značajke partnerstva i izrada Lokalne razvojne strategije

Aktivnosti koje su se odvijale pri izradi LRS-a LAG-a *Adrion* provele su se tijekom 2012. godine, a zasnivale su se na sedam osnovnih LEDAER načela:

- primjena principa "*odozdo prema gore*" i sudjelovanje različitih interesnih skupina, uključujući socio-ekonomske ugrožene skupine, žene i mlade u izradi strategije
- plan provedbe i slijed aktivnosti u ostvarenju ciljeva
- postojeće (tradicionalne) i nove (inovativne) aktivnosti
- utjecaj provedbe strategije na okoliš
- održivost strategije bez sredstava javne pomoći
- plan potrebnih sredstava i raspoloživi izvori financiranja za provedbu strategije
- praćenje provedbe strategije i mjerenje učinaka provedbe strategije, kriteriji i indikatori za ocjenu uspješnosti i učinkovitosti projekata
- LAG će postati primjerom dobre prakse integracije osjetljivih i marginalnih skupina društva u zajedničke aktivnosti koje omogućuju razvoj područja LAG-a. Već u samim navedenim ciljanim skupinama za provedbu aktivnosti ugrađene su smjernice jednakih mogućnosti za sve. LAG će prvenstveno poticati uključivanje nezaposlenih, mladih, žena te osoba starije životne dobi u svoje aktivnosti, kroz njihov rad na pripremi projekata ali i izradi baze podataka o području, valorizaciji tradicijske baštine, te edukacija, odnosno programa osposobljavanja za uključivanje u tržište rada
- Samo uspješna provedba LRS može osigurati cjelokupan i održiv razvoj područja LAG-a, što najviše ovisi upravo o usvajanju načela zajedničke suradnje i uvažavanju različitih mišljenja, pristupa i ideja. Ona mora maksimizirati prostorne i ljudske resurse, kroz različite aktivnosti kojima se održivo koriste jedinstvene prednosti područja LAG-a *Adrion*.

Analiza se temelji kako na primarnim tako i na sekundarnim izvorima. Osim Upitnika, koji je posebno izađen za izradu Strategije, Upitnik su popunjavale sve JLS s područja LAG-a, koristeći službene baze podataka i svoje interne evidencije. Svi su koristili podatke iz Popisa stanovništva iz 2001. godine koji je bio značajan izvor informacija, premda se od 2001. godine migracije odvijaju i brzo i neprekidno pa podaci iz Popisa stanovništva 2001. nisu u potpunosti pouzdani, iako su najbolja dostupna informacija. Podaci Popisa stanovništva 2011. nisu još u cijelosti obrađeni, stoga iz njih za sada možemo samo vidjeti promjene u ukupnom broju stanovnika prema županijama, gradovima, općinama i naseljima.

Podaci koji se odnose na poljoprivrednu i stočarsku proizvodnju, te na popis poljoprivrednih kultura i poljoprivrednih površina, korišteni su iz Popisa poljoprivrede 2003. Državnog zavoda za statistiku, no kako se promjene i u poljoprivredi odvijaju brzo i neprekidno podaci iz Popisa poljoprivrede 2003. nisu u potpunosti pouzdani, iako su najbolja dostupna informacija. Za nadopunu podataka u poljoprivredi, korišteni su i podaci APPRR-a iz 2009. godine kao i nadopuna podataka iz 2012.

godine koja se odnosi na broj OPG-eva. Nedostatak točnih i pouzdanih podataka ne dopušta provedbu cjelovite analize stanja, no omogućava pregled trendova u pojedinim granama gospodarstva. Za potrebe praćenja trenda gospodarskih aktivnosti na području LAG-a *Adrion* korišteni su statistički pokazatelji HGK SDŽ i Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje.

Pripremi izrade Strategije prethodila je i izrada i elektronička dostava spomenutih jedinstvenih upitnika za prikupljanje aktualnih podataka o stanju u prostoru kako bi se dionici izrade LRS upoznali i s načinom i izvorima podataka potrebnih za njezinu provedbu u kasnijem razdoblju, ali i izrada i elektronička dostava jedinstvenog obrasca kreiranog posebno za LAG, za prikupljanje projektnih ideja širokog kruga razvojnih dionika iz svih sektora. Obrazac je bio namijenjen izradi ukupne Baze projektnih ideja, koja je, uz osnovnu i SWOT analizu, bila jedna od polazišnih točaka za kreiranje strateških programskih ciljeva i prioriternih mjera LAG-a, odnosno, operativnog plana provedbe LRS. Važno je napomenuti kako je Baza projektnih ideja stalno otvorena za prikupljanje novih projektnih ideja i mora se revidirati najmanje jednom u 6 mjeseci svake godine trajanja LRS.

S obzirom na značaj formiranja Lokalne akcijske grupe područja koje obuhvaća 10 jedinica lokalnih samouprava: Makarska, Vrgorac, Brela, Baška Voda, Tučepi, Podgora, Gradac, Šestanovac, Zadvarje i Zagvozd, a koja povezuje more, planinu Biokovo i Zabiokovlje kao i važnost izrade Lokalne razvojne strategije područja, istom se pristupilo ozbiljno, aktivno i kvalitetno od samog početka. Inicijativa za formiranjem pokrenuta je od strane JU Park prirode „Biokovo“ i Grada Makarske, te je 1. inicijalni sastanak održan u JU RERA SDŽ u nazočnosti predstavnika JU Park prirode „Biokovo“, JU RERA SDŽ, Splitsko-dalmatinske županije i Grada Makarske. Definiran je inicijalni odbor na razini jedinica lokalne samouprave koji je prije samog osnivanja putem javnih prezentacija i edukacija informirao javnost o važnosti formiranja LAG-a ovog područja. Nadalje, konzultantska kuća *Logička matrica d.o.o.* odabrana je za izradu Lokalne razvojne strategije s kojom su jedinice lokalne samouprave potpisale ugovor o financiranju iste.

Pri izradi Lokalne razvojne strategije, prvi korak je bio prikupljanje statističkih podataka područja LAG-a „Adrion“, te osiguravanje sredstava za izradu Strategije. Prvi upitnici o statističkim podacima za dobivanje uvida o stanju na području osnivanja LAG-a „Adrion“ poslani su jedinicama lokalne samouprave. Na radnim sastancima prikupljeni su dostupni podaci, a iste se pozvalo na animaciju lokalnog stanovništva iz sva tri sektora (gospodarskog, civilnog i javnog) te upoznavanje o prednostima osnivanja LAG-a.

2012. Hodogram aktivnosti

19. travnja 2012.	Tematski sastanak / konzultacije na temu „LAG - lokalna akcijska grupa“ u Splitu - tematski sastanak o mogućnosti osnivanja Lokalne akcijske grupe – LAG-a na području koje obuhvaća Park prirode <i>Biokovo</i> .
19. travnja 2012.	Radni sastanak inicijalnog odbora za osnivanje LAG-a „Adrion“, u Makarskoj - radni sastanak u svezi s konstituiranjem Lokalne akcijske grupe (LAG), koja bi obuhvatila područje 2 grada – Makarsku i Vrgorac, te 8 općina: Zagvozd, Šestanovac, Zadvarje, Brela, Baška Voda, Tučepi, Gradac i Podgora.
22. svibnja 2012.	Radni sastanak inicijalnog odbora za osnivanje LAG-a „Adrion“, u Makarskoj - Tema ovog sastanka bila je izrada Lokalne razvojne strategije LAG-a „Adrion“ kao i odabir konzultantske kuće.
24. svibnja 2012.	Prezentacija LEADER pristupa u RH i Lokalne akcijske grupe, u Makarskoj - Nakon odluke čelnika navedenih jedinica lokalne samouprave o pokretanju LAG-a „Adrion“, uslijedilo je i ovo javno predavanje kojem su nazočili

	predstavnicima trgovačkih društava, udruga, organizacija civilnog društva, gradskih i općinskih vijeća te zainteresirani građani (cca 70-ak nazočnih).
06. lipnja 2012.	Radni sastanak inicijalnog odbora za osnivanje LAG-a „Adrion“, u Makarskoj – odabiti konzultanta za izradu Strategije
28. lipnja 2012.	Radni sastanak inicijalnog odbora za osnivanje LAG-a „Adrion“, u Makarskoj - Radna skupina radila je na izradi nacrtu prijedloga Statuta LAG-a „Adrion“.
20. kolovoza 2012.	Radni sastanak inicijalnog odbora za osnivanje LAG-a „Adrion“, u Makarskoj - radni sastanak kako bi se utvrdili daljnji postupci koji se odnose na formiranje Lokalne akcijske grupe ADRIION, a kojem su se odazvali predstavnici svih jedinica lokalne samouprave.
13. rujna 2012.	Radionica za članove javnog sektora LAG-a „Adrion“ u okviru izrade Lokalne razvojne strategije, u Makarskoj - radionica za članove javnog sektora LAG-a „Adrion“ u okviru izrade Lokalne razvojne strategije,
31. listopada 2012.	Osnivačka i izborna skupština Lokalne akcijske grupe „Adrion“, u Makarskoj - u hotelu Osejava
13. studenog 2012.	Radionica za članove civilnog sektora LAG-a „Adrion“ u okviru izrade Lokalne razvojne strategije, u Makarskoj
4. prosinca 2012.	Radionica za članove gospodarskog sektora LAG-a „Adrion“ u okviru izrade Lokalne razvojne strategije

Sjedište i ured LAG-a „Adrion“ je adresi Obala kralja Tomislava 1, 21300 Makarska. Udruga LAG „Adrion“ registrirana je 11. prosinca 2012. pri Uredu državne uprave u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Skupštinu LAG-a „Adrion“ u svom sastavu ima 115 članova s područja 10 JLS – Makarska, Vrgorac, Baška Voda, Brela, Gradac, Podgora, Tučepi, Šestanovac, Zadvarje i Zagvozd., od kojih zajedno s ostalim predstavnicima javnog sektora čine ukupno 42 člana ili 36.52%, 48 civilnog sektora ili 41.74%, te 25 članova iz privatnog sektora ili 21.74%. Također, u skupštini se nalaze 22 žene (19,13%), 13 mladih (11,30%) te 6 predstavnika osjetljivih skupina društva (predstavnicima djece, mladih, osoba s poteškoćama u razvoju, osoba s invaliditetom, ovisnika, siromašnih).

Izvršna tijela LAG-a čine predsjednik, tajnik, Nadzorni odbor te Upravni odbor koji čine 24 člana od kojih je 10 iz javnog sektora (41,67%), 6 iz privatnog (25%) i 8 iz civilnog sektora (33,33%). Također, u UO je 10 žena odnosno 41,67%, te 5 osoba mladih od 29 godina (20,83%, Ž spola), 11 osoba od 29 do 50 godina (45,84%) te 8 osoba (33,33%, M spola) starija od 50 godina.

4.2. Primjena načela »odozdo prema gore« i sudjelovanje različitih interesnih skupina, uključujući socio-ekonomske ugrožene skupine, žene i mlade u izradi strategije

Za pripremu i provedbu strategije lokalnog razvoja formirano je lokalno partnerstvo, nazvano prema smjernicama LEADER programa Lokalna akcijska grupa (LAG) koja se sastoji od predstavnika tri sektora (javnog, poslovnog i nevladinog). Potpisanim i dostavljenim prijavnicama prihvatila je načela LEADER programa te odlučila da strateškom planiranju i provedbi valja pristupiti u skladu s načelom „od dna prema vrhu“ (eng. *bottom - up approach*), koji je utemeljen na specifičnostima pojedinog područja.

LAG je u samom postupku pripreme LRS i kreiranja partnerstva pokazao razvidnu razinu uvažavanja načela LEADER-a kao i načela jednakih mogućnosti i ravnopravnosti za sve stanovnike područja, bez obzira koje su nacionalnosti, spola, rase, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, izborazbi, društvenom položaju ili koje druge osobne sklonosti. Poštivanje ovih načela bit će ugrađeno u kontinuiran rad LAG-a i provedbu strategije, te programa i projekata koje se provode u okviru implementacije strategije. Pristupom „odozdo prema gore“ - procesom izrade strategije omogućena je participacija svih dionika bez obzira na dosadašnju snagu njihova utjecaja u cilju osnaživanja cjelokupne javnosti za sudjelovanje u donošenje odluka na lokalnoj razini. Za provedbu postupka izrade formirana je posebna radna grupa iz redova predstavnika javnog, civilnog i privatnog sektora koju su činili članovi Upravnog odbora, članovi Skupštine LAG-a, ali i relevantni razvojni dionici cijelog LAG područja.

LAG će svojim aktivnostima poticati na društvenu koheziju svih stanovnika područja, jer je već u svojoj viziji pokazao kako kao svoju veliku komparativnu prednost vidi, primjerice, multinacionalnost cijelog prostora LAG-a na kojem žive ljudi razne vjere i kultura. LAG će se u svom daljnjem radu promovirati kao područje područje raznolikosti i različitosti, otvorenosti i inovativnosti, tolerancije i jednakosti te jednakih mogućnosti za sve.

Najveća suradnja je ostvarena kroz tri radionice koje su bile pripremljene posebno za pojedinačne sektore (civilni, gospodarski i javni), ali opet otvorene i najavljene za širu javnost. Nakon navedenih radionica članovi koji nisu sudjelovali na njima upoznati su sa zaključcima te su pozvani da se priključe sa svojim prijedlozima u izradu Lokalne razvojne strategije. Razvoj se ne odvija spontano, on je aktivan proces svih korisnika prostora i mora mudro iskoristiti sve mogućnosti razvoja koje se nude s ciljem osiguranja uvjeta za održivi razvoj gospodarstva i stanovnika ovog područja, temeljeno na zajedničkoj viziji, ciljevima i aktivnostima različitih dionika. Njihovom međusobnom suradnjom i zajedničkim djelovanjem izgraditi će se jedinstven identitet i prepoznatljivost područja LAG-a, a time će i stanovnici ostvariti svoje želje bez potrebe napuštanja prostora koje ih je oblikovalo.

Cijeli postupak kao i otvorenost LAG-a pokazao je veliku demokratičnost i želju za zajedništvom što većeg kruga različitih razvojnih dionika. U izradu LRS aktivno su bile uključene 22 žene, 13 mladih do 29 godina, te 6 predstavnika drugih osjetljivih skupina društva.

4.3. Operativni plan provedbe i slijed aktivnosti u ostvarenju ciljeva

Tablica 6. Okvirni operativni plan provedbe prioritetnih aktivnosti LRS 2012.-2014.

Prioritetne programske Aktivnosti	Vrijeme provedbe 2012.-2014.											
	2012				2013				2014			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Strateški programski cilj 1												
1.1.1.												
1.1.2.												
1.1.3.												
1.2.1.												
1.2.2.												
1.2.3.												
1.3.1.												

1.3.2.													
1.4.1.													
1.4.2.													
1.4.3.													
1.4.4.													
1.5.1.													
1.5.2.													
1.5.3.													
1.6.1.													
1.6.2.													
1.7.1.													
1.7.2.													
1.8.1.													
1.8.2.													
Strateški programski cilj 2													
2.1.1.													
2.1.2.													
2.2.1.													
2.2.2.													
2.2.3.													
2.2.4.													
2.2.5.													
2.2.6.													
2.3.1.													
2.3.2.													
2.3.3.													
2.3.4.													
2.3.5.													
2.3.6.													
2.4.1.													
2.4.2.													
2.4.3.													
2.4.4.													
2.4.5.													
Strateški programski cilj 3													
3.1.1.													
3.1.2.													
3.1.3.													
3.2.1.													
3.2.2.													
3.2.3.													
3.2.4.													
3.2.5.													

3.2.6.													
3.2.7.													
3.2.8.													
3.2.9.													
3.3.1.													
3.3.2.													
3.3.3.													
3.3.4.													
3.3.5.													
3.3.6.													
3.3.7.													
3.4.1.													
3.4.2.													
3.4.3.													
3.4.4.													
Strateški programski cilj 4													
4.1.1.													
4.1.2.													
4.1.3.													
4.1.4.													
4.2.1.													
4.2.2.													
4.2.3.													
4.2.4.													
4.2.5.													
4.3.1.													
4.3.2.													
4.3.3.													
4.3.4.													
4.4.1.													
4.4.2.													
4.4.3.													
4.4.4.													
4.4.5.													
4.4.6.													
4.4.7.													
4.4.8.													
4.4.9.													
4.5.1.													
4.5.2.													
4.5.3.													
4.5.4.													
Strateški programski cilj 5													

5.1.1.												
5.1.2.												
5.1.3.												
5.1.4.												
5.1.5.												
5.1.6.												
5.2.1.												
5.2.2.												
5.2.3.												
5.2.4.												
5.2.5.												
5.3.1.												
5.3.2.												
5.3.3.												
5.3.4.												
5.4.1.												
5.4.2.												
5.4.3.												
5.4.4.												
5.4.5.												
5.4.6.												
5.5.1.												
5.5.2.												
5.5.3.												
5.5.4.												
5.5.5.												
5.5.6.												
5.5.7.												

Programi i aktivnosti, odnosno mjere implementacije, provodit će se tijekom cijelog razdoblja implementacije strategije 2012.-2014., ali s različitim intenzitetom (u gornjoj tablici prikazani su indikativno). Ova LRS predstavlja samo ishodišnu smjernicu za razdoblje 2014.-2020. Realizacija planiranih aktivnosti, a time i realizacija strategije, bit će dostupni javnosti. Javnost rada LAG-a *Adrion* ostvaruje se putem sredstava javnog priopćavanja, vlastitom web stranicom, objavljivanjem godišnjeg izvještaja o radu, financijskog izvještaja, objavljivanjem promotivnog materijala, organiziranjem manifestacija, javnim nastupima predstavnika i članova LAG-a, te drugim odgovarajućim načinima.

4.4. Sposobnost upravljanja javnim sredstvima

LRS je zajednički dokument područja LAG-a koji je nastao kao rezultat suradnje svih jedinica lokalne samouprave dugoročnim procesom planiranja i pripreme, a sredstva koja će se koristiti za postizanje strateških ciljeva u potpunosti odražavaju lokalne potrebe cijelog područja.

Lokalna razvojna strategija kao partnerski strateški dokument omogućila je, od strane stva tri ključna sektora razvojnih dionika - javnog, civilnog i gospodarskog, zajedničku identifikaciju razvojnih prioriteta, ciljeva i načina postizanja ciljeva temeljenih na realnom sagledavanju stvarnih problema, razvojnih potencijala i mogućnosti područja.

Procesom izrade strategije, uspostavom suradnje, međusobnog povjerenja, želje i spremnosti za suradnju te provedbu zajedničkih aktivnosti stvoreni su temelji koji omogućuju dugoročnu i održivu strategiju zajedničkog razvoja područja LAG-a kao i aktivnosti za njezinu implementaciju.

Strategija je nastala u procesu kontinuiranih međusobnih konzultacija i rasprave, pri čemu su svi ključni segmenti usvojeni konsenzusom, prvo na razini radne grupe, a nadalje u konzultacijama s cijelim inicijativnim odborom LAG-a koji, nakon formalnog osnivanja, predstavlja skupštinu LAG-a. Takav partnerski participacijski proces povećava mogućnosti za postizanje ciljeva i mobilizira odgovarajuće resurse dostupne na području LAG-a, te osigurava održivost aktivnosti u odnosu na lokalne razvojne politike u programskom razdoblju 2012.-2014. te stvara dobre temelje za kreiranje novih strateških ciljeva, prioriteta i aktivnosti za naredno programsko razdoblje 2014.-2020.

Usmjerenost strategije jačanju ljudskih resursa, te jačanju umrežavanja lokalnih proizvođača i pružatelja usluga, odnosno, poduzetničkog sektora, putem programa stjecanja znanja i vještina imati će dugoročan utjecaj na održivost strategije i njezinu trajnost, posebno provedbom aktivnosti u duhu načela održivosti i integriranog ruralnog razvoja, odnosno, provedbom prema načelima LEADER programa. Jačanje ljudskih resursa, implementacijom aktivnosti lokalne razvojne strategije, pridonijet će održivosti jedinica lokalne samouprave, te im omogućiti povećanje financijskih sredstava kojima će raspolagati, te poboljšanje upravljanja javnim proračunskim sredstvima na učinkovitiji način, budući da su jedinice lokalne samouprave nositelji ukupnog razvoja svojih lokalnih zajednica. Također, jačanje ljudskih resursa u civilnom sektoru pomoći će njihovu jačanju i razvoju, posebno u dijelu stjecanja znanja i vještina u samofinanciranju svojih aktivnosti, odnosno traženju i povlačenju sredstava iz drugih izvora, izvan svojih lokalnih sredina za provedbu razvojnih projekata koji su važni za opću društvenu zajednicu područja LAG-a i održivost provedbe lokalne razvojne strategije. Konačno, jačanje ljudskih resursa u gospodarskom sektoru omogućit će razvoj gospodarstva cjelokupnog područja te razvoj kvalitetnijih i novih poduzetničkih aktivnosti te time omogućiti i održivost implementacije strategije i postizanja strateških ciljeva.

4.5. Utjecaj provedbe Strategije na okoliš

Održivo upravljanje prirodnim resursima i zaštita okoliša s naglaskom na racionalnom gospodarenju prostorom definirano je i ugrađeno u strateške ciljeve LRS LAG-a *Adriion* kako u razvoj gospodarstva tako i u razvoj komunalne infrastrukture.

Očuvanje, zaštita i održiva uporaba prirodne i kulturne baštine naznačena kao jedan od prioriteta što pokazuje uvažavanje visoko vrijedne prirodne baštine kao značajne resursne osnove, što je i detaljno prikazano u osnovnoj analizi. SWOT analiza značajno naglašava važnost očuvanja okoliša, kao i održivi razvoj. Ona, također, naglašava kako je očuvan okoliš i bogati prirodni resursi jedna od važnijih prednosti, dok se devastacija prirodnih resursa smatra potencijalnom prijetnjom.

Mogućnosti korištenja okoliša kao sredstva za privlačenje stranih izravnih ulaganja ili, pak, jačanje i/ili razvoj opsega sektora zaštite okoliša mogle bi se dodatno razraditi kao čimbenik povećanja regionalne konkurentnosti. Lokalna razvojna strategija dala je velik naglasak na očuvanje visoko vrijedne prirodne baštine i okoliša te posebnu stratešku potporu razvoju i uporabi obnovljivih izvora

energije, dok je održiv razvoj postavila kao nadređen horizontalni cilj kojem moraju težiti, i u sebi imati ugrađen, svi implementacijski razvojni projekti LAG-a.

4.6. Plan potrebnih sredstava i raspoloživi izvori financiranja za provedbu Strategije

Ako razmišljamo o financijskoj održivosti LAG-a, kao operativnog tijela odgovornog za provedbu lokalne razvojne strategije, izvan okvira javnih sredstava LAG *Adrion* financirat će se iz vlastitih izvora članarinom svojih članova, no to je tek mali dio sredstava potreban za realizaciju strategije. Dio će ići putem marketinških aktivnosti, kreiranjem i prodajom svojih usluga, kao i apliciranjem projekata na regionalne i međunarodne izvore financiranja. Nadalje, sljedeći korak u implementaciji strategije LAG-a bit će razvoj i jačanje ljudskih resursa samog operativnog tijela LAG-a, s ciljem uspostave operativnog tima koji će pružati potporu razvoju gospodarskog sektora te osposobiti se za izradu, povlačenje sredstava i upravljanje projektima financiranim iz domaćih i međunarodnih izvora.

Također, LAG može razviti lokalne proizvode, u kooperaciji s lokalnim proizvođačima i pružateljima usluga, bazirane na tradicijskoj, kulturno-povijesnoj i prirodnoj baštini, oblikovati ih, makretinški obraditi, te ih plasirati na regionalno i nacionalno tržište, posebno turističko tržište. LAG će u tu svrhu razviti vlastiti znak i standardizaciju proizvoda koji će nositi zaštićeni znak LAG-a te time krajnjim potrošačima garantirati autohtono porijeklo proizvoda i njihovu vrhunsku, kontroliranu, kvalitetu. LAG će u tu svrhu provesti edukaciju i umrežavanje lokalnih proizvođača i pružatelja usluga koji će usvojiti nova znanja i vještine, prvenstveno nezaposlenih, žena i mladih te osoba s posebnim potrebama i inaktivnim i umirovljenim osobama čija mirovina je ispod granice siromaštva. U konačnici, LAG će na cijelom području, s ciljem lokalne distribucije proizvoda svojih suradnika, urediti info-punktove koji će biti prodajnog karaktera, gdje će se stanovnici, posjetitelji i turisti moći informirati o radu i ponudi LAG-a *Adrion*.

U okviru implementacije strategije, LAG će organizirati i različite promotivne manifestacije i sajmove s ciljem promocije ponude područja LAG-a i distribucije lokalnih proizvoda i usluga te i tim putem stjecati sredstva za provedbu aktivnosti za implementaciju strategije koje se ne mogu financirati iz donatorskih izvora. Ovo su samo neki primjeri mogućnosti održivosti operativnog tijela LAG-a, kao i strategije.

LAG će, putem svojih stručnih suradnika i suradničkih institucija i organizacija izraditi, kreirati i objavljivati edukacijske i informativne tiskane i vizualne materijale s ciljem valorizacije i promicanja područja LAG-a koji će biti i prodajnog karaktera, iz kojih će se također financirati određene aktivnosti koje se ne mogu financirati iz donatorskih izvora te time omogućiti održivost provedbe lokalne razvojne strategije.

Pravovremeno informiranje ukupne populacije (web stranica, suradnja s medijima), animacija stanovnika i njihova aktivacija u kreiranju razvojnih projekata, također osigurava održivost Strategije. Tendencija jačeg uključivanja i aktiviranje gospodarskog sektora putem potpore LAG-a, te njihovo umrežavanje, osigurat će dodatna sredstva za provedbu Strategije i njezinu održivost.

Važan element osiguranja održivosti LRS je i procjena (samoprocjena) učinaka LRS. Ovaj instrument praćenja i mjerenja rezultata LRS omogućuje procjenu projekata, ispravnost ili nedostatak u radu i provedbi. Dobiveni rezultati osnova su za poboljšanje i nadogradnju aktivnosti vezanih uz provedbu LRS i LAG-a kao organizacije, a provodit će se na godišnjoj razini, prije pripreme godišnjeg izvješća o radu LAG-a i provedbi LRS.

Za rad LAG-ova i provedbe lokalnih razvojnih strategija za razdoblje 2007.-2013., 2014.-2015. očekuju se sredstva iz različitih izvora, primjerice:

- Sredstva za provedbu programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske, odnosno, IPARD programa, za provedbu Mjere 202 (LEDAER mjera), te Mjere 101, 103, 301 i nakon 2014–te, sredstva iz EAFRD fonda
- Jedinica lokalne i regionalne samouprave, putem članarina i programskog financiranja projekata usklađenih s prioritetima LRS
- Iz fondova Europske unije poput IPA-e (za razvoj ljudskih resursa, prekograničnu suradnju i sl.), te, nakon pristupanja Europskoj uniji, Strukturni
- Drugih nacionalnih i međunarodnih donatorskih izvora (Ministarstva, diplomatska predstavništva drugih zemalja u Republici Hrvatskoj, UN, Svjetska banka, WWF i sl.)
- Vlastiti izvori (prihodi LAG-a: aktivnosti, članarine i sl.)

4.7. Procjena broja projekata i potrebnih sredstava 2013.-2014.

Prema bazi projektnih ideja, na području LAG-a „Adriion“, prikupljeno je ukupno 116 projektnih ideja, od kojih je 18 usmjereno na obnovi i/ili izgradnju komunalnih djelatnosti, 31 na turističke djelatnosti, 6 usmjereno ka energetske učinkovitosti i obnovljivim izvorima energije, te ostali projekti razvoj i poboljšanje društvene infrastrukture.

Tablica 5.4. Indikativni broj projekata/potrebna sredstva javne potpore (vezani uz Prioritet 1 i Prioritet 3 IPARD programa) navedeni u LRS za razdoblje 2013. – 2014.

MJERA	Indikativan broj projekata naveden u LRS za razdoblje 2013. – 2014.		Plan potrebnih sredstava (javna potpora) za realizaciju projekata za razdoblje 2013. – 2014., kn	
	2013.	2014.	2013.	2014.
101 – »Ulaganje u poljoprivredna gospodarstva u svrhu restrukturiranja i dostizanja standarda Zajednice«	2	2	1.500.000,00	1.000.000,00
103 – »Ulaganja u preradu i trženje poljoprivrednih i ribljih proizvoda u svrhu restrukturiranja tih aktivnosti i dostizanja standarda Zajednice«	1	1	1.500.000,00	500.000,00
301 – »Poboljšanje i razvoj ruralne infrastrukture«	6	5	10.000.000,00	5.000.000,00
302 – »Diversifikacija i razvoj ruralnih gospodarskih aktivnosti«	6	7	2.000.000,00	2.500.000,00
UKUPNO	15	15	15.000.000,00	8.000.000,00

4.8. Praćenje provedbe Strategije i mjerenje učinaka

Praćenje provedbe Lokalne razvojne strategije LAG-a *Adrion* obuhvaća stalno praćenje i mjerenje učinaka provedbe strategije, kriterije ocjenjivanja te indikatore za ucjenu uspješnosti i učinkovitosti projekata.

Praćenje i evaluacija (ocjenjivanje) sastavni je dio redovnih aktivnosti LAG-a. Statut LAG-a te interni pravilnici o radu LAG-a, definirali su zadaće LAG-a, koje, između ostalog, obuhvaćaju zadaće praćenja, izvješćivanja i ocjenjivanja učinkovitosti rada LAG-a odnosno, provedbe strategije koja je dala smjernice i okvir za rad LAG-a. Zadaće su rapoređene između Upravnog i Nadzornog odbora, Skupštine te operativnih tijela, odnosno, zaposlenika LAG-a.

Za implementaciju praćenja strategije i njezino ocjenjivanje, LAG mora:

- uspostaviti bazu podataka, odnosno **bazu projektnih ideja** za realizaciju aktivnosti strategije, koja u sebi sadrži bazu podataka za praćenje sustava indikatora mjerenja provedbe aktivnosti,
- pripremu i analizu raznih vrsta izvješća (kvalitativnih i kvantitativnih, odnosno, narativnih i financijskih), te
- mora provesti sustav edukacije za provedbu samoanalize i vanjske evaluacije (*ex ante* evaluacija).

Strategija će biti predmetom redovitog praćenja kako bi se procijenio napredak u provedbi te identificirale sve potencijalne razlike između planiranih i provedenih aktivnosti, provelo praćenje financijskih pokazatelja implementacije strategije, provelo praćenje usklađenosti sa zakonskim okvirom te nadređenim strateškim dokumentima, te praćenje postizanja strateških ciljeva.

Redovito praćenje će se provoditi putem:

- pripreme i usvajanja redovitih godišnjih izvješća o provedbi strategije i postizanja ciljeva, temeljem definiranih pokazatelja napretka, formiranih za praćenje ciljeva, odnosno aktivnosti, kako su definirani strategijom u Poglavlju 3,
- izrade i usvajanja redovitih godišnjih izvješća institucija/organizacija/ustanova/gospodarskog sektora s područja LAG-a,
- pripremu i donošenje redovitog kvartalnog izvješća o radu i provedbi strategije, temeljem godišnjeg operativnog plana implementacije strategije,
- pripremu i provedbu redovitih izvješća o provedbi pojedinačnih projekata za realizaciju aktivnosti utvrđenih strategijom, na području LAG-a.

Ocjenu aktivnosti LAG-a i provedbe lokalne razvojne strategije potrebno je provoditi na godišnjoj razini u svrhu ocjene:

- prikladnosti odabranih prioriteta i aktivnosti,
- napretka u ispunjavanju ciljeva
- prikladnosti ključnih pokazatelja uspješnosti (indikatora) i izvješćivanja u smislu praćenja i vrednovanja provedbe strategije i operativnog plana LAG-a
- primjerenosti, učinkovitosti te transparentnosti implementacije strategije i aktivnosti LAG-a
- te kako bi se ocijenila uloga i doprinos pojedinih upravnih i operativnih tijela LAG-a, njihova rada i adekvatnosti određenih načina njihova angažiranja za rad na provedbi strategije (procedure, usklađenost sa zakonskim okvirom, sredstva i dr.)

4.9. Procedura i kriteriji odabira projektnih ideja te davanje Pisma preporuke

Za uspješnu provedbu LRS neophodno je uspostaviti Bazu projektnih ideja. Baza projektnih ideja ima za cilj učinkovito planiranje i detaljno praćenje provedbe LRS LAG-a *Adrion*.

Baza projektnih ideja predstavlja službeni registar projektnih ideja s područja LAG-a. U Bazu se unose podaci o razvojnim projektima kojih su korisnici i/ili nositelji i/ili predlagatelji javno-pravne, privatne i civilne organizacije. Baza je, na jednom mjestu, objedinjeni pregled projektnih ideja i/ili pripremljenih prijedloga projekata s područja LAG-a koja omogućuje uvid u implementaciju Lokalne razvojne strategije LAG-a za programsko razdoblje 2011.-2013., te predstavlja temelj za naredno programsko razdoblje 2014.-2020.

Kako bi se formirala baza projektnih ideja, LAG će kreirati jedinstven obrazac putem kojeg se prikupljaju osnovni podaci o projektima idejama razvojnih dionika područja LAG-a, te provesti informativnu kampanju o potrebi prikupljanja projektnih ideja u jednom centru (ured LAG-a) i stvaranja Baze projektnih ideja. Kampanja će se provoditi putem javnih glasila, elektroničkim medijima ili direktnim kontaktom članova LAG-a s razvojnim dionicima. Projektne ideje moraju biti usklađene s Lokalnom razvojnom strategijom, što je, istovremeno, odličan put prema provedbi komunikacije strategije, odnosno, upoznavanja lokalnih razvojnih dionika sa sadržajem Strategije i strateških razvojnih ciljeva LAG-a.

U situacijama u kojima se za prijedlog projekta traži Pismo potpore potrebno je voditi računa o nekoliko koraka. Radi operativnosti procedure, pismeno se dostavlja pisani prijedlog projekta. Nakon što se zaprimi pismeni prijedlog projekta i zamolbe (na propisanim obrascima, dostupnim u uredu i web stranici LAG-a), izdaje se potvrda zaprimanja. Vršiti se provedba evaluacije usklađenosti s LRS od strane evaluacijske komisije LAG-a, pod koordinacijom stručnog voditelja LAG-a. Evaluacijsku komisiju čini po jedan predstavnik stručnih tematskih timova LAG-a. Član Evaluacijske komisije ne može biti i podnositelj zamolbe za Pismom potpore, kako bi se izbjegao sukob interesa. Nakon provedbe evaluacije izrađuje se zapisnik sa izvršene evaluacije te ga Evaluacijska komisija dostavlja Upravnom odboru, koji potom donosi konačnu odluku o izdavanju Pisma potpore (Dodatak 3).

Pismo potpore dostavlja se korisniku pismenim putem u 2 originalna primjerka ovjerena od strane predsjednika LAG-a, uz potvrdu zaprimanja. U slučaju pozitivne evaluacije, Upravnom odboru LAG-a, mora korisniku dostaviti Pismo potpore u roku 15 dana od zaprimanja pisane zamolbe za izdavanjem Pisma potpore.

Vanjska (Ex ante) evaluacija provedbe LRS bit će provedena krajem 2013. godine, kako bi se LRS mogla prilagoditi proračunskom razdoblju 2014.-2020.

5. Usklađenost LRS s nadređenim strateškim dokumentima

Tablica 6.1 Usklađenost LRS s ciljevima i prioritetima Strategije ruralnog razvoja RH 2008.-2013. i ŽR Splitsko-dalmatinska županije 2011.-2013.

Strateški (programski)	Ciljevi	Ciljevi
ciljevi i prioriteti LRS	SRR RH	ŽRS SDŽ
1. Poboljšanje i unaprjeđenje uvjeta življenja stanovništva na području LAG-a, uključujući prirodnu, komunalnu i društvenu infrastrukturu te njihovo održavanje i očuvanje	SC 2 Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima i proširenje gospodarskog programa ruralnog gospodarstva	OSC 1 Konkurentno gospodarstvo OSC 3 Razvoj ljudskih resursa i povećanje kvalitete života OSC 4 Unaprjeđenje upravljanja razvojem
2. Podizanje razine društvene i ekološke osviještenosti, znanja, sportskog i zdravog načina življenja	SC 3 Očuvanje, zaštita i održiva uporaba okoliša, krajolika, prirodnog i kulturnog naslijeđa	OSC 2 Razvoj infrastrukture, zaštita prirode i okoliša OSC 3 Razvoj ljudskih resursa i povećanje kvalitete života OSC 4 Unaprjeđenje upravljanja razvojem
3. Održivo razvijanje turizma te generiranje i oblikovanje atrakcija i drugih receptivnih destinacijskih uvjeta	SC 2 Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima i proširenje gospodarskog programa ruralnog gospodarstva	OSC 1 Konkurentno gospodarstvo
4. Unaprjeđivanje uvjeta gospodarenja i koordiniranje u smjeru održivog razvitka za djelatnosti poljoprivrede i poduzetništva općenito	SC 4 Poboljšanje učinkovitosti institucijskog okruženja SC 1 Poboljšanje konkurentnosti poljoprivrednog i šumarskog sektora	OSC 1 Konkurentno gospodarstvo OSC 2 Razvoj infrastrukture, zaštita prirode i okoliša
5. Stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja i ravnomjerni usklađeni održivi razvoj područja LAG-a ADRION	SC 3 Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima i proširenje gospodarskog programa ruralnog gospodarstva	OSC 1 Konkurentno gospodarstvo OSC 4 Unaprjeđenje upravljanja razvojem OSC 3 Razvoj ljudskih resursa i povećanje kvalitete života

6. Karta LAG-a u mjerilu 1:100 000

7. Dodatak

7.1. DODATAK 1 – Popis JLS i naselja uključivo naselja s otežanim uvjetima gospodarenja

JLS/LAG	Br.	Naselje	Br. Stanovnika 2011.	TUG		Površina naselja, km ²	
Makarska		2 naselja	13834				
	1	Makarska	13.426	I.	317063 (Makar)	26,4	
	2	Veliko Brdo	408	II.	317098	11,7	
Vrgorac		24 naselja	6.572				
	1	Banja	202			8,0	
	2	Dragljane	52	I.	333891	6,9	
	3	Draževitići	203			5,7	
	4	Duge Njive	105			6,7	
	5	Dusina	494	II.	333905	6,6	
	6	Kljenak	86			9,5	
	7	Kokorići	161			7,7	
	8	Kotezi	278			7,9	
	9	Kozica	56	I.	333913	24,4	
	10	Mijaca	95			4,7	
	11	Orah	268			11,3	
	12	Podprolog	355			5,1	
	13	Poljica Kozička	172			32,5	
	14	Prapatnice	179			11,2	
	15	Rašćane	130			31,7	
	16	Ravča	154	I.	333956	9,9	
	17	Stilja	320	I.	333964	15,7	
	18	Umčani	227			8,1	
	19	Veliki Prolog	499			4,5	
	20	Vina	134			3,75	
	21	Višnjica	14			8,1	
	22	Vlaka	41			10,61	
	23	Vrgorac	2.039	I.	333972	13,1	
	24	Zavojane	308	I.	334006	27,1	
Baška Voda		4 naselja	2.775				
	1	Bast	126	I.	316997	3,8	
	2	Baška Voda	1.978			9,6	
	3	Krvavica	314			7,0	
	4	Promajna	357			4,8	
Brela		2 naselja	1.703			+ 15,80km ² morskog dijela	

	1	Brela	1.575	I.	317004	7,0	
	2	Gornja Brela	128			20,0	
Gradac		5 naselja	3.261				
	1	Brist	400	I.	312908	10,5	
	2	Drvenik	494	II.	330698	22,1	
	3	Gradac	1.308	I.	312916	12,9	
	4	Podaca	729	II.	312975	11,8	
	5	Zaostrog	330	II.	317101	15,3	
Podgora		5 naselja	2.518				
	1	Drašnice	339	II.	317012	9,9	
	2	Gornje Igrane	3			13,0	
	3	Igrane	399	I.	317047	3,1	
	4	Podgora	1.268	I.	317071	29,5	
	5	Živogošće	509	I.	317110	22,2	
Šestanovac		5 naselja	1.958				
	1	Grabovac	372	I.	319635	19,9	
	2	Katuni	562			24,0	
	3	Kreševo	248	I.	319678	15,1	
	4	Šestanovac	426			6,1	
	5	Žeževica	350			25,3	
Tučepi		1 naselje	1.931				
	1	Tučepi	1.931	I.	317080	22,0	
Zadvarje		1 naselje	289				
	1	Zadvarje	289			13,5	
Zagvozd		7 naselja	1188				
	1	Biokovsko Selo	55			31,0	
	2	Krstatice	123			14,9	
	3	Rastovac	168			Nema podataka	
	4	Rašćane Gornje	19			8,8	
	5	Zagvozd	767	I.	312045	48,9	
	6	Župa	53	OP	312053	17,1	
	7	Župa Srednja	3			5,3	

7.2. Dodatak 2 - Operativni i financijski plan provedbe LRS za 2013. godinu

Prihodi				
1. ČLANARINA (JLS, ostali članovi)				99.279,00
3. ŽUPANIJA				20.000,00
4. Mjera 202				450.000,00
5. DONACIJE				200.000,00
RASHODI	Vrijeme provedbe – 2013.			
	I	II	III	IV
Upravljanje LAG-om				
1.1. Animacija, izrada promidžbenih materijala i organizacija promidžbenih događaja za članove i stanovnike LAG-a				
1.1.1. Organizacija javnih tribina				
1.1.2. Usluge stručnjaka (web dizajn, fotografiji...)				
1.1.3. Najam prostora i opreme za animaciju i promidžbene događaje				
1.1.4. Usluge tehničkog osoblja				
1.1.5. Usluge korištenja opskrbe pripremljenom hranom i pićem sudionika				
1.1.6. Izrada, umnažanje i podjela promotivnih materijala (memorandum, visit-karte, roll-up...)				
1.1.7. Usluge oglašavanja putem TV/radio/novine/web				
Organizacijsko upravljanje				
2.1. Izrada studija za područje LAG-a				
2.1.1. Usluge izrade nove strategije nakon završenog proračunskog razdoblje				
2.1.2. Ostale usluge stručnjaka				
2.2. Usavršavanje i obrazovanje zaposlenika, volontera i članova LAG-a "Adrion"				
2.2.1. Izrada detaljnog plana potrebnih edukacija i sredstava za edukacije za članove LAG-a "Adrion"				
2.2.2. Provedba edukacija i usavršavanje zaposlenika, volontera i članova LAG-a				
2.2.3. Usluge stručnjaka (predavači...)				
2.2.4. Najam prostora i opreme za trening i obrazovanje				

2.2.5. Usluge tehničkog osoblja				
2.2.6. Usluge korištenja opskrbe pripremljenom hranom i pićem sudionika				
2.2.7. Naknada kotizacije i preplate na časopise i magazine				
2.3. Sudjelovanje zaposlenika, volontera te članova LAG-a na seminarima, radionicama, sastancima i studijskim putovanjima				
2.3.1. Korištenje privatnog auta				
2.3.2. Korištenje javnog prijevoza				
2.3.3. Korištenje zrakoplova-ekonomska klasa				
2.3.4. Dnevnice				
2.3.5. Smještaj				
2.3.6. Nagrade i kotizacije				
Uspostava ureda LAG-a				
3.1.Stvaranje pretpostavki za zapošljavanje profesionalaca				
3.1.1. Provedba edukacije i usavršavanja u vođenju LAG-a "Adrion"				
3.1.2. Provedba edukacija i usavršavanje za provedbu strategije				
3.2.Plaće za voditelja/upravitelja LAG-a "Adrion" ili drugo osoblje				
3.2.1. Plaća zaposlenika LAG-a "Adrion"				
3.3. Najam ureda i režijski izdaci				
3.3.1. Najam ureda				
3.3.2. Telefon i internet				
3.3.3. Režijski izdaci ureda:				
3.4. Uredski materijal				
3.4.1. Potrošni uredski materijal				
3.5. Nabava opreme				
3.5.1. Uredska oprema				
3.5.2. Računalna oprema				
3.6. Usluge				
3.6.1. Usluge računalnog stručnjaka				
3.6.2. Usluge računovodstvenog stručnjaka				
Financijska konstrukcija (kvartalna)	I	II	III	IV
Prihod	159.279,00	210.000,00	210.000,00	190.000,00
Rashod	159.279,00	210.000,00	210.000,00	190.000,00

7.3. Dodatak 3 – Detaljni kriteriji za odabir projektnih ideja za provedbu LRS

Red. br.	Kriterij	Bodovi	Maksimalno
	Mjera usklađenosti projekata strateškim ciljevima i prioritetima	1-15	15
	Projektna ideja potiče tradicionalne i uvodi inovativne proizvode/usluge u LAG područje	1-5	5
	Projekt obuhvaća razvoj više ciljanih skupina unutar LAG područja	0-5	5
	Projektna ideja se zasniva na načelima zaštite prirode i očuvanja okoliša	0-10	10
	Projekt predviđa zapošljavanje	nakon provedbe projekta – 10 na projektu – 5 ne zapošljava – 0	15
	Ciljane skupine obuhvaćaju marginalizirane skupine (nezaposlene, žene, mlade, osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, i ostale socijalno-ekonomski ugrožene skupine)	5-10	10
	Održivost projekta / projekt je održiv i nakon iskorištenja javnih sredstava	0-10	10
	Status pripremljenosti projekta	1. Tehnička / projektna dokumentacija: -izrađena: 10 - u pripremi: 5 - nije izrađena: 0	10
	Financijska sposobnost - dostatnost prihoda i stabilnost izvora financiranja	1-5	5
UKUPNO:			85

7.4. DODATAK 3 – Nacionalna ekološka mreža; NATURA 2000

Izvor: DZZP, siječanj 2013.

Natura 2000 SPA

Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR1000029	Cetina	<i>Acrocephalus melanopogon</i>	crnoprugasti trstenjak
		<i>Actitis hypoleucos</i>	mala prutka
		<i>Alcedo atthis</i>	vodomar
		<i>Alectoris graeca</i>	jarebica kamenjarka
		<i>Anas platyrhynchos</i>	divlja patka
		<i>Anthus campestris</i>	primorska trepteljka
		<i>Aythya ferina</i>	glavata patka
		<i>Bubo bubo</i>	ušara
		<i>Bucephala clangula</i>	patka batoglavica
		<i>Burhinus oedicnemus</i>	ćukavica
		<i>Calandrella brachydactyla</i>	kratkoprsta ševa
		<i>Caprimulgus europaeus</i>	leganj
		<i>Circaetus gallicus</i>	zmijar
		<i>Circus aeruginosus</i>	eja močvarica
		<i>Circus cyaneus</i>	eja strnjarica
		<i>Circus pygargus</i>	eja livadarka
		<i>Crex crex</i>	kosac
		<i>Falco columbarius</i>	mali sokol
		<i>Falco peregrinus</i>	sivi sokol
		<i>Grus grus</i>	ždral
		<i>Ixobrychus minutus</i>	čapljica voljak
		<i>Lanius collurio</i>	rusi svračak
		<i>Lanius minor</i>	sivi svračak
		<i>Lullula arborea</i>	ševa krunica
		<i>Mergus merganser</i>	veliki ronac
		<i>Pernis apivorus</i>	škanjac osaš
		<i>Sylvia nisoria</i>	pjegava grmuša
		<i>Tringa totanus</i>	crvenonoga prutka
		<i>Vanellus vanellus</i>	vivak
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR1000030	Biokovo i Rilić	<i>Alectoris graeca</i>	jarebica kamenjarka
		<i>Anthus campestris</i>	primorska trepteljka
		<i>Aquila chrysaetos</i>	suri orao
		<i>Bubo bubo</i>	ušara

		<i>Caprimulgus europaeus</i>	leganj
		<i>Circaetus gallicus</i>	zmijar
		<i>Circus cyaneus</i>	eja strnjarica
		<i>Dendrocopos leucotos</i>	planinski djetlić
		<i>Dryocopus martius</i>	crna žuna
		<i>Emberiza hortulana</i>	vrtna strnadica
		<i>Falco peregrinus</i>	sivi sokol
		<i>Grus grus</i>	ždral
		<i>Lanius collurio</i>	rusi svračak
		<i>Lullula arborea</i>	ševa krunica
		<i>Pernis apivorus</i>	škanjac osaš
		<i>Picus canus</i>	siva žuna

Natura 2000 pSCI vrste

Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2000929	Rijeka Cetina - kanjonski dio	1908,03	<i>Aulopyge huegelii</i>	oštrulja
			<i>Caliaeschna microstigma</i>	konavoski knez
			<i>Ceragrion tenellum</i>	mala crvendjevojčica
			<i>Cobitis dalmatina</i>	cetinski vijun
			<i>Delphinium peregrinum</i>	strani veliki kokotić
			<i>Knipowitschia panizzae</i>	glavočić vodenjak
			<i>Petromyzon marinus</i>	morska paklara
			<i>Pomatoschistus canestrini</i>	glavočić crnotrus
			<i>Squalius illyricus</i>	ilirski klen
			<i>Sympetrum flaveolum</i>	jantarni strijelac
			<i>Zamenis situla</i>	crvenkrpica
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2001046	Matica-Vrgoračko polje	404,15	<i>Austropotamobius pallipes</i>	bjelonogi rak
			<i>Cobitis illyrica</i>	ilirski vijun
			<i>Congerius kuscieri</i>	špiljska trokutnjača

			<i>Delminichthys (Phoxinellus) adspersus</i>	imotska gaovica
			<i>Knipowitschia croatica</i>	vrgoračka gobica
			<i>Lampetra zanandreaei</i>	primorska paklara
			<i>Proteus anguinus*</i>	čovječja ribica
			<i>Squalius microlepis</i>	makal
			<i>Zamenis situla</i>	crvenkrpica
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2001315	Rastočko polje	784,49	<i>Knipowitschia croatica</i>	vrgoračka gobica
			<i>Knipowitschia croatica</i>	vrgoračka gobica
			<i>Zamenis situla</i>	crvenkrpica
			<i>Zamenis situla</i>	crvenkrpica
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2001321	Jasena ponor	9,47	<i>Congerius kuscieri</i>	špiljska trokutnjača
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2001350	Podbiokovlje	1439,57	<i>Bombina variegata</i>	žuti mukač
			<i>Zamenis situla</i>	crvenkrpica
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2001448	Jasena ponor	točkasti lokalitet	<i>Congerius kuscieri</i>	špiljska trokutnjača
			<i>Proteus anguinus*</i>	čovječja ribica
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR2001449	Izvor Dropulića vrilo	točkasti lokalitet	<i>Proteus anguinus*</i>	čovječja ribica
Šifra Natura 2000 područja	Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Znanstveni naziv vrste	Hrvatski naziv vrste
HR5000030	Biokovo	19543,47	<i>Arabis scopoliana</i>	Skopolijeva gušarka
			<i>Arctostaphylos uva-ursi</i>	zimzelena medvjетка
			<i>Canis lupus*</i>	vuk

		<i>Cerambyx cerdo</i>	hrastova strizibuba
		<i>Dinarolacerta mosorensis</i>	mosorska gušterica
		<i>Dinaromys bogdanovi</i>	dinarski voluhar
		<i>Euplagia quadripunctaria*</i>	danja medonjica
		<i>Fritillaria messanensis ssp. gracilis</i>	nježna kockavica
		<i>Gentiana lutea ssp. symphyandra</i>	žuta sirištara
		<i>Lilium martagon</i>	ljiljan zlatan
		<i>Lucanus cervus</i>	jelenak
		<i>Miniopterus schreibersii</i>	dugokrili pršnjak
		<i>Morimus funereus</i>	velika četveropjega cvilidreta
		<i>Myotis bechsteinii</i>	velikouhi šišmiš
		<i>Orchis provincialis</i>	finobodljasti kačun
		<i>Proterebia afra dalmata</i>	dalmatinski okaš
		<i>Rhinolophus hipposideros</i>	mali potkovnjak
		<i>Rosalia alpina*</i>	alpinska strizibuba
		<i>Zamenis situla</i>	crvenkrpica

**prioritetne vrste*

Natura 2000 pSCI-staništa

Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Betina velika jama	točkasti lokalitet	Špilje i jame zatvorene za javnost	8310
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Velika špilja kod Antunovića	točkasti lokalitet	Špilje i jame zatvorene za javnost	8310
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Rijeka Cetina - kanjonski dio	1908,03	Istočno submediteranski suhi travnjaci (Scorzoneretalia villosae)	62A0
		Karbonatne stijene sa hazmofitskom vegetacijom	8210

Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Matica-Vrgoračko polje	404,15	Vodni tokovi s vegetacijom Ranunculion fluitantis i Callitricho-Batrachion	3260
		Amfibijska staništa Isoeto-Nanojuncetea	3130
		Tvrde oligo-mezotrofne vode s dnom obraslim parožinama (Characeae)	3140
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Podbiokovlje	1439,57	Špilje i jame zatvorene za javnost	8310
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Jasena ponor	točkasti lokalitet	Špilje i jame zatvorene za javnost	8310
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Jama u Bratušu	točkasti lokalitet	Špilje i jame zatvorene za javnost	8310
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Uvala Vrulja kod Brela	29,70	Grebeni	1170
		Preplavljene ili dijelom preplavljene morske špilje	8330
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Sveti Petar	5,58	Grebeni	1170
		Stijene i strmci (klifovi) mediteranskih obala obrasli endemičnim vrstama Limonium spp.	1240
		Karbonatne stijene s hazmofitskom vegetacijom	8210
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Osejava	15,41	Muljevita i pješčana dna izložena zraku za vrijeme oseke	1140

		Grebeni	1170
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
U. Ramova; u. Krvavica	42,94	Muljevita i pješčana dna izložena zraku za vrijeme oseke	1140
		Pješčana dna trajno prekrivena morem	1110
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Uvala Klokun	34,01	Muljevita i pješčana dna izložena zraku za vrijeme oseke	1140
		Pješčana dna trajno prekrivena morem	1110
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Uvala V. Duba	5,96	Muljevita i pješčana dna izložena zraku za vrijeme oseke	1140
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Uvale Vira donja i Vira gornja	12,27	Pješčana dna trajno prekrivena morem	1110
		Muljevita i pješčana dna izložena zraku za vrijeme oseke	1140
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Špilja Matijaševica	točkasti lokalitet	Preplavljene ili dijelom preplavljene morske špilje	8330
Naziv Natura 2000 područja	Površina Natura 2000 područja (ha)	Naziv ciljnog staništa	Šifra ciljnog staništa
Biokovo	19543,47	(Sub-) mediteranske šume endemičnog crnog bora	9530*
		Špilje i jame zatvorene za javnost	8310
		Istočno submediteranski suhi travnjaci (Scorzoneretalia villosae)	62A0
		Planinske i borealne vrištine	4060

		Karbonatne stijene sa hazmofitskom vegetacijom	8210
		Istočnomediterska točila	8140
		Otvorene kserotermofilne pionirske zajednice na karbonatnom kamenitom tlu	6110*
		Planinski i pretplaninski vapnenački travnjaci	6170
		Eumediterski travnjaci Thero- Brachypodietea	6220*

Slika 3. Potencijalna NATURA 2000 područja LAG-a. (Izvor: DZZP, 2013)

8. Literatura

APPRRR – Statistička izvješća o stanju poljoprivrede i upisniku gospodarstva 2012.

HOK – Statistička izvješća za 2011./2012.

HGK – Statistička izvješća za 2011.

Directorate-General Agriculture and Rural Development, A short guide to the European Commission's proposals for EU rural development after 2013., European Union 2011. Dostupno na: http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=FE667808-ABC1-3562-FEDB-2A3F7DB09295

Državni ured za reviziju, godišnja izvješća 2010./2011.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2011., Hrvatska u brojkama 2011., Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2002., Popis stanovništva 2001., Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2004., Popis poljoprivrede 2003., Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012., Popis stanovništva 2011., Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2010., Zaposlenost i plaće u 2010., br. 1449, Statistička izvješća, Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2011., Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011., Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012., Statističko izvješće o predškolskom odgoju i osnovnim školama 2011./2012., Zagreb

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2011., Statističko izvješće o srednjim školama i učeničkim domovima 2010./2011., Zagreb

MPRRR, Akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj 2011.-2016., Zagreb

MPRRR, 2006., IPARD program 2007.-2013., revidiran 2010., APPRRR, 2010., Zagreb

MPRRR, 2008., Strategija ruralnog razvoja RH 2008.-2013., Zagreb

MPRRR, 2010., Nacionalni program očuvanja izvornih i zaštićenih pasmina domaćih životinja u Republici Hrvatskoj, Zagreb

MRRŠVG 2010, Strategija regionalnog razvoja, Zagreb, 2010.

Pravilnik o provedbi mjere 202 – "Priprema i provedba lokalnih strategija ruralnog razvoja" unutar IPARD programa; NN 53/2012; http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_05_53_1337.html

Prostorni plan uređenja Općine Baška Voda, 2006., dostupno na: <http://cms.gideon.hr/content/clients/134/documents/13/1096.pdf>

Prostorni plan uređenja Općine Brela, 2008., dostupno na: http://www.opcina-brela.hr/include/doc/12/PPUOBrela_UP-2008_01-obrazlozenje.pdf

Prostorni plan uređenja Grada Makarske, 2006., dostupno na: <http://makarska.hr/admin/documents/7/373/129.pdf>

Prostorni plan uređenja Grada Vrgorca, 2006., dostupno na: <http://www.lokalnahrvatska.hr/images/naselja/021/vrgorac/Prostorn%20plan.pdf>

Prostorni plan Općine Podgora, dostupno na: http://www.podgora.hr/opcina/index.php?option=com_content&view=article&id=70&Itemid=60m

Prostorni plan Općine Tučepi, 2012., dostupno na: <http://www.tucepi.hr/index.php/opcinski-akti/prostorni-plan>

Prostorni plan uređenja Općine Zadvarje, 2006., dostupno na: <http://www.zadvarje.hr/images/pdf/ppu/Tekst%20plana%20PPUO%20Zadvarje.pdf>

Urbanistički plan uređenja gospodarske zone Zadvarje u Zadvarju, dostupno na: <http://www.zadvarje.hr/images/pdf/upu/Zadvarje%20tekst%20plana.pdf>

Županijska razvojna strategija Splitsko-dalmatinske županije 2011.-2013.